

Výchova k občanství ve školách v Evropě

Výchova k občanství ve školách v Evropě

Eurydice
Informační síť o vzdělávání v Evropě

Tento dokument vydalo Evropské oddělení Eurydice s finanční podporou Evropské komise (Generální ředitelství pro vzdělávání a kulturu).

Dokument byl vydán v angličtině (*Citizenship Education at School in Europe*) a francouzštině (*L'éducation à la citoyenneté à l'école en Europe*).

ISBN 92-894-9762-9

Dokument je rovněž dostupný na Internetu (<http://www.eurydice.org>).

Text byl zpracován v květnu 2005.

© Eurydice, 2005.

Překlad © Ústav pro informace ve vzdělávání, 2006

Obsah publikace může být částečně reprodukován, s výjimkou reprodukce pro komerční účely, za předpokladu, že citace je uvedena úplným bibliografickým odkazem na 'Eurydice, informační síť o vzdělávání v Evropě', s datem uveřejnění tohoto dokumentu.

Žádosti o povolení reprodukce celého dokumentu musí být adresovány Evropskému oddělení Eurydice.

Fotografie na obálce: © Mediatéka Evropského parlamentu

Eurydice
European Unit
Avenue Louise 240
B-1050 Brussels
Tel. +32 2 600 53 53
Fax +32 2 600 53 63
E-mail: info@eurydice.org
Internet: <http://www.eurydice.org>

PŘEDMLUVA

Posilování sociální soudržnosti a aktivnější účast občanů na společenském a politickém životě se v posledních letech staly jedním z klíčových úkolů ve všech evropských zemích. Jako politický cíl je také plně podporuje Evropská komise. Ve svém sdělení z roku 2004 'Budování naší společné budoucnosti: politické úkoly a rozpočtové prostředky rozšířené unie 2007–2013' (*Building our common Future: Policy challenges and Budgetary means of the Enlarged Union 2007-2013*) komise zřetelně vyzdvihla rozvíjení evropského občanství jako prvořadý úkol, který je v EU na pořadu dne.

Cílem příštího akčního programu EU, nazvaného 'Občané pro Evropu' (*Citizens for Europe*) je podpora občanské participace a posílení občanského uvědomění. Tento nový sedmiletý program, který má vystřídat současný akční program končící v roce 2006, má Evropské unii poskytnout nástroje potřebné k dosažení zmíněných cílů. Součástí přípravy programového návrhu byly rozsáhlé konzultace probíhající ve většině sektorů občanské společnosti. Program podpoří projekty a iniciativy, které budou Evropanům vštěpovat povědomí o jejich občanských právech a povinnostech, zapojovat je aktivně do procesu evropské integrace a posilovat v nich pocit evropské sounáležitosti a vědomí evropské identity.

Odpovědné občanské chování lze rozvíjet už od nejútlejšího věku. Výchova k občanství, zahrnující poučení o právech a povinnostech občanů, vštěpování úcty k demokratickým hodnotám a lidským právům, objasňování významu solidarity, snášenlivosti a účasti na rozvoji demokratické společnosti, je vnímána jako nástroj, jehož pomocí se v dětech a mládeži vypěstují předpoklady k odpovědnému a aktivnímu občanství.

Tato nová publikace Evropské informační sítě o vzdělávání (EURYDICE) podává přehled o stavu školní výchovy k občanství ve 30 evropských státech zúčastněných na síti EURYDICE. Jde o srovnávací studii, která věnuje pozornost odlišným přístupům jednotlivých zemí k výchově k občanství a všímá si zejména toho, zda učební osnovy tohoto předmětu zohledňují evropské či mezinárodní aspekty dané problematiky. Srovnávací studie ukázala, že ve většině evropských zemí funguje propracovaný systém školního vzdělávání daného předmětu, existují však dvě problémové oblasti, na které by se v nejbližších letech měla patrně soustředit hlavní pozornost: zvýšení úrovně přípravy učitelů výchovy k občanství a zlepšení účinnosti nástrojů k rozvoji aktivní účasti školní mládeže na životě společnosti.

Rada Evropy vyhlásila rok 2005 za Evropský rok výchovy k občanství. Evropská unie plně oceňuje a aktivně podporuje úsilí Rady Evropy o rozvoj výchovy k občanství a věřím, že tato studie, zpracovaná sítí EURYDICE, zapůsobí jako podnět k zintenzivnění této podpory.

A handwritten signature in blue ink, reading 'Ján Figel'.'

Ján Figel'

Člen komise odpovídající za vzdělávání,
odbornou přípravu, kulturu a
vícejazyčnost

Předmluva	3
Obsah	5
Úvod	7
Kapitola 1: Občanství a vzdělávací politika	13
1.1. Pojem 'odpovědné občanství'	13
1.2. Hlavní zaměření vzdělávací politiky	15
Kapitola 2: Výchova k občanství a vzdělávací program	17
2.1. Přístupy k výchově k občanství	17
2.2. Cíle a obsah výchovy k občanství	22
2.3. Cílové způsobilosti	25
Kapitola 3: Kultura školy a účast na životě obce	27
3.1. Každodenní život školy	28
3.2. Formy účasti ve školách	29
3.3. Účast školy na životě společnosti	35
Kapitola 4: Hodnocení výchovy k občanství	39
4.1. Hodnocení žáků	40
4.2. Hodnocení škol	45

Kapitola 5: Kompetence a podpora učitelů	47
5.1. Vzdělávání učitelů	47
5.2. Podpora učitelů	49
Kapitola 6: Evropská dimenze výchovy k občanství	51
6.1. Vzdělávací program	52
6.2. Vzdělávání učitelů	55
6.3. Podpora učitelů a učební materiály	57
6.4. Aktivity v širších souvislostech	58
Závěry	59
Glosář	63
Přílohy	65
Seznam obrázků	79
Odkazy	81
Poděkování	85

ÚVOD

Z podnětu řady mezinárodních organizací a výzkumných pracovišť vzniklo v posledních letech několik projektů zaměřených na podporu myšlenky výchovy k občanství, včetně výzkumu a výuky dané problematiky. Například Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) podpořila myšlenku výchovy k občanství na celosvětové úrovni projektem, který probíhal v letech 1995–2004 pod názvem Deset let vzdělávání o lidských právech (*UN Decade for Human Rights Education*) ⁽¹⁾.

Rada Evropy realizuje od roku 1997 vlastní projekt nazvaný Výchova k demokratickému občanství (*Education for Democratic Citizenship; EDC*) ⁽²⁾. Projekt působí jako diskusní fórum pro experty v oblasti výchovy k demokratickému občanství a pracovníky z výchovné praxe z celé Evropy, jehož účelem je vymezení používaných pojmů, výměna zkušeností a zpracování strategických záměrů. Z výsledků a doporučení autorů projektu odvodila Rada Evropy své normativy v oblasti výchovy k demokratickému občanství a vyslovila se pro jejich uplatňování v členských zemích Rady. Distribuce rozmanitých brožur, balíčků informačního materiálu, příruček a učebních pomůcek má odpovědným činitelům, učitelům a jiným výchovným pracovníkům v terénu napomáhat při realizaci výchovy k odpovědnému občanství ve specifických národních souvislostech. Na konci roku 2005 – oficiálně vyhlášeného jako Evropský rok výchovy k občanství (*European Year of Citizenship through Education*) ⁽³⁾ – končí také uvedený projekt.

Mezinárodní asociace pro hodnocení výsledků vzdělávání (*International Association for the Evaluation of Educational Achievement; IEA*) věnovalo v posledních 10 letech značné úsilí přípravě a realizaci mezinárodního výzkumu o občanské výchově (*Civic Education Study*), které se účastnilo přes 140 tisíc školáků, učitelů a ředitelů škol z 28 států. V roce 2001 a 2002 vydala IEA dvě podrobné zprávy o této studii ⁽⁴⁾.

V rámci Evropské unie to byla Lisabonská strategie, která vyznačila cestu k ekonomice opírající se o znalosti a stanovila nové úkoly evropského sociálního rozvoje do roku 2010. K důležitým cílům praktické politiky vyplývajícím z Lisabonského procesu patří sociální začleňování a aktivní občanství. Vzdělávací systém lze v této souvislosti pokládat za nejvýznamnější nástroj k objasňování a vštěpování zásad sociální spravedlivosti, sociálního začleňování a soudržnosti. Z tohoto důvodu se také sociální začleňování a aktivní občanství tak významně uplatňují při realizaci tří strategických cílů evropských systémů vzdělávání a odborné přípravy, vytčených Evropskou radou v březnu 2001: kvality vzdělávání, přístupu ke vzdělávání a otevřenosti vzdělávání v Evropě vůči světu ⁽⁵⁾.

V souvislosti s nedávným rozšířením EU se pojem občanství znovu nachází v centru politického zájmu. S tím, jak se Evropa rozšiřuje a zvětšuje, je čím dále tím nezbytnější přiblížit mladým lidem smysl myšlenky odpovědného občanství v demokratické společnosti. Je proto také zapotřebí vštěpovat jim základní vlastnosti pozitivního občanského postoje. V zájmu evropské sociální soudržnosti a společné evropské identity by se žáci měli ve škole dozvědět, co to znamená být 'občanem', jaká práva a jaké povinnost z občanství vyplývají a jak se má 'správný občan' chovat.

⁽¹⁾ Další informace na adrese: <http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=1920&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>.

⁽²⁾ Další informace na adrese: <http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/E.D.C/>.

⁽³⁾ Další informace na adrese: <<http://www.coe.int/T/E/Com/Files/Themes/ECD/>>.

⁽⁴⁾ Další informace na adrese: <<http://www.wam.umd.edu/~iea/>>.

⁽⁵⁾ Council of the EU: *The Concrete Future Objectives of Education and Training Systems. Report from the Education Council to the European Council*. 5980/01 (Brussels, 14 February 2001).

Politikové se rovněž shodli v tom, že Evropskou unii je nutno občanům přiblížit a její demokratické zřízení upevnit podporou jejich aktivní účasti na životě společnosti. Právě z tohoto důvodu Generální ředitelství Evropské komise pro vzdělávání a kulturu zřídilo počátkem roku 2003 pracovní skupinu "Volný přístup k učení, aktivní občanství a sociální začleňování". Jedním z cílů této skupiny je *účinná podpora výuky zaměřené k osvojení demokratických hodnot a k demokratické účasti všech partnerů školy jako cesty k přípravě lidí na aktivnímu občanství* ⁽⁶⁾. Potřebné údaje o stavu výchovy k občanství v jednotlivých členských zemích poskytli pracovní skupině jejich zástupci v EU.

Od roku 2004 realizuje Evropská komise také komunitární akční program (*Community Action Programme*) ⁽⁷⁾, jehož náplní je rozvoj aktivního občanství prostřednictvím podpory organizací a aktivit působících v této oblasti. K tomu, aby občanstvo hodnoty a cíle Evropské unie přijalo za své, má program přispět tím, že občany k EU více přiblíží, zapojí je do úvah a diskusí o budoucnosti EU, posílí vzájemné vazby mezi obyvateli různých zemí a podpoří snahy o rozvoj aktivního občanství v jeho rozmanitých formách ⁽⁸⁾. Program skončí v prosinci 2006, už nyní se však pracuje na návrhu programu, který jej má nahradit. Kromě komunitárního akčního programu Evropská komise schválila také podporu dalšímu výzkumu zaměřenému na vypracování klíčových ukazatelů sociální soudržnosti a aktivního občanství v Evropě ⁽⁹⁾.

⁽⁶⁾ European Commission: *Open Learning Environment, Active Citizenship and Social Inclusion. Implementation of Education and Training 2010 Work Programme: Progress Report*. (Brussels, November 2003).

⁽⁷⁾ Další informace na adrese: <http://europa.eu.int/comm/dgs/education_culture/activecitizenship/index_en.htm>.

⁽⁸⁾ Council of the EU: *Council Decision of 26 January 2004 Establishing a Community Action Programme to Promote Active European Citizenship (Civic Participation)*. 2004/100/EC (Luxembourg, 4 February 2004). Dostupné na webové adrese: <http://europa.eu.int/comm/dgs/education_culture/civilsociety/decision_en.pdf>.

⁽⁹⁾ European Commission Staff Working Paper: *New Indicators on Education and Training*. Brussels, 29.11.2004, SEC (2004) 1524

Východiska a metodologie

Srovnávací studie organizovaná sítí EURYDICE, zahrnující 30 účastnických zemí této sítě⁽¹⁰⁾, se zabývá rozbořem výchovy k občanství jako školního předmětu. Studie se uskutečnila na žádost nizozemského předsednictví Rady Evropské unie, které trvalo od července do prosince 2004. Jedním ze záměrů bylo přimět vlády a občany k diskusi o společných evropských hodnotách a o tom, jakou cestou by bylo možno dospět k plné evropské integraci a kooperaci. Zvláštní pozornost se v této souvislosti věnovala *příspěvku vzdělávání k sociální soudržnosti prostřednictvím aktivit podporujících aktivní občanství*⁽¹¹⁾.

Jako podkladový materiál pro srovnávací analýzu byly použity zprávy popisující stav výchovy k občanství v jednotlivých zemích, které dodala národní oddělení sítě EURYDICE. Pro sběr příslušných údajů vypracovalo Evropské oddělení sítě EURYDICE (EEU) po konzultaci s národními odděleními počátkem roku 2004 příručku (*Návod ke zpracování; Guide to Content*) obsahující závazné pokyny a definice za tím účelem, aby popisy dodané národními odděleními byly zpracovány jednotným způsobem a usnadnily tím následné srovnání údajů v nich obsažených. Národní zprávy jsou přístupné na Internetu (<http://www.eurydice.org>).

Některé prvky těchto národních popisů byly zařazeny i do srovnávací analýzy v případech, kdy to bylo pro náležité porozumění považováno za nezbytné a formou příkladů to usnadňovalo orientaci.

Shromážděné údaje se týkají primárního, všeobecného nižšího i vyššího sekundárního vzdělávání ve školách veřejného a/nebo státem subvencovaného sektoru (tj. vzdělání poskytovaného institucemi, které více než 50 procent svých nákladů kryjí z veřejných zdrojů) ve školním roce 2004/05. Závěrečná část národních popisů však obsahuje i informace o reformách v oblasti výchovy k občanství, které jsou toho času ještě předmětem diskusí a/nebo se uskuteční v nejbližší budoucnosti.

Je vhodné připomenout, že EEU mohlo s výhodou navázat na výsledky, které přinesla práce Rady Evropy s jejím výše zmíněným projektem VDO. Jako součást tohoto projektu byly již publikovány rozmanité dokumenty a regionální zprávy obsahující cenné informace o mnoha členských zemích zúčastněných v síti EURYDICE. EURYDICE se proto mohla zabývat i otázkami, jimž se Rada Evropy podrobněji nevěnovala, a přinést v tomto ohledu další informace.

⁽¹⁰⁾ Turecko se práce na tomto dokumentu neúčastnilo, protože se připojilo k síti EURYDICE na začátku roku 2004, kdy sběr údajů již probíhal.

⁽¹¹⁾ Dutch Presidency of the Council of the European Union: *Priorities*, s. 14. (The Hague/Brussels, 2004). Dostupné na webové adrese:
<http://www.eu2004.nl/default.asp?CMS_TCP=tcpAsset&id=AB2CCD9E8D1A455FB3970D912B88791>.

Definice

Sít EURYDICE vypracovala pro potřeby dané srovnávací studie společnou definici pojmu 'odpovědné občanství' a s ním těsně souvisejícího pojmu výchovy k občanství, tj. výchovy mladých lidí k tomu, aby se stali 'odpovědnými občany'. Definice uvedené níže vycházejí do jisté míry z definic, které byly použity v projektu VDO ⁽¹²⁾.

Pro začátek lze jako 'občana' označit osobu žijící spolu s jinými uvnitř určité společnosti. V posledních desetiletích se společnosti změnily a spolu s nimi se změnila i teoretická pojetí a praktická realizace občanství. Spolu s tím, jak se mění náš životní styl a mezilidské vztahy se výrazněji diferencují, se neustále rozšiřuje rozsah a mění obsah tohoto pojmu. Ani zdaleka už není omezen specifickou národní situací a myšlenka harmonické koexistence se váže k pojmu společenství zahrnujícího veškeré souvislosti – místní, regionální, národní a mezinárodní – v nichž jednotlivci žijí.

Pojem '**odpovědného občanství**' vyvolává otázku, do jaké míry jsou si lidé svých práv a povinností vědomi a co o nich vědí. Má rovněž blízko k občanským hodnotám, jako je demokracie, lidská práva, rovnost, účast, partnerství, sociální soudržnost, solidarita, tolerance odlišnosti a sociální spravedlnost. K rozšíření pojmu 'odpovědné občanství' přispěla zejména okolnost, že se této problematice dotýká celá řada rezolucí a doporučení přijatých členskými státy Rady Evropy ⁽¹³⁾. Věnovala se jí ve svých Bílých knihách a tematických studiích také Evropská komise ⁽¹⁴⁾, takže se z ní v mnoha evropských zemích už stalo jedno z prioritních témat veřejného zájmu.

Termínem **výchova k občanství** se v této studii označuje školní výuka, která má z mladých lidí vychovat aktivní a odpovědné občany, schopné přispět k rozvoji a blahobytu společnosti, v níž žijí. Při vši rozmanitosti konkrétních úkolů a náplně existují tři standardní klíčové cíle, které si proto zasluhují zvláštní pozornosti. Výchova k občanství má žáky vést k osvojení si a) politické gramotnosti, b) schopnosti kritického myšlení a specifických postojů a hodnot, c) aktivní participace.

Rozvíjení **politické gramotnosti** obvykle směřuje k osvojování vědomostí v těchto tematických oblastech:

- sociální, politické a občanské instituce; lidská práva;
- podmínky, na nichž závisí harmonické soužití ve společnosti; sociální otázky a aktuální sociální problémy;
- státní ústava a z ní vyplývající občanská práva a povinnosti;

⁽¹²⁾ Viz definice uveřejněná v: Council of Europe, Karen O'Shea: *Developing a Shared Understanding. A Glossary of Terms for Education for Democratic Citizenship* (Strasbourg, 2003).

⁽¹³⁾ Council of Europe: *Final Declaration. Second Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe* (Strasbourg, 10-11 October 1997); Council of Europe, Committee of Ministers: *Declaration and Programme on Education for Democratic Citizenship, Based on the Rights and the Responsibilities of the Citizens* (Strasbourg, 1999); Council of Europe, Committee of Ministers: *Recommendation to Member States on Education for Democratic Citizenship* (Strasbourg 2002).

⁽¹⁴⁾ European Commission: *Learning for Active citizenship. A significant Challenge in Building a Europe of Knowledge: Education and Active Citizenship in the European Union*. (Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 1998); European Commission: *Open Learning Environment, Active Citizenship and Social Inclusion. Implementation of Education and Training 2010 Work Programme: Progress Report*. (Brussels, November 2003); European Commission: *The future of Education and Citizenship Policies: The Commission adopts Guidelines for Future Programmes after 2006* (Brussels, 2004).

- národní kulturní dědictví a historické tradice;
- kulturní a jazyková rozmanitost a její hodnota.

Rozvíjení **kritického myšlení** a osvojování určitých **postojů a hodnot** slouží výuka zaměřená na:

- získání dovedností nezbytných k aktivní účasti na veřejném životě;
- rozvoj sebepoznávání a úcty k sobě a k jiným jako předpoklad pro lepší vzájemné pochopení;
- vypěstování pocitu sociální a morální odpovědnosti včetně sebedůvěry a odpovědného chování vůči jiným;
- posílení ducha solidarity;
- utváření hodnotových orientací respektujících odlišnost sociálních perspektiv a názorů;
- nenásilné řešení sporů s respektem k odlišnému názoru;
- přispívání k ochraně životního prostředí;
- a používání účinnějších metod boje proti rasismu a xenofobii.

Aktivní participaci lze u žáků podporovat:

- vypěstováním takových schopností, které jim umožní zapojit se do společenského života na školní, místní, státní a mezinárodní úrovni;
- vytvořením školního prostředí poskytujícího příležitost k získání praktických zkušeností s fungováním demokracie;
- rozvíjením jejich schopnosti vzájemné spolupráce;
- motivováním žáků k účasti na projektech zahrnujících spolupráci s mimoškolními organizacemi (místními spolky, úřady, mezinárodními organizacemi) nebo s jinými obcemi.

Obsah

Struktura této srovnávací studie je obdobná jako u zpráv popisujících stav za jednotlivé země (jak již bylo uvedeno, jsou tyto zprávy k dispozici na webové adrese EURYDICE). Skládá se ze šesti kapitol, z nichž každá se zabývá speciálním aspektem výchovy k občanství ve školách v Evropě. V úvodu každé kapitoly jsou citovány otázky, na které měla podle pokynů uvedených v *Návodu* jednotlivá národní oddělení sítě EURYDICE odpovědět.

- 1. kapitola** věnuje pozornost tomu, zda v jednotlivých evropských zemích existuje jejich vlastní oficiální výklad pojmu výchovy k občanství a jak se to odráží v příslušných zákonech. V této kapitole se dokládá, že pojem 'občanství' má v jednotlivých zemích různé významové odstíny. Není proto nijak snadné dospět u definice výchovy k občanství k takovému znění, které by bylo možno považovat za použitelné pro všechny evropské státy a Evropu jako celek.
- 2. kapitola** sleduje různé přístupy k organizování výchovy k občanství podle oficiálních školních vzdělávacích programů. Může probíhat formou speciálního vyučovacího předmětu (jehož název se může mezi zeměmi lišit), nebo jako látka zařazená do jiných vyučovacích předmětů (například dějepisu, zeměpisu apod.), anebo jako průřezové téma procházející celým vzdělávacím programem. Kapitola se dále zabývá cíli a obsahem výchovy k občanství a jednotlivými způsobilostmi, které mají žáci získat.
- 3. kapitola** se zabývá vlivem vnitřní 'kultury' školy, vytvářené jejím běžným každodenním životem, na výchovu žáků k odpovědnému občanskému chování. Všimá si toho, jak se žáci a jejich rodiče podílejí na fungování škol a zda dostávají příležitost k aktivnímu uplatnění svých občanských dovedností. Zdůrazňuje se význam účasti žáků ve formálních orgánech typu žákovských či školních rad a na příkladech se ukazuje, jak mohou školy vést žáky k tomu, aby se sami aktivně podíleli na rozvoji společnosti.
- 4. kapitola** se zaměřuje na problematiku hodnocení škol podle úrovně poskytování výchovy k občanství. Školy lze v tomto ohledu hodnotit dvojím způsobem: 1) podle výsledků výchovy k občanství dosažených u samotných žáků, 2) podle kvality výchovy k občanství poskytované v rámci vzdělávacího programu nebo v rámci jiných aktivit organizovaných školou.
- 5. kapitola** pojednává o organizaci vzdělávání učitelů výchovy k občanství a o různých formách podpory učitelů při jejich každodenní práci na výchově k občanství. Podpory se jim může dostat z několika zdrojů – od školské správy, z veřejných nebo soukromých středisek pro další vzdělávání, od ústavů zabývajících se vzdělávacími programy či jiných výzkumných pedagogických ústavů a od nevládních organizací.
- 6. kapitola** analyzuje evropskou dimenzi výchovy k občanství. Zkoumá, zda výchova k občanství ve školách obsahuje evropskou dimenzi a jakým způsobem ji v praxi uskutečňuje. Předmětem rozboru jsou oficiální vzdělávací programy a širší kontext, v němž školy působí, při čemž se pátrá po jakýchkoli odkazech na evropskou problematiku. Pod stejným zorným úhlem se analyzuje též vzdělávání učitelů a veškerá opatření na jejich podporu.

KAPITOLA 1

OBČANSTVÍ A VZDĚLÁVACÍ POLITIKA

Ve všech evropských zemích je jedním z politických cílů posílení sociální soudržnosti a solidarity uvnitř společnosti. Předpokládá to ovšem základní shodu v tom, co znamená chovat se jako 'odpovědný občan'. Každá země je tudíž nucena definovat si své vlastní, 'národní' pojetí 'odpovědného občanství'. Už definování samotného 'občanství' není nikterak snadné. Význam tohoto pojmu a způsob, jak je občanství obyvateli vnímáno, se mezi zeměmi liší a existují jazyky, v jejichž slovní zásobě se plně odpovídající termín ani nevyskytuje.

V rozvoji aktivního a odpovědného občanství hraje důležitou úlohu vzdělávání. Vedle rodičů, širší rodiny, přátel a místního společenství jsou školy dalším významným prostředím, v němž probíhá socializace osobnosti. Jedním z jejich cílů byla odjakživa příprava mladých lidí k životu ve světě dospělých. Měly by proto žáky vybavit základními dovednostmi a znalostmi, které jim umožní přispět vlastním cenným vkladem k životu společnosti a k jejímu rozvoji.

Tato kapitola odpovídá na dvě otázky:

- Existuje něco jako **národní pojetí 'odpovědného občanství'** a pokud ano, jak se odráží v příslušných zákonech či jak je definují oficiální dokumenty?
- V čem spočívají hlavní charakteristiky **vzdělávací politiky, pokud jde o úlohu školského systému v rozvíjení 'odpovědného občanství'**, jak je definováno v příslušných úředních pramenech?

1.1. Pojem 'odpovědné občanství'

Obecná definice 'odpovědného občanství', přijatá pro účely této publikace, byla uvedena již v jejím úvodu.

Je třeba mít na paměti, že slovo 'občanství' může mít v závislosti na kontextu velmi odlišné významové odstíny. V některých zemích a jejich úředním jazyce označuje 'občanství' pouze právní vztah mezi občanem a státem, zatímco jinde označuje také sociální roli občana ve společnosti, v níž spolu s ostatními žije (viz Přílohu 1).

Legislativní zdroje ve většině států definici 'odpovědného občanství' výslovně neobsahují, jeho smysl však lze z různých úředních dokumentů víceméně odvodit. V některých zemích se pro tentýž pojem užívá odlišné slovní vyjádření – jako příklady lze uvést 'občanskou participaci' (v Lotyšsku a v Rumunsku), 'občanské postoje' či 'občanské povědomí' (Polsko), 'občanské zapojení' (Rumunsko) či 'občanská práva a povinnosti' (Německo, Litva, Nizozemsko a Spojené království – Skotsko).

Lze proto konstatovat, že 'odpovědné občanství' zahrnuje jevy související se **znalostí a výkonem občanských práv a povinností**. Všechny země také tento pojem spojují s určitými hodnotami těsně sdruženými s rolí odpovědného občana. Jde o takové hodnoty, jako je demokracie, lidská důstojnost, svoboda, dodržování lidských práv, snášenlivost, rovnost, dodržování zákonů, sociální spravedlnost, solidarita, odpovědnost, loajálnost, spolupráce, participace a duchovní, morální, kulturní, duševní a tělesný rozvoj. I když v důrazu na tu či onu hodnotu se mohou země mezi sebou lišit, panuje obecná shoda v tom, že všechny uvedené principy jistým zásadním způsobem souvisejí s odpovědným občanstvím a s tím, jak se v praxi uskutečňuje.

Jako pramen, v němž je národní pojetí 'odpovědného občanství' vyjádřeno nejzřetelněji, téměř všechny státy citují ústavu nebo zvláštní pedagogické dokumenty (vzdělávací programy, školské zákony či jiné úřední dokumenty).

Například v ústavě **České republiky** se zdůrazňuje odpovědnost občana vůči druhým a vůči společnosti jako celku. Především v ústavě se také klade důraz na takové hodnoty, jako je lidská důstojnost, svoboda, rovnoprávnost, úcta k lidským právům, péče o přírodní, kulturní, hmotné a duchovní dědictví a dodržování principů právního státu.

V **Německu** je pojem 'odpovědného občanství' přímo součástí tamějšího základního zákona (*Grundgesetz*), jehož § 33 I zní: *Každý Němec v každé spolkové zemi má stejná občanská práva a povinnosti.*

Ve všeobecných vzdělávacích programech pro **litevské** všeobecně vzdělávací školy (1997) se uvádí, že občan je osoba, která si je vědoma svých práv a povinností a je schopna se aktivně podílet na veřejném životě. Tamtéž se konstatuje, že 'odpovědné občanství' se opírá například o morální zásady a základní hodnoty.

Ve **Spojeném království (Skotsku)** se lze s myšlenkou, že občané jsou 'osoby žijící ve společnosti spolu s jinými', setkat v diskusní a informační brožurce *Education for Citizenship in Scotland*, kterou vydalo *Learning and Teaching Scotland* a v níž se uvádí: *Občanství spočívá ve využívání práv a dodržování povinností ve společnostech různého typu. Součástí takto pojímaného občanství je specifická myšlenka politické participace obyvatel demokratického státu, jakož i obecnější představa, že k občanství patří také účast na širším spektru aktivit, které nemají vysloveně politický ráz, avšak svými důsledky jsou obecně prospěšné. (...) K občanství patří schopnost informované volby a informovaného rozhodování, jakož i přikročení k činu, ať už individuálně nebo v rámci kolektivní akce.*

Ve většině východoevropských zemí se klade důraz na **historický rozměr** pojmu 'občanská společnost'. Počátkem 90. let se v těchto zemích uskutečnily hluboké změny spojené s přebudováním společnosti na demokratických principech. Sociální a politické změny v posledních dvaceti letech silně ovlivnily pohled na smysl a úlohu 'odpovědného občanství' a tím i na myšlenku výchovy k občanství. Odborníky a politické činitele přiměly k přehodnocení významu úlohy, jakou by měla zaujímat ve vzdělávacích programech, a zejména k uznání jejího vlivu na utváření a rozvoj demokratické politické kultury.

V několika zemích, zejména tam, kde žijí početné menšiny, je pojem 'odpovědného občanství' těsně spjat s jejich **politikou integrace obyvatel bez státního občanství**, to znamená lidí, kteří v dané zemi už dlouho žijí nebo se v ní dokonce narodili, dosud však státní občanství nezískali.

V **Estonsku** například existuje speciální *Program státní integrace*, probíhající v letech 2000 až 2007, jehož hlavním cílem je podpora zapojení neestonských občanů do života estonské společnosti. Jeden z jeho subprogramů, nazvaný 'Sociální způsobilost', má k takové způsobilosti vychovat estonské obyvatelstvo a zajistit, aby se *obyvatelé Estonska aktivně podíleli na rozvoji občanské společnosti bez ohledu na svou národnost a mateřský jazyk.*

1.2. Hlavní zaměření vzdělávací politiky

Jelikož školy jsou jednou z hlavních institucí, v nichž probíhá socializace mladých lidí, je plně na místě věnovat bližší pozornost tomu, jak vzdělávací politika jednotlivých zemích podporuje prostřednictvím školského systému rozvoj 'odpovědného občanství'.

Všechny země konstatovaly, že rozvoji odpovědného občanství se u nich dostává plné podpory, leckde jako jednomu z prioritních cílů, a že se tak děje prostřednictvím školských zákonů, Bílých knih, akčních plánů, výnosů atp. Většinou se také blíže popisuje, jak jsou žáci či studenti ve školách vedeni k dosažení politické gramotnosti, ke kritickému myšlení, k osvojení specifických hodnot a postojů a k aktivní participaci – čili ke třem výše zmíněným cílům výchovy k občanství.

V **Německu** se například v § 1 Prvního zákona o organizaci školství (*Erstes Gesetz zur Ordnung des Schulwesens*) spolkové země Severní Porýní - Vestfálsko uvádí: *Mladí lidé musejí být vychováváni v duchu humanity, demokracie a svobody k toleranci, k respektování přesvědčení jiných lidí a k odpovědnosti za zachování přirozeného životního prostředí. (...) Mladí lidé by měli být schopni a také ochotni osvědčit se ve službě obci, rodině, povolání, lidu a státu.*

Podle Vzdělávacího programu pro primární školy z roku 2003 je cílem vzdělávání poskytovaného školami veřejného sektoru na **Kypru** *harmonický rozvoj odpovědných a demokratických osob vybavených znalostmi, dovednostmi a postoji potřebnými k tomu, aby obstály v neustále se měnícím světě. Zároveň musejí být žáci ochotni a schopni aktivně přispívat k politickému, hospodářskému a sociálnímu pokroku vlasti a širší evropské společnosti, do níž patří.*

Ve **Finsku** se v zákoně o základním vzdělávání z roku 1998 zdůrazňuje, že *účelem vzdělávání popsaného v tomto zákoně je podpora rozvoje žáků jako humanisticky citících lidských bytostí a jako morálních a odpovědných členů společnosti. Ve výnosu Ministerstva školství z prosince 2001 se navíc uvádí, že cílem vzdělávání je podporovat vývoj žáků v harmonické osobnosti se zdravým sebevědomím a v členy společnosti, schopné kritického pohledu na sociální a přírodní prostředí. Základem je přitom úcta k životu, přírodě a lidským právům, jakož i oceňování učení a práce – vlastní i těch druhých.*

Je nutno uvést, že některé severské země, například Estonsko, Finsko, Island a Norsko, zahrnují mezi postoje, které je třeba žákům v rámci výchovy k 'odpovědnému občanství' vštípit, také **úctu k přírodě**.

Nemnoho zemí vzdělávání explicitně spojuje s **náboženstvím a/nebo křesťanstvím**.

V **Německu** se *První zákon o organizaci školství* spolkové země Severní Porýní - Vestfálsko v § 1 zmiňuje o 'bázi boží' jako jednom z hlavních cílů výchovy.

Podle **islandského** školského zákona mají být výchovné metody a praxe protnuty tolerancí, křesťanskou etikou a demokratickou spoluprací.

V preambuli **norského** zákona o vzdělávání z roku 1999 se uvádí: *Primární a nižší sekundární škola má ve spolupráci a v součinnosti s rodiči poskytovat žákům křesťanskou a morální výchovu. (...) Vyšší sekundární vzděláváním má napomáhat k rozšiřování znalosti a k osvojování základních křesťanských a humanistických hodnot, našeho národního kulturního dědictví, demokratických myšlenek a vědeckého způsobu myšlení a práce.*

Výchova mladých občanů ke konstruktivní účasti v životě národní a evropské společnosti je jedním z hlavních cílů **školské reformy v nových členských zemích EU**, zejména v bývalých socialistických zemích. V posledních deseti letech se ve východoevropských zemích uskutečnila řada hlubokých reforem. Reformy veřejného školského sektoru se inspirovaly společným evropským dědictvím politických, kulturních a morálních hodnot, vtělených do myšlenky lidských práv, což platí o každém státě, který se řídí zákony, opírá se však při tom o pluralistickou demokracii, toleranci a solidaritu. Všechny východoevropské státy se odvolávají na význam posilování vlastního potenciálu integrace a sociální soudržnosti.

Národní program rozvoje vzdělávání v **České republice** klade zvláštní důraz na význam posilování soudržnosti společnosti, podporu demokracie a výchovu k partnerství a spolupráci v evropské a globalizující se společnosti. Zdůrazňuje se dále potřeba přechodu od vzdělávání spočívajícího v předávání faktických znalostí k výuce, při níž žáci získávají dovednosti a kompetence potřebné ke zdravému způsobu života, v němž smysluplně spolupracují s ostatními členy společnosti.

V **Lotyšsku** se Záměry rozvoje vzdělávání (2002–2005) zmiňují o nutnosti *zajistit změny ve vzdělávacím systému podporující vytváření demokratické a sociálně integrované společnosti*.

Podle **litevské** Národní strategie vzdělávání na období 2003–2012 má vzdělávání *jednotlivcům pomáhat, aby porozuměli současnému světu, osvojili si kulturní a sociální kompetence a stali se z nich nezávislí, aktivní a odpovědní lidé ochotní a schopní soustavně se učit a spolu s budováním vlastního života se podílejí i na budování života místního společenství*.

Změny, které na **Slovensku** přinesla školská reforma po roce 1989, spočívaly ve větším důrazu na demokracii, na autonomii škol, na rozšíření práv žáků a jejich rodičů, na odpovědnost, na respekt k občanům cizího původu a na celkové povědomí o postavení jednotlivců v globální společnosti.

KAPITOLA 2

VÝCHOVA K OBČANSTVÍ A VZDĚLÁVACÍ PROGRAM

Z doporučení Rady Evropy k *Výchově k demokratickému občanství* (2002) zřetelně vyplývá, že k realizaci tohoto cíle by měly svým vzdělávacím programem přispívat všechny úrovně vzdělávacího systému, ať už formou samostatného vyučovacího předmětu nebo průřezového tématu. V doporučeních se také hovoří o multidisciplinárním přístupu jako o nástroji usnadňujícím osvojení znalostí, postojů a dovedností nezbytných k harmonickému vzájemnému soužití obyvatel demokratické a multikulturální společnosti ⁽¹⁾.

Tato kapitola si všímá postavení výchovy k občanství v oficiálních vzdělávacích programech škol a klade tyto konkrétní otázky:

- Zmiňují se školní vzdělávací programy výslovně o odpovědném občanství? Jaký **přístup** se v nich navrhuje, pokud jde o výuku tohoto tématu? Jde o téma **povinné** nebo **volitelné**?
- Jak jsou ve vzdělávacích programech formulovány **cíle** výchovy k občanství a jak je vysvětlen její **obsah**? Soustřeďuje se vzdělávací program jak na principy aktivní účasti žáků na životě společnosti, tak i navypěstování pocitu sounáležitosti k určitému společenství a sdílení jeho společných hodnot?
- Uvádějí vzdělávací programy také specifické cíle pro různé druhy **způsobilosti**, které si mají žáci prostřednictvím výchovy k občanství osvojit?

2.1. Přístupy k výchově k občanství

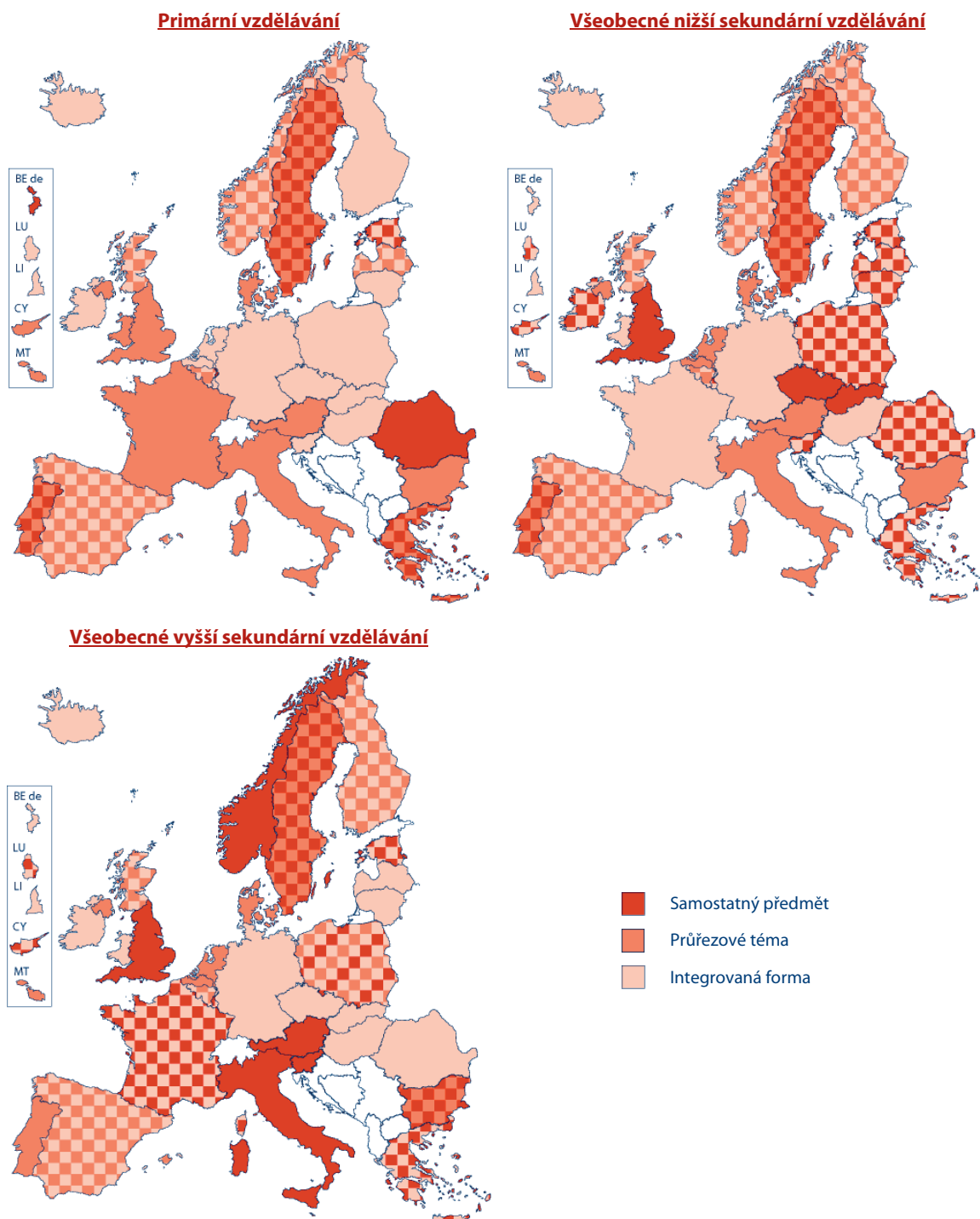
Pokud jde o vzdělávací programy, výchovu k občanství organizují různým způsobem podle toho, na které vzdělávací úrovni probíhá a jak jsou v dané zemi koncipovány vzdělávací programy vůbec.

Výchova k občanství může být poskytována jako **oddělený, samostatný** povinný nebo volitelný vyučovací **předmět**, anebo **zahrnuta** do jednoho nebo několika jiných předmětů, například dějepisu nebo zeměpisu. Může však být také poskytována jako **průřezové téma** tvořící součást náplně všech vyučovacích předmětů. Zmíněné různé přístupy se přitom vzájemně nevylučují.

⁽¹⁾ Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation Rec (2002)12 of the Committee of Ministers to member states on education for democratic citizenship (Adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2002 at the 812th meeting of the Ministers' Deputies).

Obr. 2.1: Přístupy k výchově k občanství podle vzdělávacích programů pro primární a všeobecné nižší a vyšší sekundární vzdělávání, 2004/05

Pramen: EURYDICE

Doplňující poznámky

Belgie (BE de): Od školního roku 2006/07 bude výchova k občanství na školách primární úrovně poskytována jako průřezové téma.

Irsko: Na školách primární úrovně tvoří výchova k občanství důležitou složku sociální, osobní a zdravotní výchovy.

Itálie: Nové programy pro primární a nižší sekundární úroveň vzdělávání, které jsou v platnosti od školního roku 2004/05, zavedly 'výchovu k občanskému soužití' jako nové průřezové téma.

Finsko: Podle nového programu pro nižší sekundární vzdělávání (7. až 9. ročník), který vstoupí v platnost 1. srpna 2006, bude 'výchova k občanství' (*yhteiskuntaoppi*) samostatným předmětem a zároveň průřezovým tématem výuky. Stejně ustanovení obsahuje i nový národní rámcový program všeobecného vyššího sekundárního vzdělávání, platný od srpna 2005.

Spojené království (ENG/WLS/NIR): Z údajů je patrné, jak je v národních vzdělávacích programech občanství pojato, metodu organizace výuky tohoto předmětu si však školy volí samy. Podle revidovaného programu v Severním Irsku se 'místní a globální občanství' stane od září 2006 povinným.

Vysvětlující poznámka

Údaje na obrázku se opírají o informace obsažené v národních vzdělávacích programech a v úředních směrnících.

Samostatný předmět: Vyučovací předmět, který je buď povinný, povinně volitelný nebo nepovinný.

Integrovaná forma: Látka je součástí výuky jiných předmětů, například dějepisu, společenských věd apod.

Průřezové téma: Výchova k občanství prolíná náplní všech vyučovacích předmětů.

Přístupy uvedené pro jednotlivé vzdělávací úrovně se nemusejí týkat všech ročníků této úrovně. Podrobnější údaje o tom, na které ročníky se jednotlivé přístupy vztahují, jsou obsaženy v Příloze 2.

Ve většině zemí je výchova k občanství pojata jako princip určující cíle speciálních programů pro povinné a pro vyšší sekundární vzdělávání. Ve všech zemích je součástí vzdělávacího programu na všech třech úrovních všeobecně vzdělávacích škol, o nichž tato studie pojednává. Způsob, jakým je do vzdělávacích programů zahrnuta, se ovšem mezi zeměmi značně liší (obr. 2.1).

Na primární úrovni je výchova k občanství samostatným předmětem pouze v Belgii (v tamějším Německý mluvícím společenství) a v Rumunsku. V Estonsku, v Řecku, v Portugalsku a ve Švédsku je kromě toho zahrnuta do obsahu jiných předmětů nebo tvoří průřezové téma celé výuky. Ve všech ostatních zemích figuruje buď jako průřezové téma, nebo je zahrnuta do náplně jiných předmětů.

Na školách sekundární úrovně se výchova k občanství vyskytuje jako samostatný předmět častěji. Platí to o Estonsku, Řecku, Kypru, Lucembursku, Polsku, Slovinsku, Švédsku a Spojeném království (Anglii) na nižší i vyšší sekundární úrovni. V České republice, v Irsku, v Lotyšsku, Litvě, Portugalsku, na Slovensku a v Rumunsku tvoří samostatný předmět pouze na nižší sekundární úrovni, ve Francii, v Rakousku, v Norsku a v Bulharsku pouze na vyšší sekundární úrovni. Ve většině zemí však je poskytována nejen jako samostatný předmět, nýbrž je rovněž integrována do obsahu jiných předmětů a nebo jako průřezové téma prolíná celou výukou.

V ostatních zemích se výchova k občanství na sekundární úrovni poskytuje nejčastěji v integrované formě.

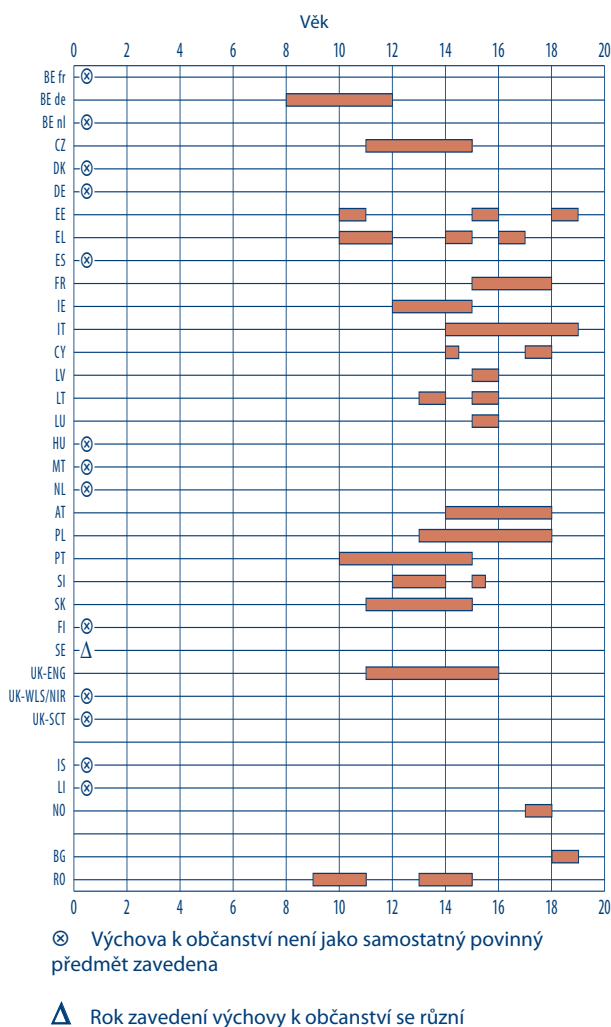
V takovém případě bývá na všech vzdělávacích úrovních nejčastěji zahrnuta do výuky dějepisu, společenských věd, zeměpisu, náboženství a mravní výchovy, etiky, filozofie, cizích jazyků a vyučovacího jazyka.

V některých zemích je výchova k občanství zahrnuta do výuky takových předmětů, jako je úvod do světa vědy (**Francouzské společenství v Belgii**), životní prostředí (**Řecko, Kypr, Nizozemsko, Maďarsko a Slovinsko**), regionální geografie a základy vědy a techniky (**Německo a Kypr**), antická literatura (**Řecko a Kypr**), psychologie (**Řecko a Bulharsko**), latina (**Španělsko**), ekonomika (**Španělsko, Lotyšsko, Litva, Maďarsko a Bulharsko**), zdravotní výchova (**Nizozemsko a Lotyšsko**), vlastivěda (**Slovensko**) a praktické dovednosti (**Island**).

Poskytuje-li se výchova k občanství jako samostatný předmět, obvykle bývá povinný. Je-li však zahrnuta do výuky jiných předmětů nebo tvoří-li průřezové téma, bývá probírání její tematiky velmi naléhavě doporučeno. Některé země uvádějí různé druhy občanské způsobilosti mezi cíli, kterých se má výukou dosáhnout (viz oddíl 2.3) a které mají všichni žáci získat. Na primární úrovni není výchova k občanství povinná v Lucembursku a ve Spojeném království (Anglii). Na sekundární úrovni jde o volitelný předmět v Německu (na nižší i vyšší sekundární úrovni), v Irsku (na vyšší sekundární) a v Lucembursku (na nižší sekundární úrovni).

Časová dotace

Obr. 2.2: Věk žáků, kteří se účastní výchovy k občanství jako povinného předmětu, a doba, po kterou se tato výchova poskytuje v primárním a všeobecném sekundárním vzdělávání (školní rok 2004/05)

Pramen: EURYDICE.

Doplňující poznámka

Belgie (BE de): Počínaje školním rokem 2006/07 bude výchova k občanství na primární úrovni poskytována jako průřezové téma.

V zemích, kde je výchova k občanství zahrnuta do jiných vyučovacích předmětů nebo tvoří průřezové téma, nelze vždy přesně určit počet let, v nichž je výchova k občanství součástí povinného vzdělávání.

Údaj o době, po kterou se poskytuje výchova k občanství, je k dispozici pouze za země, kde je tato výchova zařazena do vzdělávacího programu jako povinný předmět. U poloviny evropských zemí zúčastněných na studii proto údaj o časové dotaci této výchovy není k dispozici.

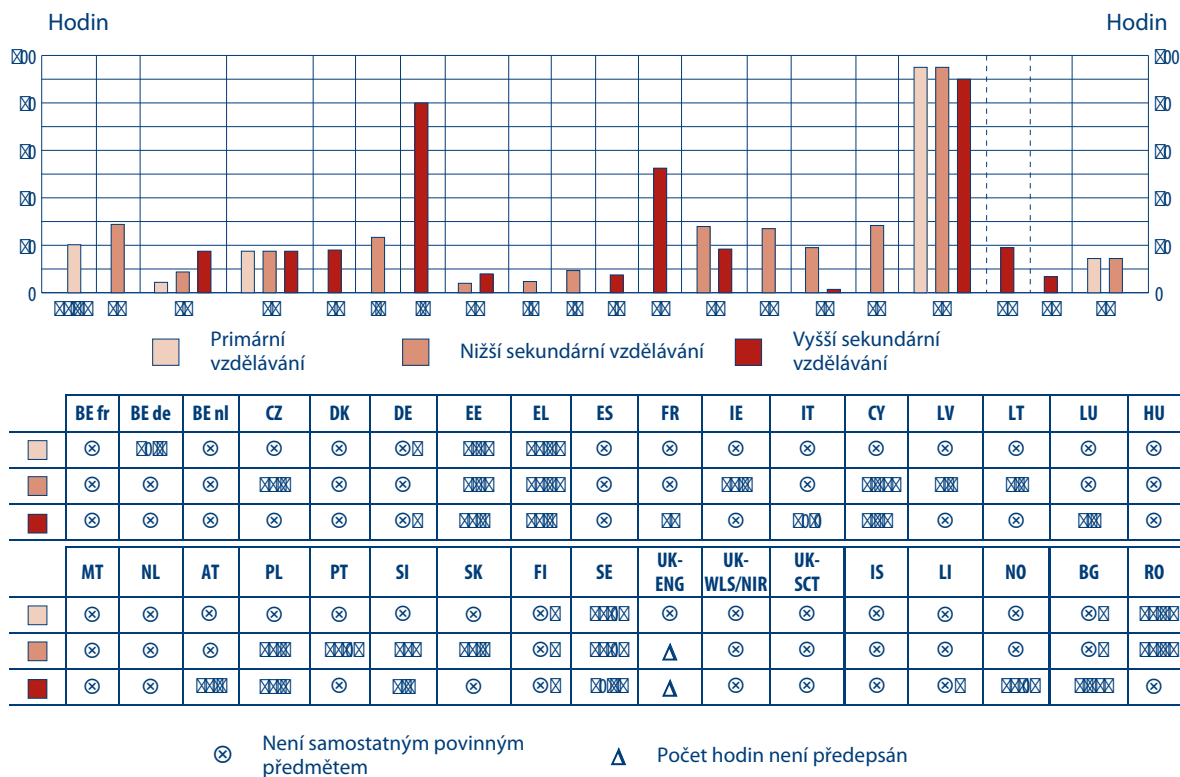
Na primární vzdělávací úrovni existuje výchova k občanství jako povinný předmět v Belgii (v Německy mluvícím společenství), v Estonsku, v Řecku, v Portugalsku (na druhém stupni), ve Švédsku a v Rumunsku. Nedříve se výuka výchovy k občanství jako povinného předmětu zahajuje v Belgii (v Německy mluvícím společenství, do školního roku 2005/06). Ve Švédsku se mohou školy samy rozhodnout, zda tuto výchovu zavedou jako vyučovací předmět a jaký počet hodin mu během devíti let primárního a nižšího sekundárního vzdělávání (*grundskola*) věnují.

Na školách nižší sekundární úrovně je výchova k občanství samostatný povinný předmět ve většině zemí s výjimkou Lucemburska, Itálie, Rakouska, Norska a Bulharska, kde je zavedena jako samostatný předmět pouze na vyšší sekundární vzdělávací úrovni.

Vyučuje-li se výchova k občanství jako samostatný předmět, počet let, kdy jde o předmět povinný, se mezi zeměmi značně liší. Zvláště dlouhé je toto období v Itálii, v Polsku, v Portugalsku a ve Spojeném království (Anglii); vesměs tam trvá pět let.

Čtyři roky trvá v Belgii (v tamějším Německy mluvícím společenství), v České republice, v Řecku, v Rakousku (na všeobecně vzdělávací vyšší škole – *allgemein bildende höhere Schule*), na Slovensku a v Rumunsku. V ostatních zemích se jako samostatný předmět vyučuje jeden rok, a to s výjimkou Estonska, Francie a Irska (tři roky), Litvy a Slovinska (dva roky).

Obr. 2.3: Doporučený minimální průměrný počet hodin výchovy k občanství jako samostatného předmětu za rok v primárním, všeobecném nižším a vyšším sekundárním vzdělávání, 2004/05

Pramen: EURYDICE.

Doplňující poznámky

Lotyšsko: Podle nového programu základního vzdělávání, účinného od 1. září 2005, se má počet hodin věnovaných výchově k občanství jako samostatnému předmětu podstatně zvýšit.

Finsko: Podle nového programu pro nižší sekundární vzdělávání (7.–9. ročník), který vstoupí v účinnost 1. srpna 2006, bude výchova k občanství samostatným vyučovacím předmětem a počet hodin se pro ni zvýší. Obdobně už tomu je u všeobecného vyššího sekundárního vzdělávání, v němž je od srpna 2005 povinná ve dvou kursech namísto jednoho.

Vysvětlující poznámka

Obrázek 2.3 ukazuje minimální počet hodin věnovaných výchově k občanství jako povinnému předmětu v primárním, nižším a vyšším sekundárním vzdělávání. Aby se usnadnilo srovnávání údajů z různých zemí, údaj o počtu hodin se vztahuje na teoretický rok primárního, nižšího anebo vyššího sekundárního vzdělávání. Údaj o počtu hodin povinné výchovy se vztahuje k počtu ročníků na vzdělávací úrovni 1, 2 a 3 podle ISCED.

Při výpočtu se tudíž bere v úvahu:

- počet vyučovacích hodin výchovy k občanství, doporučený vzdělávacím programem nebo úředními směrnicemi;
- délka jedné vyučovací hodiny (v minutách);
- počet vyučovacích dní za týden nebo za rok (podle toho, je-li počet vyučovacích hodin uveden za týden nebo za rok);
- počet ročníků primárního, nižšího a vyššího sekundárního vzdělávání.

Počet ročníků, v nichž je výchova k občanství povinným samostatným předmětem ("čitatel"), a počet ročníků, který má daná vzdělávací úroveň ("jmenovatel"):

Primární vzdělávání

BE de	EE	EL	SE	RO
4/6	1/6	2/6	6/6	2/4

Nižší sekundární vzdělávání

CZ	EE	EL	IE	CY	LV	LT	PL	PT	SI	SK	SE	UK-ENG	RO
4/4	1/3	1/3	3/3	0.5/3	1/5	2/6	3/3	5/5	2/3	4/4	3/3	3/3	2/4

Vyšší sekundární vzdělávání

EE	EL	FR	IT	CY	LU	AT	PL	SI	SE	UK-ENG	NO	BG
1/3	1/3	3/3	5/5	1/3	1/4	4/4	2/3	0.5/4	1/3	2/4	1/3	1/4

Pokud jde o počet hodin vyhrazených pro výchovu k občanství jako samostatného předmětu na školách primární úrovně, jen málo zemí vydalo v tomto směru nějaká doporučení. Nejštědřejší je v tom Švédsko s průměrným počtem 95 vyučovacích hodin za rok a s více než 800 hodinami výuky tohoto povinného předmětu za celé devítileté období povinné školní docházky. Rozdělení této celkové časové dotace po jednotlivých ročnících je přitom ponecháno v kompetenci samotných škol.

Na sekundární vzdělávací úrovni se průměrný počet vyučovacích hodin výchovy k občanství za rok v jednotlivých zemích výrazně liší. Na nižší sekundární úrovni je největší opět ve Švédsku (95 hodin), naproti tomu v Estonsku, v Řecku, na Kypru, v Lotyšsku, v Litvě a v Rumunsku je nižší než 20. V těchto zemích se výchova k občanství vyučuje jako samostatný předmět na školách nižší sekundární úrovně jen jeden nebo dva roky.

Obdobně výrazné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi existují i na vyšší sekundární úrovni vzdělávání. Zatímco ve Švédsku je výchově k občanství vyhrazeno kolem 90 vyučovacích hodin ročně, jinde doporučený počet nepřesahuje 40; výjimku tvoří Rakousko, kde se výchova k občanství vyučuje jako samostatný předmět čtyři roky.

Ve většině zemí však školy využívají flexibilní části vzdělávacího programu, jejíž náplň mohou určovat samy, k tomu, že výchově k občanství jako povinnému předmětu věnují více hodin, než činí průměrný minimální počet uvedený na obrázku 2.3.

2.2. Cíle a obsah výchovy k občanství

Občanství se člověk učí dlouhým, nikdy nekončícím a složitým procesem, který začíná už v nejranějším dětství a trvá celý život. Na základní škole se prostřednictvím výchovy k občanství mohou děti poprvé něco dozvědět o občanských hodnotách a osvojit si základy potřebné pro následné fáze vzdělávání. Jde o důležitou první etapu vývoje k odpovědnému občanství, schopnému aktivně se podílet na životě demokratické společnosti. Ve všech zemích s výjimkou Lucemburska se proto vzdělávací programy pro školy primární úrovně o výchově k občanství výslovně zmiňují.

Cíle výchovy k občanství formulují přitom jednotlivé země rozmanitým způsobem v závislosti na národním kontextu, tradicích a kulturních zvláštностech. Někde bývají formulovány spíše obecně, jinde naopak až do podrobností, což zčásti závisí na tom, do jaké míry je odpovědnost za organizaci této výchovy decentralizována a svěřena do kompetence nezávislých místních orgánů. Konkrétní cíle se různí také podle toho, na které vzdělávací úrovni výchova k občanství probíhá.

Ve většině zemí se cíle výchovy k odpovědnému občanství ve školách primární úrovně tlumočí tak, aby byly pochopitelné i nejmladšímu žactvu, a tudíž jinak než na školách sekundární úrovně. Klade se například větší důraz na osvojení zásad soužití ve společnosti než na získání teoretických znalostí. Jde především o získání dovedností potřebných k vypěstování respektu vůči jiným dětem a vůči dospělým na základě toho, že všichni patří do téže školy, do téže obce, do téhož národa a téhož mezinárodního

společenství. Děti se tu také učí, jak se mají chovat či reagovat za různých situací, v nichž se mohou ocitnout ve škole nebo mimo ni.

Cíle jako takové jsou popsány v různých úředních dokumentech, například v zákonech a nařízeních týkajících se vzdělávání, v národních vzdělávacích programech, v podrobnějších pokynech k náplni jednotlivých vyučovacích předmětů nebo oborů, atp. Podle toho, jaký přístup k výuce občanských hodnot daná země zvolila, mohou být cíle formulovány v úzké vazbě na předmět výuky (probíhá-li výchova k občanství jako samostatný vyučovací předmět) anebo spíše 'horizontálně' (je-li pojímána jako průřezové téma nebo je integrována do jiných vyučovacích předmětů).

Rozbor cílů výchovy k občanství uváděných v úředních dokumentech ukazuje, že se při zavádění občanství do vzdělávacích programů vyskytuje celá řada různých výrazů a termínů. Nicméně se častěji vyskytují takové pojmy jako lidská práva, kulturní rozmanitost, tolerance, angažovanost, hodnoty atp. Lze je seskupit do tří hlavních 'kategorií' cílů (viz též Všeobecný úvod) podle stupně aktivního zapojení, které od žáků vyžadují:

- cíle zaměřené na dosažení **politické gramotnosti** žáků (tím, že se učí o teorii lidských práv a demokracie, se například seznámí s fungováním politických a sociálních institucí a naučí se oceňovat kulturní a historickou rozmanitost);
- cíle zaměřené na osvojení **postojů a hodnot** jako nezbytného základu odpovědného občanství (úcty k sobě samému a respektu k jiným; vstřícnosti k druhým, ochoty řešit spory nenásilně a přispívat k harmonickému soužití lidí mezi sebou; hodnotových orientací odpovídajících potřebám pluralitní společnosti; posilování pozitivního obrazu o sobě samém atp.);
- cíle zaměřené na podporu **aktivní participace** žáků jejich zapojováním do života školy a místní obce a na osvojení dovedností nezbytných k odpovědné a konstruktivně kritické spoluúčasti na veřejném životě. Žákům by se měla poskytovat příležitost, aby si demokratické zásady vyzkoušeli sami v praxi. Měli by být též vedeni k tomu, aby si dokázali vzájemně pomáhat a aby se zapojovali i do dalších společných projektů.

Tyto tři kategorie cílů jsou vzájemně na sobě závislé a plynule a logicky na sebe navazují, při čemž se mění stupeň formální specifikace učení a žákovského zapojení. U cílů první kategorie jde o osvojení teoretických poznatků, což od žáků v podstatě nevyžaduje víc než pouze pasivní porozumění. Cíle druhé kategorie už předpokládají ze strany žáků širší psychické zaujetí v podobě mínění a postojů. U cílů třetí kategorie jsou žáci mobilizováni k činnosti, při níž se plně účastní na politickém, společenském a kulturním životě obce.

Konkrétněji řečeno, cíle týkající se získávání znalostí a výchovy k politické gramotnosti spočívají převážně v předávání informací a poznatků o dějinách a zeměpise dané země, o zásadách, o něž se opírá její ústava, a o hlavních charakteristikách státní správy a politického systému. Úspěšnost výchovy k těmto cílům je snadno měřitelná testováním a písemnými či ústními zkouškami žáků.

Cíle druhé kategorie mají v mladých lidech vypěstovat povědomí a postoje potřebné k tomu, aby se podíleli na společenském životě jako informovaní a odpovědní občané. Stejně cíle se vztahují také k vývoji osobních schopností žáků a k osvojování hodnot přijatých a sdílených celou společností. Jde tudíž o cíle, které jsou méně 'neutrální' a jejich dosahování je hůře měřitelné než úspěšnost osvojování formálně vymezených vědomostí.

Cíle zařazené do třetí a poslední kategorie odpovídají širšímu pojetí výchovy k aktivnímu občanství. Vytvářením vhodných příležitostí mají žáky během práce ve škole a mimo ni navykat na úlohu

angažovaného občana a povzbuzovat je k účasti na občanských aktivitách rozmanitého druhu. Jde o to, aby žáci prakticky využili toho, co se naučili prostřednictvím výchovy zaměřené na cíle předchozích dvou kategorií. Informace, které získali, jim mají pomoci pochopit smysl aktivní občanské účasti a rozšířit jejich vlastní předpoklady k této účasti. Hodnoty a postoje, které si osvojili, mají sloužit jako orientační rámec pro odpovědnou společenskou angažovanost opírající se o občanská práva a povinnosti.

Obrázek 2.4 ukazuje výslovné nebo nepřímé zahrnutí cílů uvedených tří kategorií do vzdělávacích programů škol v různých evropských zemích.

Obr. 2.4: Cíle výchovy k občanství uvedené v úředních dokumentech týkajících se primárního a všeobecného nižšího a vyššího sekundárního vzdělávání, 2004/05

		BE fr	BE de	BE nl	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IE	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT
Politická gramotnost	Primární	●	●	●	●	●	○	●	●	●	●	●	●	●	●	●	○	●	●
	Nižší/vyšší sekundární	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Postoje/hodnoty	Primární	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	○	●	●
	Nižší/vyšší sekundární	●	●	●	●	●	○	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Aktivní participace	Primární	●	●	●	○	●	○	●	●	●	●	●	●	●	●	●	○	○	●
	Nižší/vyšší sekundární	●	●	●	○	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	○	○	●
		NL	AT	PL	PT	SI	SK	FI	SE	UK- ENG	UK- WLS	UK- NIR	UK- SCT						
Politická gramotnost	Primární	●	●	●	●	●	○	○	○	●	●	●	●	○	○	●	○	○	●
	Nižší/vyšší sekundární	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	○	○	●
Postoje/hodnoty	Primární	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
	Nižší/vyšší sekundární	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Aktivní participace	Primární	●	●	●	●	○	●	○	○	●	○	○	●	○	○	○	○	○	●
	Nižší/vyšší sekundární	●	●	●	●	●	●	○	○	●	○	○	●	○	○	○	○	○	●

● Výslovná zmínka

○ Nepřímá zmínka

○ Žádná zmínka

Nižší sekundární

○ Vyšší sekundární

Pramen: EURYDICE.

Doplňující poznámky

Česká republika: Kurikulární reforma probíhající od roku 2004 upozorňuje na význam rozvíjení dovedností nezbytných pro tvořivé myšlení, rozhodování a společenskou angažovanost, jakož i sociálních a komunikačních kompetencí.

Estonsko: Vzdělávací programy pro základní a vyšší sekundární vzdělávání budou schváleny v roce 2007 resp. 2008 s účinností od školního roku 2008/09 resp. 2009/10. Pokud jde o změny ve výchově k občanství, počítá se s omezením rozsahu teoretické výuky a s větším důrazem na praktické využití a aktivní výchovné metody. Modernizovány budou též učební pomůcky.

Itálie: Školy primární a nižší sekundární úrovně pracují podle nového vzdělávacího programu od školního roku 2004/05 (viz oddíl 2.3). Organizace vzdělávacího programu vyššího sekundárního vzdělávání se týká návrh prováděcího nařízení k zákonu o školské reformě, uveřejněný v lednu 2005.

Litva: Nový program výchovy k občanství je v platnosti od školního roku 2004/05 (viz oddíl 2.3).

Nizozemsko: Zmínka o cílech se týká pouze dovedností, které si mají žáci osvojit (viz oddíl 2.3).

Spojené království (NIR): Program a postavení výchovy k občanství jsou předmětem diskusí. V návrhu nového programu pro primární a sekundární vzdělávání zahrnuje výchova k občanství jako jeden z cílů aktivní participaci.

Norsko: Strategické cíle výchovy k občanství jsou zmíněny v rámcovém vzdělávacím programu a ve školském zákoně.

Vysvětlující poznámka

Výslovná zmínka: Vzdělávací program nebo jiné úřední dokumenty obsahují zřetelné vymezení cílů pro uvedené kategorie.

Nepřímá zmínka: Ve vzdělávacím programu nebo jiných úředních dokumentech se o cílech jako takových nehovoří, lze je však odvodit z jejich obsahu a z aktivit, o nichž se zmiňují.

Žádná zmínka: Závazný vzdělávací program se o žádných cílech výchovy k občanství nezmiňuje.

Celkově lze konstatovat, že úřední dokumenty se ve většině zemí o uvedených třech hlavních kategoriích cílů výslovně zmiňují. Cíle týkající se rozvíjení politické gramotnosti a osvojování postojů a hodnot jsou zřejmě pokládány za zvláště důležité a zaujímají významné místo ve vzdělávacích programech a jiných dokumentech téměř ve všech zemích, ať už ve formě výslovného uvedení nebo nepřímé zmínky. Toto konstatování však neplatí pro Německo, Finsko, Švédsko, Spojené království (Anglii) a Island, pokud jde o primární školy, a pro Bulharsko u škol všech úrovní. V těchto zemích se vzdělávací programy o cílech týkajících se politické kultury nezmiňují. O osvojování postojů a hodnot týkajících se občanství chyběla zmínka v úředních dokumentech pro školní rok 2004/05 v Německu (nižší a vyšší sekundární vzdělávání) a v Nizozemsku (vyšší sekundární vzdělávání). V České republice, v Lucembursku, v Maďarsku a na Islandu se programy pro kteroukoli vzdělávací úroveň nezmiňují o výchově k aktivní participaci na životě společenství. V Německu, na Slovensku a ve Spojeném království (Anglii) je tento cíl patrný pouze v programech pro sekundární vzdělávání. V Itálii a v Nizozemsku není aktivní zapojení žáků zmíněno jako výchovný cíl v programech pro vyšší sekundární vzdělávání.

V některých zemích se některým kategoriím cílů nebo některým cílům v rámci jedné kategorie připisuje větší význam než jiným.

V **Německu** se cíle odpovídající 'politické gramotnosti' uplatňují ve vzdělávacích programech výrazněji než cíle týkající se aktivní občanské participace nebo hodnot a postojů potřebných k řádnému občanskému chování v praxi. Opačně je tomu ve **Finsku**, kde se klade daleko větší důraz na participaci, hodnoty a postoje než na výchovu k politické gramotnosti. V **Irsku** se v programech pro nižší sekundární vzdělávání klade důraz na aktivní občanskou participaci, i když se při tom vychází z teoretických koncepcí.

Na **Islandu** a v **Norsku** se výchova k občanství soustřeďuje na rozvoj žákovy osobnosti a na osvojení postojů, dovedností a hodnot potřebných k tomu, aby se z dětí stali 'nezávislí', 'silní' jednotlivci plně vybavení k zaujetí odpovídajícího místa ve společnosti.

Někde se věnuje pozornost i určitým specifickým oblastem, například ekologii. V Německu, v Maďarsku, ve Finsku a ve Spojeném království (Walesu) se zdůrazňuje nezbytnost ochrany přírodního prostředí a udržitelného rozvoje.

Ve čtyřech středoevropských zemích (v České republice, v Polsku, na Slovensku a v Rumunsku) se mezi cíli vyskytuje také vlastenectví jako hodnota, kterou si odpovědní občané mají osvojit.

2.3. Cílové kompetence

Úřední rámcové programy a předmětově zaměřené cíle výchovy k občanství se ve většině evropských zemí zmiňují o způsobilostech, jimiž mají žáci po skončení ročníku, etapy či úrovně vzdělávání disponovat. **Tyto kompetence jsou většinou součástí výchovných cílů.** V jedenácti zemích – v Belgii (Francouzském a Německý mluvícím společenství), v České republice, v Estonsku, ve Španělsku, ve Francii, na Maltě, v Nizozemsku, v Polsku, ve Slovinsku, ve Spojeném království (Anglii, Walesu a Severním Irsku) a v Bulharsku – jsou však kompetence, které mají žáci výchovou k občanství získat, zřetelně odděleny od výchovných cílů. Konkrétní kompetence bývají uvedeny jen příležitostně. Nejčastěji bývají spojovány s cíli jednotlivých vyučovacích předmětů nebo s průřezovými tématy výchovy k občanství, při čemž se přihlíží k žákově věku, zralosti a schopnosti.

Ve **Francouzském společenství v Belgii** byly kompetence a znalosti, které má získat veškeré žactvo během povinné školní docházky, uvedeny v souvislosti s obecnými cíli zmíněnými v *Décret Missions*

V **Německý mluvícím společenství v Belgii** uvádí úřední dokument z roku 2003 samostatně – vedle klíčových kompetencí opírajících se o vyučovací předměty – mezioborové průřezové dovednosti, které si mají žáci osvojovat z více zdrojů až do konce nižšího sekundárního vzdělávání, a mezi nimi zvláště dovednosti důležité pro výchovu k občanství.

V **Estonsku** se hovoří o kompetencích, které mají žáci získat výchovou k občanství během primárního a sekundárního vzdělávání a které zahrnují: porozumění mechanismům fungování společnosti, osvojení postoje, který umožňuje nezávislé a uvážené posouzení jednotlivých stránek společenského života, a získání dovedností nezbytných k aktivní účasti na životě společnosti.

V novém programu pro primární a nižší sekundární vzdělávání v **Itálii**, který vstoupil v platnost školním rokem 2004/05, se upozorňuje na kompetence žádoucí z hlediska výchovy k občanství. Dokument s titulem *Profilo Educativo, Culturale e Professionale del primo ciclo di istruzione (6-14 anni)*, vydaný jako příloha k nařízení z února 2004, obsahuje popis dovedností, které má žactvo získat během povinné školní docházky. Popisuje kulturní a sociální kompetence, jakož i znalosti, kterými mají disponovat žáci po skončení nižšího sekundárního vzdělávání a které jsou důležité z hlediska výchovy k občanství.

V **Litvě** vstoupil ve školním roce 2004/05 v platnost nový vzdělávací program pro výchovu k občanství, v němž se počítá s větším důrazem na rozvoj kompetencí. Hovoří se v něm o čtyřech typech kompetencí – o kognitivních, sociálních a praktických schopnostech a o znalostech nezbytných k soužití s jinými. Při popisu žádoucích úrovní kompetencí se činí rozdíl mezi kognitivní a praktickou dovedností.

Na **Maltě** se kompetence spojované v národním vzdělávacím programu s výchovou k občanství vyskytují rovněž jako cílové u některých vyučovacích předmětů. Lze je roztrždit do tří kategorií: 1) otevřenost k cizím názorům, komunikativnost a schopnost účastnit se kritické diskuse; 2) organizování, plánování a spolupráce s druhými; 3) přijímání rozhodnutí a jednání s cílem dosáhnout změny.

V **Nizozemsku** jsou vzdělávací cíle formulovány v podobě kompetencí, které si žáci mají osvojit, a zahrnují také některé aspekty výchovy k občanství. Konkrétní obsah výchovy je ponechán v pravomoci škol a učitelů.

Ve **Spojeném království (Anglii)** jsou kompetence, k nimž směřuje výchova k občanství, specifikovány pro klíčové etapy, včetně popisu typů a rozsahu praktického využití vědomostí, dovedností a porozumění, jimiž by měla většina žáků na konci každé *klíčové etapy* disponovat.

Reformy vzdělávacích programů či osnov, které právě probíhají a nebo již byly schváleny, ale zatím neuskutečněny, kladou větší důraz na kompetence, jejichž osvojení je žádoucí z hlediska výchovy k občanství.

Nový systém vzdělávacích programů v **České republice** klade zvláštní důraz na to, aby si žáci osvojili dovednosti potřebné k aktivnímu občanství. Mají se opírat o základní principy demokratické společnosti, toleranci a respekt k lidským právům, a posilovat u žáků vědomí národní a evropské identity.

KAPITOLA 3

KULTURA ŠKOLY A ÚČAST NA ŽIVOTĚ OBCE

Jelikož výchova k občanství má mladé lidi připravovat k tomu, aby se stali aktivními členy společnosti, přispívajícími k jejímu rozvoji, měla by jim předávat nejen teoretické vědomosti, nýbrž i dovednosti a praktické zkušenosti nezbytné pro aktivní a odpovědné občanství.

Takto pojatá výchova proto zahrnuje mnohem širší oblast než jen formální učení. Patří k ní například i způsob každodenní interakce mezi všemi členy školního společenství včetně učitelů, žáků, jejich rodičů a jiných místních aktérů, uspořádání školní hierarchie a metody participace. Úsilí vychovat mladé lidi k tomu, aby se z nich stali odpovědní občané, se však nemůže omezovat na prostředí školy. Školy samotné se dnes snaží žáky motivovat k aktivní účasti na životě místní obce a společnosti vůbec.

Školy lze pokládat za jakýsi mikrokosmos, v němž se žáci učí o aktivním občanství a aktivnímu občanství. Něco takového je ovšem možné jen za předpokladu, že ředitel školy, učitelé a ostatní pracovníci školy žákům umožní, aby se denně s tímto pojmem prakticky setkávali.

Výchova k občanství by se tudíž neměla poskytovat pouze prostřednictvím formálního vzdělávacího programu. Měla by být přirozenou součástí každodenního života škol a jejich organizace. Z této zásady vyplývá pro následující analýzu několik otázek, na něž by měla odpovědět:

- Jak by se **organizace a 'kultura' školy** mohly podílet na výchově žáků k občanství?
- Jak **školy žáky motivují** k tomu, aby se podíleli na vytváření bezpečného, demokratického a slušného učebního prostředí? Jsou například žáci zapojeni do činnosti poradních a rozhodovacích orgánů ve škole a mimo školu?
- Existují formální či neformální mechanismy umožňující **zapojení rodičů** do vytváření bezpečného, demokratického a slušného učebního prostředí ve škole?
- Jak školy přispívají **k rozvoji společnosti**? Zejména: sledují školy takové cíle, které umožňují, aby se žáci zapojili do života místní obce, posilují jejich pocit sounáležitosti k obci a sdílení jejích hodnot?

3.1. Každodenní život školy

Kulturu školy – ‘morální ovzduší’, ‘celkovou atmosféru’ či ‘klima’ školy – lze definovat jako systém vytvářený postoji, hodnotami, normami, přesvědčeními, každodenními úkony, principy, pravidly, vyučovacími metodami a organizačním uspořádáním. Tato kultura působí na chování celého školního kolektivu zahrnujícího žáky, učitele, nepedagogické pracovníky a rodiče žáků. Ovlivňuje také vztahy mezi školou a místní obcí nebo širší společností, způsob, jakým škola řeší problémy, jak uskutečňuje reformy a jak se staví k novým myšlenkám.

Irské Ministerstvo školství a vědy se k dané otázce v publikaci *Charting our Education Future. White Paper on Education 1995* vyjádřilo takto: *Je nutno zdůraznit, že morální ovzduší školy je organickou součástí jejího života, vytvářenou především a hlavně její faktickou každodenní, týdenní a roční praxí.*

Ve **Spojeném království (Anglii)** upozornila jedna speciální poradní skupina ve své výroční zprávě z roku 1998 (*Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools*) na významný příspěvek, jímž se morální ovzduší školy může podílet na výchově k občanství: *Stále více se uznává, že morální ovzduší, organizace, struktura a každodenní praxe školy včetně celoškolních aktivit a shromáždění mají významný vliv na efektivnost výchovy k občanství. (...) Školy by se měly zamyslet nad tím, do jaké míry jejich morální ovzduší, organizace a každodenní praxe odpovídají cíli a účelu výchovy k občanství, upevňují jejich postoje a rozšiřují jejich obzor tak, aby se z nich stali aktivní občané.*

Většina evropských zemí ve svých školských zákonech a jiných oficiálních dokumentech podtrhuje důležitost rozvíjet **participační kulturu školy**, která žáky motivuje k tomu, aby se z nich stali aktivní a odpovědní občané. Tuto kulturu si přitom představují v podstatě tak, že by měla být **utvářena demokratickými hodnotami**, k nimž patří respekt k druhým, tolerance, vzájemná důvěra, solidarita a spolupráce.

Prakticky všechny země jsou přesvědčeny, že celý systém školy by měl být založen a fungovat na demokratických principech, aby mohl působit jako doplněk výchovy k občanství.

Například v **České republice** má průřezové téma *Výchova demokratického občana* prostupovat všemi stránkami života škol na primární a nižší sekundární úrovni a pozitivně tím působit na školní ovzduší, školní praxi, styl výuky a na obsah učitelské přípravy.

V **Německu** zahájila Spolková a zemská komise pro plánování vzdělávání a podporu výzkumu (*Bund-Länder-Kommission für Bildungsplanung und Forschungsförderung*) v dubnu 2002 pilotní projekt nazvaný *Demokracii se učit a demokraticky žít (Demokratie lernen & leben)*, jehož se účastní 13 ze 16 spolkových zemí. Projekt má dva hlavní cíle: ‘učit demokracii’ prostřednictvím výuky o demokracii a občanství, a ‘demokraticky žít’ prostřednictvím rozvíjení demokratické kultury uvnitř školy (¹).

V průběhu reformy **litevského** vzdělávacího systému se rozhodlo, že výchova k občanství nebude spočívat pouze v zařazení příslušných témat do školních osnov, nýbrž též v *demokratickém uspořádání školního kolektivu a ve fungujícím samořízení škol*.

Na **Islandu** se žákům poskytuje příležitost ke spolupráci a k aktivní účasti na školním životě včetně uplatňování vlivu a přejímání odpovědnosti. K těmto principům se má přihlížet i ve vnitřní organizaci škol. Místní správa v Reykjavíku, hlavním a největším městě, zřídila speciální skupinu, která má zkoumat cesty ke zvýšení demokracie v organizaci škol. Plánuje se též vybrat několik škol poskytujících povinné vzdělávání (takzvané ‘mateřské školy’), které se budou věnovat vývojové práci, při ní budou uplatňovat demokratické pracovní metody a budou poskytovat poradenské služby jiným školám v téže oblasti.

(¹) Výsledky pětiletého pilotního projektu budou dostupné v létě 2007. Další informace na adrese: <<http://www.blk-demokratie.de>>.

Všechny země podporují myšlenku **‘demokratické školy’**, v níž je každý z aktérů zapojen do řízení a rozhodování a demokratické jsou i její vyučovací metody. Přitom většina zemí klade důraz na **práva žáků**, k nimž patří právo svobodně vyjádřit vlastní názor anebo obecné právo na bezpečné učební prostředí.

V některých zemích je však s pojetím žákovských práv těsně propojena i myšlenka žákovských **povinností a závazků**. V belgickém Německy mluvícím společenství, v Německu, ve Španělsku, ve Francii, v Itálii, v Lucembursku, v Polsku, na Islandu, v Norsku a v Rumunsku se například výslovně zdůrazňuje, že žáci mají nejen práva, ale i povinnosti. Patří k nim pravidelná účast ve vyučování, pilné studium, dodržování školních předpisů, poslušnost vůči učitelovým pokynům a péče o školní vybavení.

Pokud jde o školní demokratickou a participační kulturu, nové členské země EU ze střední a východní Evropy se nacházejí v dosti zvláštní situaci. Od pádu komunismu se řízení a organizace škol radikálně změnily. V souvislosti s restrukturalizací celého vzdělávacího systému bylo třeba žactvo otevřeněji a demokraticky zapojit do rozhodování uvnitř školy. Nejtěžší úkol však čekal učitele, kteří byli náhle nuceni občanským hodnotám se učit, zároveň o nich vyučovat a aplikovat je v praxi v zájmu vytváření demokratického učebního prostředí. Některé ze středoevropských a východoevropských zemí se o tomto složitém úkolu výslovně zmiňují.

Zdá se například, že v **Maďarsku** vinou přetrvávajícího školského systému pruského typu vskutku partnerský vztah mezi učitelem a žákem v naprosté většině vzdělávacích zařízení dosud chybí. Pokusy zapojit žáky do života školy jako partnery vedou většinou k tomu, že převládne přístup typu laissez-faire, kdy se učitelé ani žáci nechovají demokratickým způsobem a nedodržují vůči sobě oboustranně závazná sociální pravidla.

3.2. Formy účasti ve školách

Výchova k občanství má mládež vést také k tomu, aby se účastnila společenského života a vlastním podílem přispívala k rozvoji a blahobytu společnosti jako celku. Na půdě samotné školy tomu odpovídá aktivní účast žáků a do jisté míry i rodičů na běžném životě školy. Tato účast má převážně oficiální ráz, protože obvykle probíhá v zaběhnutých organizačních kolejších včetně členství ve školních orgánech.

3.2.1. Účast žáků

Na školní úrovni lze žáky učit aktivnímu občanství jejich motivováním k účasti na práci formálně ustavených školních orgánů. Ve všech evropských zemích příslušné zákony hovoří o tom, že školy mají žáky vést k tomu, aby se k zastoupení svých zájmů organizovali a podíleli se na práci různých školních poradních i rozhodovacích orgánů. Může to probíhat na různé organizační úrovni – na úrovni třídy, ročníku, celé školy, města, regionu nebo celého státu – a s různým stupněm zapojení (od pouhého poradního hlasu až k plné účasti na rozhodování). Účast se při tom může týkat pouze některých vzdělávacích úrovní (například v některých zemích pouze žáků škol nižší nebo vyšší sekundární úrovně).

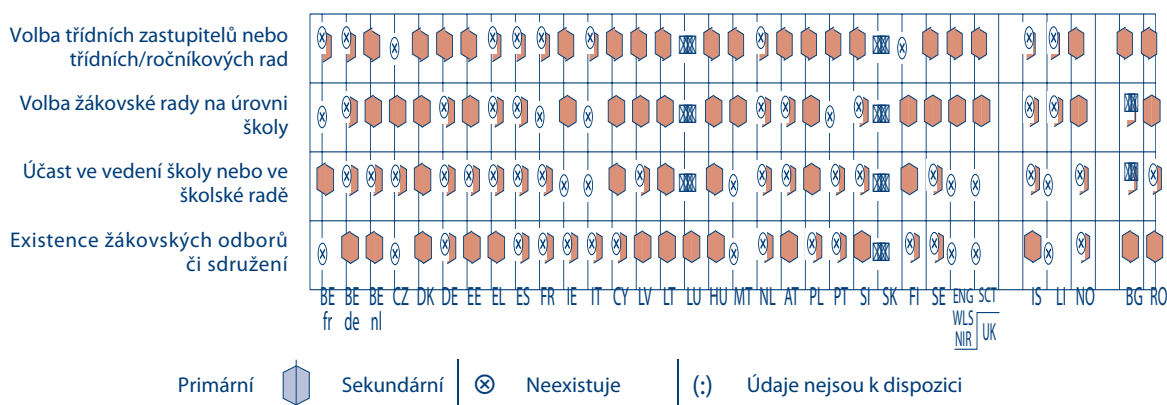
Po organizační stránce může mít žákovská participace rozmanitou formu:

- Každá třída (nebo ročník) si zvolí jednoho nebo několik **třídních zastupitelů** (obvykle jednoho až tři), kteří třídu zastupují v jejím vztahu k učitelům.
- Všichni třídní zastupitelé z dané školy mohou být členy **žakovské rady** či **žakovského parlamentu**, který hájí zájmy žactva vůči škole jako celku.

- Představitelé žactva (zvolení obvykle z členů žákovské rady, kteří se vzdělávají na sekundární vzdělávací úrovni) mohou získat právo účasti v **řídících orgánech školy**, například ve školské radě nebo ve vedení školy, kde zasedají spolu s jinými členy těchto útvarů (učители, rodiči atp.). Tyto orgány odpovídají za celkovou organizaci výuky a ostatní školní aktivity, případně schvalují školní výroční zprávu, školní rozpočet a sledují provoz školy.
- Na vyšší úrovni se mohou žáci sdružovat do **žákovských odborů** či **sdužení**, což jsou federace zastupující na regionální nebo celostátní úrovni veškeré žactvo.

Obrázek 3.1 ukazuje, jak se žáci v evropských zemích podílejí na činnosti školních poradních nebo rozhodovacích orgánů podle popsaných čtyř kategorií žákovské participace.

Obr. 3.1: Oficiální doporučení k účasti žáků ve školních orgánech v primárním a všeobecné sekundárním vzdělávání, 2004/05

Pramen: EURYDICE.

Doplňující poznámky

Belgie (BE fr): Volby třídních zástupců jsou běžné na úrovni sekundárního vzdělávání. Za určitých okolností se trvalými nebo příležitostnými členy školské rady mohou stát také zástupci na úrovni primárního vzdělávání.

Belgie (BE nl): Na úrovni primárního vzdělávání je škola povinná zřídit žákovskou radu, jestliže o to požádá aspoň 10% žáků ve věku 11–13 let. Na sekundární úrovni je ustavení žákovské rady v každé škole povinné.

Dánsko: V každé škole s žactvem ve věku od pěti let výše si mohou žáci ustavit žákovskou radu. Jejimi členy mohou být žáci kteréhokoli ročníku.

Německo: Školám na primární úrovni (žáci ve věku od 6 do 10 let) se doporučuje žáky připravovat k účasti ve školních orgánech a k úkolům, které s tím souvisejí.

Španělsko: Počínaje třetím ročníkem povinného vzdělávání se mohou žáci účastnit práce ve školské radě. Od třetího cyklu primárního vzdělávání (tj. od 5. ročníku) však jejich účast závisí na splnění určitých podmínek stanovených školskými úřady.

Finsko: Doporučení k volbě třídních zastupitelů nebo třídních či ročníkových rad nebyla na celostátní úrovni vydána, vnitřní řád školy však může zahrnovat pokyny k volbě 'třídního předsedy'. Na vyšší sekundární úrovni je zřizování žákovských rad a účast žáků ve správní radě školy upravena zákonem. Na základní (primární a nižší sekundární) úrovni je situace různá vzhledem k nezávislosti poskytovatelů tohoto vzdělávání, tj. obcí.

Spojené království (ENG): Podle *School Governance Regulations* (2003) mohou být do školních řídicích orgánů přibíráni jako 'přidružení členové' i žáci. V únoru 2005 bylo založeno Sdružení studentů anglických sekundárních škol (*English Secondary Students' Association*).

Island: Třídní zastupitelé nebo třídní resp. ročníkové rady existují pouze na školách nižší sekundární úrovně. Žáci se mohou stát členy školských rad pouze na vyšší sekundární úrovni.

Norsko: V každé třídě primární školy existuje třídní rada, jejímiž členy jsou všichni žáci třídy. V každé primární škole je zřízena žákovská rada s jedním zástupcem za každou třídu pro stupeň 5–7 a 8–10. Na školách vyšší sekundární úrovně existuje běžně žákovská rada s jedním zástupcem na každých 20 žáků školy.

Ve dvou evropských zemích je žákovským resp. třídním radám výslovně vyhrazena část vyučovací doby.

Ve **Slovinsku** je ve třídách na základní škole vyhrazeno půl hodiny týdně pro diskuse v třídní radě. V **Norsku** mají žákovské resp. třídní rady v 8. až 10. ročníku předepsán povinný program, pro který je vyhrazeno celkem 95 vyučovacích hodin.

V některých zemích, jako v Německu, v Rakousku a ve Slovinsku, existuje víceúrovňový systém žákovské reprezentace, sahající od volby žákovských zastupitelů na třídní resp. ročníkové úrovni až k ustavení žákovské rady na školní, městské, okresní, krajské a celostátní úrovni.

Účast ve **školních řídicích orgánech**, jako jsou školské rady nebo školní správní rady, žákům umožňuje řešit nejrůznější problémy každodenního školního života. Může spočívat na následujících aktivitách:

- zlepšování životního prostředí uvnitř školy (rozhodování o školním řádu, dopravě, oblečení nebo jídelníčku ve školní jídelně);
- účast při přípravě školního vzdělávacího programu a tlumočení stanoviska žáků k jeho cílům, obsahu a náročnosti;
- spolupráce s jinými školami na národní a mezinárodní úrovni;
- prosazování řádného chování a předcházení projevům rasismu a šikanování;
- řešení kázeňských přestupků a zacházení s žáky s poruchami chování;
- redigování a vydávání školního časopisu;
- organizování kulturních, vzdělávacích a sportovních podniků pod dohledem školy.

Vedle účasti na práci oficiálních školních orgánů existují i jiné projekty a formy aktivního zapojení žáků do školního života.

V **Německu** mohou žáci volně svolávat vlastní celoškolské shromáždění, kdykoli považují za potřebné vyměnit si názory a prodiskutovat aktuální otázky.

Na **Maltě** a ve **Spojeném království** se žáci mohou stát dozorcí nebo kapitány školy nebo ubytovny, případně 'vedoucími žáků' (*head-boys/girls*), zvláště na vyšší sekundární úrovni. Jsou vybráni spolužáky a učiteli, kteří s nimi byli během výuky v kontaktu, a mají působit jako vzory pro mladší žáky. Mají také zastupovat školu v místní obci a organizovat školní společenské a dobročinné akce.

Některé země – Německo mluvící společenství v Belgii, Česká republika, Itálie a Island – informují o potížích se získáváním žáků nebo učitelů k účasti na práci žákovských či školských rad. Nejčastěji tomu tak bývá tam, kde je zřizování těchto rad pouze doporučeno, nikoli povinné, anebo kde jde o novou, dosud nezaběhnutou instituci. V těchto případech závisí rozhodnutí o zavedení nějaké formy žákovské reprezentace pouze na dobré vůli ředitele nebo na motivaci učitelů pro věc zaujatých.

Na **Maltě** se například rozhodli posílit práci již existujících žákovských rad tím, že během příprav k 'Evropskému roku výchovy k občanství', který Rada Evropy organizovala v roce 2005, založili celonárodní 'konferenci' těchto rad.

I v tomto případě bylo mnohem snadnější přimět k účasti na aktivitách výše zmíněného druhu žáky v nových členských zemích EU. Svobodně zvolené orgány žákovské reprezentace tam nyní hrají při školním rozhodování mnohem významnější úlohu a mnohem otevřeněji se tam také diskutuje o právu žáků na širší zapojení do života školy vůbec.

3.2.2. Zapojení rodičů

Na výchově dětí k aktivnímu občanství se podílejí také rodiče (resp. zákonní zástupci). Z tohoto důvodu velmi záleží na intenzivních partnerských vztazích mezi rodiči žáků a školou. Oba partneři odpovídají za předávání vhodných občanských hodnot a vzorců chování. Rodiče by se přitom měli aktivně zúčastnit života školy nejen jako vzory pro své děti, nýbrž i pro rozvoj a upevnění svých vlastních občanských dovedností.

Na životě školy se mohou rodiče podílet rozmanitým způsobem. Přístup k informacím o životě školy získají účastí na schůzích **rodičovské rady**, které se obvykle konají jednou nebo dvakrát ročně. Ředitel rodiče při této příležitosti seznámí se záměry a plány školy pro nastávající školní rok a vyzve je k dotazům a návrhům k jakýmkoli otázkám, které jsou předmětem jejich zájmu. Jiným nástrojem předávání informací o aktualitách ze života školy je pravidelné vydávání a rozšiřování **školního zpravodaje**. Posléze mohou školy organizovat také individuální **konzultační schůzky**, při nichž učitelé rodiče informují o chování a prospěchu dětí a o školních aktualitách vůbec.

Vedle těchto forem účasti na školním životě, která má spíše pasivní ráz, se mohou rodiče zapojit do života školy aktivněji členstvím v kolektivních poradních nebo rozhodovacích orgánech. Může jít buď o rady či sdružení s členstvím vyhrazeným pouze pro rodiče, anebo o orgány, v nichž vedle rodičů působí i jiní školní aktéři, například učitelé a žáci.

V mnoha zemích existují na školní úrovni **rodičovské rady** či **sdružení**. Někde (v Polsku, na Islandu a v Norsku) byly uvedeny v život na základě požadavku či doporučení školské správy, jinde vznikly z iniciativy školy a (nebo) rodičů samotných. Rodičovské rady mají převážně poradní úlohu spočívající ve vyjádření stanoviska ke školnímu vzdělávacímu programu a k rozvojovým projektům, tlumočení rodičovských stížností, případně předkládání návrhů na školní kulturní a jiné společenské aktivity.

Ve **Spojeném království (Skotsku)** si mohou rodiče spolu s učiteli založit Spolek rodičů a učitelů (*Parent Teacher Association; PTA*) za účelem podpory práce dané školy. Na národní úrovni jsou jednotlivé PTA zastoupeny Skotskou radou rodičů a učitelů (*Scottish Parent Teacher Council; SPTC*).

Rodiče se mohou dokonce zapojit do činnosti organizací na vyšší správní či územní úrovni. Místní rodičovská sdružení se obvykle spojují do celostátních **konfederací**, jejichž prostřednictvím mohou přímo vstupovat do politických diskusí a podílet se na zavádění inovací v celostátním měřítku, byť jen s poradním hlasem. Existuje posléze Evropské rodičovské sdružení (*European Parents Association; EPA*), zaměřené na zlepšení partnerských vztahů mezi rodiči a školou; většina národních rodičovských organizací či konfederací jsou členy EPA.

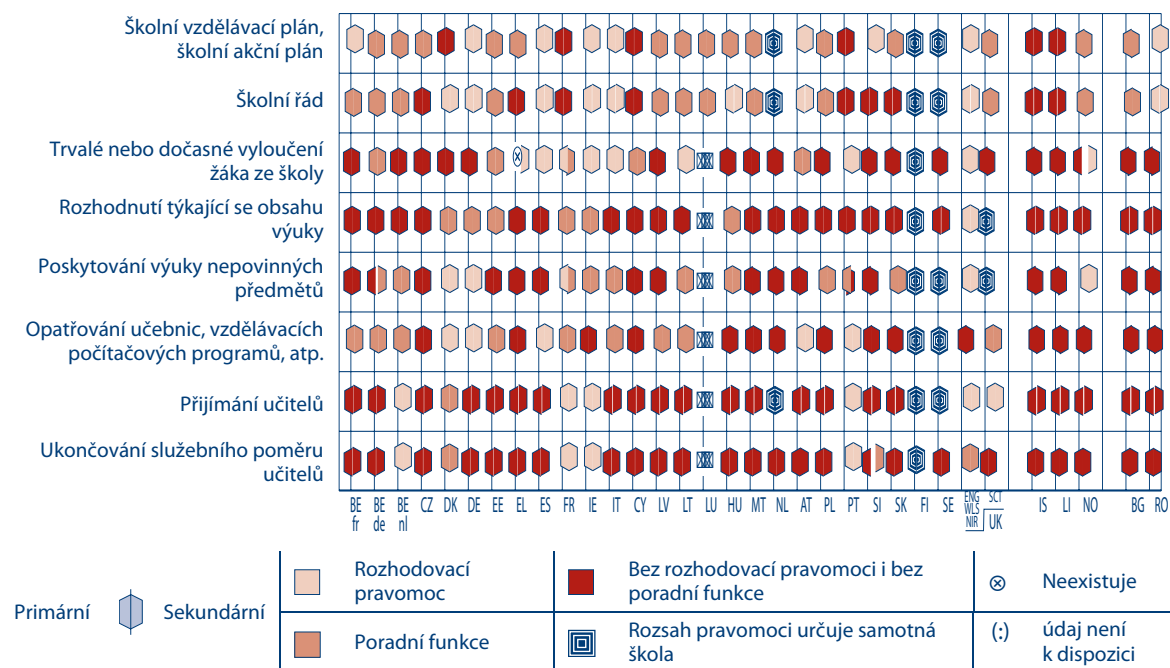
Navíc se mohou rodiče zapojit do práce **řídících orgánů školy**, v nichž bývá obvykle vyhrazeno místo pro zastupitele učitelů, žáků i rodičů. Své zastupitele volí do nich buď členové školní rodičovské rady nebo rodiče všech žáků školy. V některých zemích se schůzi školských rad mohou účastnit i zástupci nepedagogických pracovníků a místní obce. Prostřednictvím svých představitelů v řídicím útvaru školy mohou rodiče nejen vyjádřit své stanovisko, nýbrž vykonávat přímý vliv na řízení školy. Rozsah tohoto vlivu se značně liší podle toho, v kolika sférách mají rozhodovací pravomoc či pouze poradní anebo žádný hlas (viz obr. 3.2).

Česká republika, Itálie a Spojené království (Skotsko) uvádějí, že školy mají občas potíže s tím, jak rodiče přimět k účasti na práci těchto řídicích orgánů. Hlavní příčinou této pasivity je obecný rodičovský nezájem. V budoucnosti bude proto třeba rodiče přesvědčit o výhodách, které pro jejich děti, pro ně samotné a pro celou společnost z jejich aktivní účasti na životě školy vyplývají. Vedle učitelů jsou to pro

děti právě rodiče, kteří působí jako vzory pro vystupování v určitých rolích, takže uvidí-li děti rodiče, jak využívají svého práva na občanské sdružování, tím spíše je to přiměje, aby se chovali stejně.

Obr. 3.2: Rozsah pravomoci školských rad nebo řídicích útvarů s rodičovským zastoupením v osmi oblastech, povinné vzdělávání, 2002/03

Pramen: EURYDICE.

V *Key Data on Education in Europe 2005*. Brussels: Eurydice, 2005 je tento obrázek uveřejněn jako obr. B25.

Doplňující poznámky

Belgie (BE nl): Ve státem subvencovaných soukromých školách nemají rodiče zastoupení ve školních orgánech rozhodovací pravomoc ani poradní hlas při uzavírání nebo ukončování pracovního poměru učitelů.

Řecko: Žáci v primárním vzdělávání nemohou být ze školy trvale ani dočasně vyloučeni.

Itálie: O trvalém nebo dočasném vyloučení žáka ze školy na sekundární úrovni rozhoduje orgán příslušné školy, přičemž účast rodičů v tomto orgánu je vymezena vlastním řádem dané školy. Na primární úrovni není trvalé nebo dočasné vylučování upraveno a v praxi k němu dochází jen zřídka.

Slovinsko: Stížnosti na chování žáků vyřizuje školská rada, která má také pravomoc k přeložení žáka na jinou školu.

Slovensko: Pravomoc školských rad zahrnujících nejméně čtyři zástupce rodičů byla rozšířena zákonem č. 596/2003 o státní správě a samosprávě ve školství, který nabyl účinnosti 1. ledna 2004.

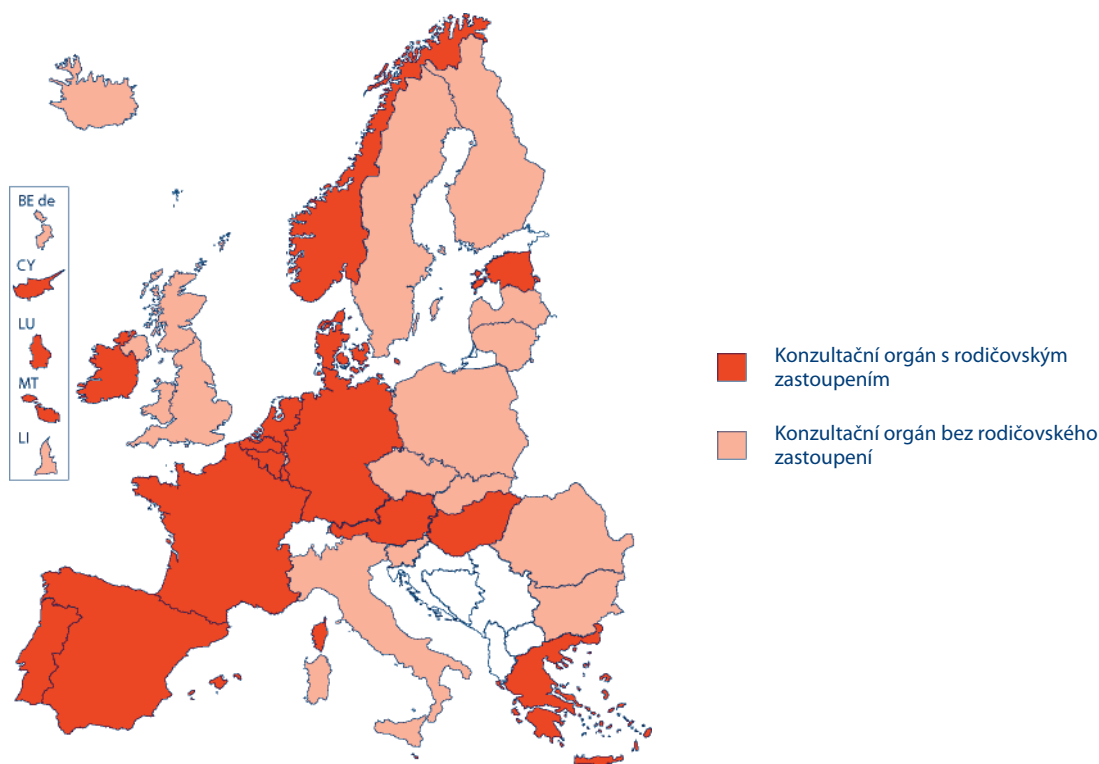
Švédsko: Počínaje rokem 2003 už školy nemusejí předkládat místní školní plány.

Spojené království (ENG/WLS/NIR): Školská rada vydává školní řád, jehož dodržování kontroluje ředitel. Ředitel také rozhoduje o trvalém nebo dočasném vyloučení žáka, rozhodnutí však podléhá schválení školské rady. Do její kompetence spadají také personální záležitosti, obvykle však přijímání zaměstnanců s výjimkou členů vedení nechává na starosti řediteli školy.

Spojené království (SCT): Přijímání učitelů s kvalifikací *senior teacher* schvaluje orgán místní správy.

Obrázek 3.3 ukazuje typy orgánů s rodičovským zastoupením, zřízené na centrální (nebo jiné vrcholné) úrovni.

Obr. 3.3: Zastoupení rodičů v konzultačních orgánech, povinné vzdělávání, 2002/03

Pramen: EURYDICE.

V *Key Data on Education in Europe 2005*. Brussels: Eurydice, 2005 je tento obrázek uveřejněn jako obr. B26.

Doplňující poznámky

Německo: Situace se v jednotlivých spolkových zemích liší. Školské zákonodárství a správa je v kompetenci těchto zemí.

Polsko: Zákon z roku 1991 se zmiňuje o národní radě s účastí rodičů, dosud však nebyla zřízena.

Vysvětlující poznámka

Do obrázku nejsou zařazena sdružení s pouze rodičovskou účastí.

Ve většině z 15 členských zemí EU (před květnem 2004) a v Norsku existuje aspoň jeden národní či ústřední orgán, jehož členy jsou vedle jiných aktérů vzdělávací sféry také rodiče. Nejčastěji jde v takovém případě o orgán, jehož funkce je ve většině projednávaných záležitostí pouze poradní. Naproti tomu ve většině nových členských zemích EU, jakož i v Bulharsku a v Rumunsku celostátně působící orgán s rodičovským zastoupením neexistuje. Stejně je tomu však i v Německu mluvícím společenství v Belgii, ve Finsku, ve Švédsku, ve Spojeném království, na Islandu a v Lichtenštejnsku. V Itálii poradní orgán na centrální úrovni existuje, rodiče však v něm nejsou zastoupeni.

Existují však ještě další příklady spoluúčasti rodičů na činnosti školy.

V **Belgii (Francouzském společenství)** uspořádaly pod záštitou Ministerstva školství v roce 2002 Federace rodičovských sdružení a Rodinná liga (*Ligue des familles*) speciální kampaň (*École parents a(d)mis*), jejímž účelem byla příprava zastupitelů rodičů pro jejich práci ve školských radách.

V **Lotyšsku** uzavřelo Ministerstvo školství a vědy koncem roku 2004 dohodu o spolupráci s nevládní organizací (NGO) Rodiče pro vzdělávání, spolupráci a růst. Tato NGO realizuje projekt nazvaný

‘Rozvíjení účasti rodičů na řešení aktuálních otázek vzdělávací politiky’, v jehož rámci organizovala po celém Lotyšsku řadu konferencí. Hlavní oblasti, na které se projekt soustřeďuje, je vytváření a posilování spolupráce a partnerských vztahů, podpora účasti rodičů při zlepšování přístupu ke vzdělávání a zvyšování jeho kvality a navazování dialogu s politiky a odpovědnými činiteli k otázkám kvality vzdělávání mládeže.

V **Litvě** se uzavírají ‘smlouvy’ mezi žáky, jejich rodiči a školou.

V **Lucembursku** jsou rodiče oficiálně uznáni za partnery škol.

V **Nizozemsku** se mohou rodiče zapojit do práce s třídou na primární vzdělávací úrovni, případně mohou pracovat jako pomocní učitelé.

V **Polsku** se rodiče mohou podílet na práci školních Evropských klubů (viz oddíl 6.4).

3.3. Účast školy na životě společnosti

Jedním z nejúčinnějších způsobů, jak se naučit odpovědnému občanství, je podílet se aktivně na životě společnosti, uplatňovat svá občanská práva a plnit své občanské povinnosti. Mladý člověk se při tom nejen blíže seznámí s demokratickými zásadami a organizačními principy, nýbrž zároveň prakticky využije toho, co se naučil ve škole.

Téměř ve všech evropských zemích se školy snaží přimět žáky k aktivní účasti na společenském životě a společnost přimět k účasti na životě školy. Vztah mezi školou a občanskou společností je obousměrný: představitelé širší veřejnosti se mohou zapojit do školní činnosti, a žáci se mohou mimo rámec školy seznamovat s různými stránkami společenského života. Ve společnosti lze najít mnoho různých partnerů, kterých může škola využít k tomu, aby žáky přiučila chování odpovědného občana. Patří k nim například žáci z jiných škol na národní i mezinárodní úrovni, představitelé místní správy, institucí, podniků nebo nevládních organizací.

Škola se může na životě společnosti podílet aktivitami nejrůznějšího druhu, počínaje informačními akcemi, jejichž prostřednictvím se žáci blíže seznamují s fungováním společnosti, a konče faktickým zapojením do každodenního života místní obce. K činnostem tohoto druhu patří například:

- **partnerství a výměny žáků** se školami z jiných zemí, včetně vzájemného dopisování žáků;
- **dny otevřených (školních) dveří a školní slavnosti**, při nichž místní veřejnost může školu navštívit, seznámit se s jejím fungováním a s jejím žactvem;
- **návštěvy občanských zařízení nebo místních spolků**: policie, hasičů, muzeí, místních nebo státních úřadů, poraden pro volbu povolání, církevních institucí, NGO, domovů pro děti se speciálními potřebami, domovů důchodců nebo ubytoven pro žadatele o azyl;
- **simulované volby** podle vzoru celonárodních voleb nebo voleb do Evropského parlamentu; **hry** napodobující práci městského zastupitelstva nebo parlamentu;
- **veřejné sbírky** na podporu dobročinných projektů a akcí vyjadřujících solidaritu, zejména s dětmi z rozvojových zemí nebo s oběťmi přírodních katastrof;
- **dobrovolná práce** na výpomoc v domovech důchodců, při čištění dětských hřišť nebo místních lesů;
- **krátkodobé pracovní stáže** žáků sekundárních škol, sloužící k seznámení se světem práce a navázání kontaktu s potenciálními budoucími zaměstnavateli.

Školy s opravdovým zájmem o zapojení do občanské společnosti mají k dispozici široký výběr **potenciálních partnerů**, s nimiž mohou v tomto směru spolupracovat. Patří k nim místní správní orgány, obchod a průmysl místního či celonárodního, ba mezinárodního dosahu, kulturní, náboženské a společenské organizace, mládežnické spolky a vysoké školy.

Ve všech zemích mohou školy kromě toho spolupracovat s nevládními (NGO) a mezinárodními organizacemi. Mohou se například účastnit kampaní organizovaných NGO typu *Greenpeace* nebo *Amnesty International*, dobročinnými organizacemi, jako je Unicef, UNDP (*United Nations Development Programme*) a Červený kříž, případně projektů mezinárodních organizací, jako je například *Associated Schools Project Network*, sponzorovaný OSN.

Zdá se, že jsou to zejména země střední a východní Evropy, kde tamější NGO vyvíjejí od počátku 90. let značné úsilí o realizaci programů výchovy k občanství.

V **Polsku** je to například *Centrum Edukacji Obywatelskiej*, které od svého založení v roce 1994 už uskutečnilo několik vzdělávacích akcí na podporu výchovy k občanství. Polské školy mohou také spolupracovat s *Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej*, založenou v roce 1989, která jim usnadní jejich kontakt s místní obcí.

Ve **Slovinsku** působí *Zveza prijateljev mladine Slovenije* (Svaz přátel slovinské mládeže), jehož cílem je zlepšování kvality života mládeže a ochrana jejích práv. Svaz založil celostátně působící Dětský parlament, jehož poslanci se mohou stát volení delegáti vyslaní školami.

Sorosův Institut otevřené společnosti (*Open Society Institute*) podporuje prostřednictvím nadační sítě nejrozličnější občanské aktivity včetně takových, které bezprostředně souvisejí s výchovou k občanství ve školách nových členských zemí EU ze střední a východní Evropy (s výjimkou Slovinska).

V některých zemích – například v Belgii (Francouzském společenství), v České republice, v Německu, v Litvě, v Lucembursku, v Portugalsku a ve Spojeném království (Anglii, Walesu a Severním Irsku) – se na činnosti školských rad podílejí představitelé místních spolků a uměleckých, vědeckých, kulturních a hospodářských institucí.

V mnoha evropských zemích pořádají školy zvláštní dny pro významné příležitosti, při nichž se žáci namísto výuky mohou účastnit nějaké společensky užitečné aktivity. Bývají to obvykle dny státních svátků (například v Norsku Den ústavy, v Estonsku výroční den vyhlášení republiky), nebo speciální **Dny občanství**, kdy se mladí lidé mohou setkat s poslanci nebo s úředníky místní správy.

Od roku 1966 se ve **francouzských školách** každoročně 20. listopadu slaví Národní den práv dítěte (*Journée Nationale des Droits de l'Enfant*); při této příležitosti mají obyvatelé přemýšlet a diskutovat o Úmluvě o dětských právech, přijaté OSN v roce 1989.

V **Lotyšsku** se školy podílejí na každoročním Dnu vzpomínek na oběti totalitárních režimů.

V **Litvě** se pořádají takzvané akční dny, kdy městské úřady svěřují mladým lidem určité pravomoci.

Ve **Finsku** se každoročně koná Den hladu, kterým se má obyvatelstvu připomenout a ukázat, že v Africe a jiných rozvojových částech světa dosud existuje hlad a chudoba.

Ve **Švédsku** a v **Norsku** se v posledních 40 letech každoročně koná akční den, zvaný *Operation Dagsverk* resp. *Operasjon Dagsverk* (Operační či Pracovní den), který žáci tráví účastí na veřejné sbírce peněz pro dobročinný účel, který si předem sami zvolí. V Norsku probíhá obvykle ještě předtím Mezinárodní týden, během něhož je veřejnost informována o mezinárodních problémech a zejména o účelu projektu, na jehož podporu je sbírka určena.

Nakonec je třeba ještě uvést, že v některých zemích se již uskutečňují dlouhodobé akční plány či programy, jejichž účelem je podpora zapojení mládeže do života občanské společnosti.

V **Estonsku** probíhá akční plán nazvaný Realizace záměru rozvoje estonské občanské společnosti v letech 2004–2006, k jehož cílům patří zlepšování spolupráce mezi jednotlivými organizacemi a akčními skupinami podporujícími rozvoj odpovědného občanství. Zvýšenou pozornost věnuje plán také rozvoji školní výchovy k občanství.

V **Irsku** Národní úřad dětí (*National Children's Office*) poskytuje podporu Mládežnickému parlamentu (*Dáil na nÓg*), který je zastupitelským orgánem irských dětí a mládeže na celostátní úrovni, a Okresním radám mládeže (*Comhairle Na nÓg*). Těch je celkem 34 a organizují je jednotlivé Útvary pro rozvoj města resp. okresu. Jejich cílem je umožnit mladým lidem účast na rozhodování na místní úrovni.

Jako součást vládního programu rozvoje občanské participace (2003–2007) probíhá ve **Finsku** Projekt participace mládeže, jehož cílem je vypracování vzorových metod a operačních modelů na podporu zapojení mládeže do života občanské společnosti.

V **Bulharsku** byl v roce 1999 zahájen projekt s názvem 'Umění synergie', jenž má zvyšovat vědomí potřeby tolerance, lidských práv a spravedlnosti, rozvíjet kritické myšlení a podporovat účinné formy řešení konfliktů.

Závěrem lze konstatovat jako zřejmý fakt, že jedním z nejdůležitějších úkolů výchovy k občanství je příprava žáků k budoucí úloze aktivních občanů přispívajících k celospolečenskému blahobytu. Nejúčinnější cestou k dosažení tohoto cíle je poskytnout mladým lidem příležitost, aby se přímo, z vlastní zkušenosti seznámili s tím, co odpovědná občanská participace znamená, a překlenout tím předěl oddělující školu jako miniaturní model společnosti od společnosti v reálném světě. Mají-li mladí lidé dostat příležitost k zapojení do běžného každodenního fungování místní obce, pak je ovšem neméně důležité, aby se už předtím aktivně podíleli na fungování školy na odpovědných místech v její struktuře a organizaci. Pouze budou-li samotné školy jednat tak, jak tomu učí žáky, mohou žáky přimět k tomu, aby svou občanskou angažovanost brali vážně. A patrně nejúčinnějším způsobem, jak je přesvědčit, že to jde, je podporovat morální ovzduší občanské spolupráce a demokracie, v němž se žáci a rodiče, jejich hlavní vzory, budou společně podílet na rozhodovacích procesech uvnitř školy.

KAPITOLA 4

HODNOCENÍ VÝCHOVY K OBČANSTVÍ

Každá země vyvíjí vlastní nástroje k měření žákovského prospěchu a soustavnému zlepšování kvality vzdělávání. Předmětem hodnocení mohou být různé aspekty vzdělávání, hodnocení může probíhat různými formami. Může se zaměřit na fungování vzdělávacího systému jako celku, na jeho řízení a správu místními úřady, na úkoly, které školy řeší, anebo na žákovský výkon.

Výchova k občanství je součástí vzdělávacího programu a všechny země zúčastněné na dané studii si její cíle stanovily (viz kapitola 2). Zavádění opatření pro evaluaci je hlavním zájmem řídících pracovníků v Evropě. Téměř všichni zdůrazňují, jak je důležité, aby nástroje používané k měření kvality výchovy k občanství a jejího zlepšování byly spolehlivé. Předmětem hodnocení v jednotlivých zemích může být úroveň znalostí, postoje a chování žáků, morální ovzduší a 'občanská kultura' školy, způsobilost učitelů nebo angažovanost pracovníků odpovědných za rozvoj v dané vzdělávací oblasti.

Tato kapitola se soustřeďuje na dvě klíčové otázky týkající se výchovy k občanství:

- Hodnotí se **žáci podle prospěchu ve výchově k občanství**? Jinými slovy: měří se u žáků znalosti, dosažený pokrok a dovednosti v dané oblasti výchovy?
- Jsou **školy hodnoceny** podle toho, jak se jim daří realizovat vzdělávací program a jak kultura školy podporuje rozvoj občanství?

Některé země, jmenovitě Belgie (Německy mluvící společenství), Španělsko, Litva, Polsko a Island přímo upozorňují na absenci objektivních metod, případně na nespolehlivost měření, pokud jde o více než prosté měření teoretických znalostí, které si žáci osvojili. Zdůrazňují, že takové cíle, jako je rozvoj praktických a sociálních dovedností, osvojení žádoucích postojů, rostoucí chápání hodnot či příznivé celkové a pracovní ovzduší ve škole se dají těžko měřit a nemohou být proto předmětem oficiálního hodnocení. Pouze znalosti či učební výsledky v tématu občanství lze hodnotit obdobným způsobem jako v jiné učební oblasti. Navíc Polsko upozorňuje na to, že průřezový přístup k výchově k občanství se v rámcovém národním vzdělávacím programu objevil teprve nedávno (1999) a učitelé ještě neměli dost času, aby se s tímto typem výuky blíže seznámili, případně aby přišli na vhodné metody k hodnocení jeho výsledků u žáků.

V několika málo zemích se v tomto směru uskutečnily nebo právě na celostátní úrovni probíhají pokusy typu jednorázových tematických inspekcí, průzkumů či pilotních projektů. Jejich výsledky již poskytují jistou oporu pro rozhodování, určení směru dalšího postupu anebo k zahájení diskuse o evaluační problematice.

V **České republice** se ve školním roce 2001/02 uskutečnila tematická inspekce ověřující u 31 634 žáků, jak se ve výuce uplatňuje tematika lidských práv. Předmětem sledování byl např. respekt učitele k názorům žáka, vzájemný respekt mezi samotnými žáky a chápání obsahu Úmluvy o právech dítěte. V **Litvě** se v roce 2003 uskutečnil průzkum zjišťující výsledky výchovy k občanství u žáků osmého ročníku (nižších sekundárních škol). Žáci měli odpovědět na dotazy týkající se obsahu předmětu zvaného 'základy učení o občanské společnosti' a napsat úvahu, podle níž by bylo možno posoudit jejich znalosti práv a povinností v občanské společnosti. V **Rakousku** uskutečnilo *Zentrum für Schulentwicklung* (Středisko pro rozvoj školství) v roce 2002 studii o demokracii ve školách, nazvanou *Monitoring zur Schuldemokratie* (Sledování demokracie ve školách). Závěrečná zpráva informuje o výsledcích rozboru odpovědí na otázky obsažené v dotazníku zaslaném představitelům žákovských a rodičovských rad či sdružení. Studie se snažila kvantitativně posoudit, do jaké míry se v těchto školských radách vžilo demokratické povědomí. Ve **Švédsku** se výzkumem v této oblasti zabývají v současné době univerzity.

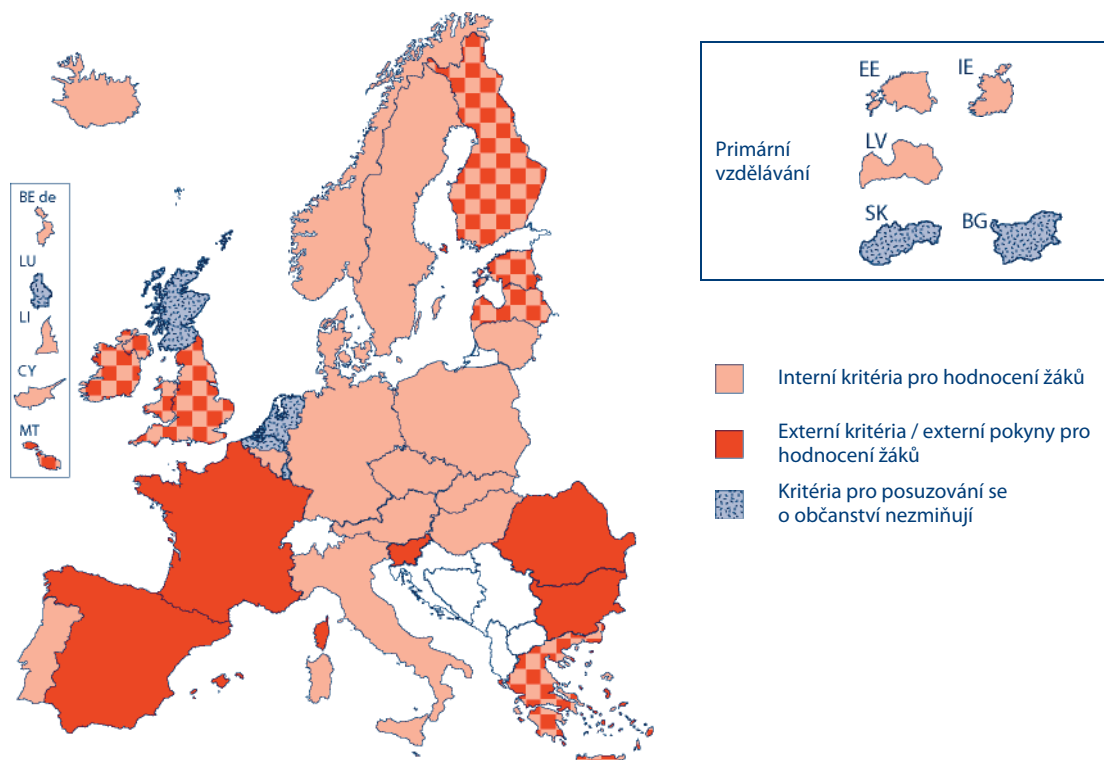
4.1. Hodnocení žáků

Ve většině evropských školských systémů si kritéria a metody hodnocení žáků ve výchově k občanství volí na školní úrovni učitelé nebo ředitel školy.

Existuje však několik zemí, kde mají učitelé, pověřeni hodnocením, k dispozici obecná doporučení, pokyny či standardní kritéria k posuzování znalostí, postojů či dovedností žáků na konci daného ročníku nebo stupně či úrovně.

Například v **Řecku** rámcový národní vzdělávací program obsahuje kritéria k hodnocení žákovských znalostí v jednotlivých předmětech souvisejících s problematikou občanství a vyučovaných na třech vzdělávacích úrovních. Obecné pokyny k posuzování výsledků jednotlivých aspektů výchovy k občanství jsou ve **Španělsku** a na **Maltě** zahrnuty do oficiálních dokumentů pro každou vzdělávací úroveň a vyučovací předmět, který se věnuje průřezovému tématu. Rámcový národní vzdělávací program pro primární a sekundární školství ve **Slovinsku** obsahuje popis typů a úrovně znalostí, které mají žáci vykazovat na konci roku a které jsou stanoveny pro každou část vzdělávacího programu věnovanou výchově k občanství. Od roku 2004, po zavedení výchovy k občanství jako povinného předmětu v roce 2002, musí ve **Spojeném království (Anglii)** každá škola povinně provádět hodnocení výsledků výchovy podle celostátně závazných standardů. Na konci 3. klíčové etapy (žáci ve věku 14 let) musí učitelé u každého žáka posoudit úspěšnost výchovy k občanství s použitím podrobně popsanych výkonnostních standardů pro jednotlivé typy a rozsah požadovaných znalostí. U 16letých žáků si školy samy volí metody, podle nichž posuzují pokrok a dosaženou úroveň jejich znalostí. Mohou k tomu například použít nových celonárodních kvalifikačních požadavků v oblasti občanství (*GCSE short course* – krátké kursy vedoucí k získání všeobecného vysvědčení o sekundárním vzdělávání) a jiných návrhů pro akreditaci výuky související s občanstvím, například *Duke of Edinburgh's Award Scheme*. V **Rumunsku** jsou žáci hodnoceni podle standardů uvedených v rámcovém vzdělávacím programu pro jednotlivé vyučovací předměty (na primární vzdělávací úrovni je to 'občanská výchova', na nižší sekundární úrovni 'občanská kultura').

Obr. 4.1: Existence interních a/nebo externích kritérií pro hodnocení žáků ve výchově k občanství v primárním a všeobecném sekundárním vzdělávání, 2004/05

Pramen: EURYDICE.

Doplňující poznámky

Lucembursko: Informace nejsou ověřeny na národní úrovni.

Nizozemsko: Úroveň znalostí uvedených v programu pro sekundární vzdělávání a sledovaná při zkouškách slouží k celkovému posouzení občanského 'povědomí' žáka, speciální pokyny, podle nichž se má při hodnocení postupovat, však k dispozici nejsou.

Polsko: Učitelé hodnotí žáky pouze tehdy, je-li občanství jako samostatný předmět. Rámcový národní vzdělávací program, v němž výchova k občanství figuruje jako průřezové téma, žádná kritéria pro hodnocení žáků v tomto ohledu neobsahuje.

Švédsko: Národní školský úřad (NAE) vypracoval metodiku hodnocení dovedností a jiných charakteristik významných z hlediska demokracie a hodnot, kterých se výchova k občanství týká.

Spojené království (ENG/WLS/NIR): Pro hodnocení žáků ve věku 16 let jsou k dispozici externí kvalifikace a akreditace, jejich použití však není povinné. Pokud jde o 14leté žáky, od roku 2004 je v Anglii jejich učitelé musejí hodnotit s použitím externích kritérií. Pro hodnocení žáků na primární vzdělávací úrovni nebyla ve Walesu a v Severním Irsku vydána žádná externí kritéria, v Anglii však jsou kritéria od února 2005 k dispozici v podobě návrhu, z něhož mohou školy při hodnocení vycházet.

Hodnocení výchovy žáků k občanství se může zaměřit na jejich teoretické znalosti nebo na jejich postoje či na jejich občanské chování. Může probíhat různou formou (písemná nebo ústní zkouška, pozorování praktické činnosti nebo chování ve třídě) a o náplni a organizaci obvykle rozhoduje příslušný učitel. Teoretické znalosti žáka mohou být posouzeny jeho učitelem formou průběžného hodnocení při výuce ve třídě a/nebo písemnou či ústní zkouškou podle pokynů samotné školy nebo externích orgánů. Obrázek 4.2 ukazuje, které z obsahových aspektů výchovy k občanství – teoretické znalosti, občanské postoje nebo občanské chování – se mohou brát v úvahu.

Obr. 4.2: Aspekty, k nimž se přihlíží při hodnocení žáků ve výchově k občanství v primárním a všeobecně nižším a vyšším sekundárním vzdělávání, 2004/05

		BE fr	BE de	BE nl	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IE	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT
Teoretické znalosti	Speciální zkoušky	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	●	●	⊗	●	●	⊗	⊗	●	⊗	⊗	⊗	●
	Průběžné hodnocení	●	●	⊗	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	⊗	●	●
Žákovy postoje/účasť/chování		○	●	○	○	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	○	●	●
		UK																	
		NL	AT	PL	PT	SI	SK	FI	SE	ENG	WLS	NIR	SCT		IS	LI	NO	BG	RO
Teoretické znalosti	Speciální zkoušky	●	⊗	●	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	●	●	●	⊗		⊗	⊗	●	●	⊗
	Průběžné hodnocení	⊗	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	⊗		●	●	●	●	●
Žákovy postoje/účasť/chování		●	○	●	●	●	○	●	●	●	●	●	○		●	●	●	●	●

- Aspekt hodnocený na všech úrovních vzdělávání
- ⊗ Soustavné hodnocení nebo speciální zkoušky se nevyskytují

- Aspekt hodnocený na nižší a/nebo vyšší sekundární vzdělávací úrovni
- Aspekt není předmětem hodnocení

Pramen: EURYDICE.

Doplňující poznámky

Belgie (BE de): Až do školního roku 2005/06 včetně mohou školy žáky posledních čtyř ročníků primárního vzdělávání na konci roku zkoušet z občanské výchovy. Poté už občanská výchova nebude samostatným vyučovacím předmětem, nýbrž průřezovým tématem. Žákovské postoje se berou v úvahu pouze při formativním hodnocení.

Belgie (BE nl): Školy nejsou povinny žáky hodnotit z průřezových témat jako je výchova k občanství. Mohou tak ovšem činit, mají-li k tomu vypracovány vlastní metody.

Česká republika: Počínaje školním rokem 2007/08 bude téma *občanský základ* zahrnuto jako volitelný předmět do maturitní zkoušky, přičemž bude zahrnovat všechny aspekty výchovy k občanství, které se vyučují v různých předmětech (základní poznatky ze společenských věd, dějepisu, zeměpisu atp.)

Itálie: Teoretické znalosti žáků učitelé průběžně hodnotí pouze na vyšší sekundární vzdělávací úrovni.

Litva: Žákovské postoje, občanská participace a chování se hodnotí pouze na nižší sekundární úrovni.

Lucembursko: Informace nebyly ověřeny na národní úrovni.

Polsko a Bulharsko: Speciální zkouška z teoretických znalostí se koná pouze na vyšší sekundární vzdělávací úrovni.

Spojené království (ENG/WLS/NIR): Existují externí kvalifikační a akreditační zkoušky žáků ve věku 16 let, nejsou však pro školy povinné. V Anglii k nim patří krátký kurs výchovy k občanství ke GCSE a v Severním Irsku (pilotní) GCSE z 'učení pro život a práci'; v obou případech jde o externí písemnou zkoušku hodnotící žákovy znalosti, dovednosti a chápání smyslu občanství.

Spojené království (SCT): Žáci, kteří chtějí získat celostátní vysvědčení z 'moderních studií' (vyšší sekundární vzdělávací úroveň), mohou se nechat vyzkoušet ze znalostí (přinejmenším) britského politického systému.

Vysvětlující poznámka

Obrázek zahrnuje pouze údaje o interních nebo externích zkouškách z výchovy k občanství jako takové. Zkoušky z jiných předmětů (například z dějepisu), které zahrnují témata dotýkající se výchovy k občanství, nejsou na obrázku podchyceny. Průběžné hodnocení teoretických znalostí zahrnuje žákovské písemné práce nebo projekty zaměřené na výchovu k občanství.

Ve všech zemích, kde jsou žáci hodnoceni z výchovy k občanství, se hodnocení zaměřuje minimálně na jejich teoretické znalosti a probíhá na všech třech školských úrovních, a to s výjimkou Itálie a Slovenska, kde k němu dochází pouze na sekundární úrovni.

Asi v 10 zemích byly také zavedeny (interní nebo externí) zkoušky za účelem zhodnocení žákovských teoretických znalostí občanství či dokonce i postojů k němu. Jde (s výjimkou Nizozemska a Malty) o země, v nichž výchova k občanství probíhá jako samostatný vyučovací předmět. V tomto případě se konají na sekundární úrovni vyjma Řecka, kde se konají i na primární úrovni.

Od roku 2001 vybírá Národní středisko pro zkoušky a kvalifikaci v **Estonsku** každoročně vzorek žáků v devátém (posledním) ročníku povinného vzdělávání, kteří musejí absolvovat externí národní zkoušku (standardní psaný test vypracovaný Střediskem); žáci dokončující vyšší sekundární vzdělávání mohou vykonat závěrečnou státní zkoušku z výchovy k občanství. Jak test, tak zkouška slouží k posouzení učebních výsledků z hlediska cílů výchovy k občanství. Na konkrétních příkladech mají žáci prokázat svou schopnost prakticky využít informací o společnosti, které získali během výuky. Výsledky testů a zkoušek jsou publikovány a školy je mohou využít k vlastnímu poučení. V **Irsku** skládají žáci na konci nižšího sekundárního vzdělávání státní zkoušku (skládající se z písemné práce a praktického akčního projektu) z předmětu nazvaného *Občanská, společenská a politická výchova*. Na konci vyššího sekundárního vzdělávání skládají závěrečnou zkoušku (*Leaving Certificate Examination*) (mimo jiné) z látky vztahující se k občanství a probírané v předmětech jako zeměpis a dějepis. Zkouška zahrnuje písemnou práci a zprávu o výsledcích výzkumné studie. V **Polsku** lze na konci vyššího sekundárního vzdělávání absolvovat maturitní zkoušku z občanské výchovy. Ve **Spojeném království (Anglii)** mohou školy použít jako nástroj k ověření znalostí z výchovy k občanství krátký kurs GCSE, není to však povinné. K dosažení této kvalifikace je nutné splnit požadavky ve třech stejně závažných oblastech, z nichž jedna se týká znalostí a porozumění aktuálním událostem obecného zájmu; rolí, práv a povinností; komunit a identit; demokracie a vlády v individuálním, místním, celostátním a globálním kontextu. Hodnocení žákovských znalostí se provádí na konci kursu a skládá se ze dvou složek: ze zkoušky před externím examínátorem a z interního školního posouzení žáka. V **Norsku** mohou žáci na konci vyššího sekundárního vzdělávání složit závěrečnou zkoušku ze společenských studií (což je samostatný předmět sloužící výchově k občanství). Kromě toho mohou žáci na konci 10. ročníku složit ústní zkoušku (individuálně, párově nebo ve skupině) zahrnující různé aspekty občanství (například spolupráci s ostatními žáky). Hodnocení provádí jejich vlastní učitel a externí učitel. V **Bulharsku** organizují školy na konci vyššího sekundárního vzdělávání zkoušku s průřezovým tématem ze 'společenských věd a občanské výchovy'.

V některých zemích jsou otázky související s výchovou k občanství zahrnuty do externích nebo interních zkoušek, které se výchově k občanství přímo nevěnují.

Například v **Belgii (Německy mluvícím společenství)** se ve školách na sekundární úrovni konají každým rokem zkoušky z předmětů souvisejících s výchovou k občanství. Jediné téma související s občanstvím, z něhož jsou v **Litvě** žáci na konci vyššího sekundárního vzdělávání zkoušeni, jsou teoretické znalosti litevského ústavního systému; zkouší se z něho ovšem v rámci zkoušky z dějepisu, do jehož osnov je téma zařazeno. Ve **Finsku** je výchova k občanství součástí výuky společenských věd, a v maturitní zkoušce skládané na konci vyššího sekundárního vzdělávání patří problematika občanství k volitelným otázkám. Otázky související s problematikou občanství jsou při závěrečné zkoušce na konci vyššího sekundárního vzdělávání v **Lichtenštejnsku** žákům kladeny při zkoušení z předmětů, do jejichž osnov tato problematika patřila, například dějepisu, ekonomiky a práva.

Ve všech zemích, kde učitelé mají k dispozici oficiální pokyny a kritéria k externímu hodnocení, se při zkoušce přihlíží k oběma aspektům – jak k teoretickým znalostem, tak i k postojům a občanské angažovanosti.

V **Řecku** učitelé hodnotí schopnost žáka spolupracovat s ostatními spolužáky ve třídě, účast v diskusích a schopnost vyjádřit své mínění atp. Na všech třech vzdělávacích úrovních také žáky zkouší z výchovy k občanství jako samostatného předmětu a na sekundární úrovni z předmětů zahrnujících látku související s občanstvím. Žákova zdatnost z hlediska cílů výchovy k občanství je při tom také součástí jeho celkového hodnocení. Hodnotící kritéria uvedená v rámcovém národním vzdělávacím programu ve **Španělsku** přihlížejí pro primární úroveň například k zapojení žáka do skupinových aktivit, k dodržování pravidel slušného chování, ke schopnosti komunikace s jinými při řešení problémů atp., kritéria pro sekundární úroveň zahrnují například respekt k mínění druhých lidí, znalost a osvojení morálních a kulturních aspektů moderních společností, atp. Na **Maltě** se při hodnocení žáků na primární a sekundární vzdělávací úrovni přihlíží i k žákovým osobním vlastnostem, například ke schopnosti vést druhé, k respektu k druhým, k celkovému zájmu a kritičnosti. Písemnými testy se

ověřují znalosti demokratického systému a lidských práv a kompetence k aktivní občanské participaci. K celkovému hodnocení žákovy prospěchu v předmětech týkajících se občanství dochází na konci sekundárního vzdělávání při zkoušce k získání vysvědčení o absolvování sekundární školy (*Secondary School Education Certificate Examination*), kterou organizuje Maltská univerzita. Ve **Slovinsku** se na hodnocení žáků klade značný důraz, aby se zjistilo, do jaké míry pokročili v jednotlivých aspektech občanství. Učitelé žáky hodnotí podle specifikovaných požadavků týkajících se znalostí, dovedností a porozumění. **Finská Národní rada pro školství** stanovila kritéria k hodnocení teoretických znalostí i celkového zapojení žáka do života školy. Podle stejných kritérií jsou žáci hodnoceni i z hlediska problematiky občanství, která je součástí společenských věd. Chování žáka se hodnotí podle jeho vztahu k druhým lidem a k životnímu prostředí a podle toho, jak dodržuje společenská pravidla.

Posléze lze uvést, že v mnoha zemích, kde si kritéria pro hodnocení žákových výsledků ve výchově k občanství vypracovávají samotné školy, se v hodnocení klade značný důraz také na žákovy pracovní metody, jeho iniciativnost, smysl pro spolupráci a aktivní zapojení do diskusí a do práce ve skupině, občanské chování ve škole atp.

V některých spolkových zemích v **Německu** hodnotí učitelé u žáků mezi druhým až desátým rokem školní docházky jejich 'společenské chování' (dochvilnost, píli, skupinovou práci, spolupráci atp.) i jejich aktivní zapojení do života školy. V jiných spolkových zemích žáci, kteří mezi ostatními zaujímají 'významné' postavení jakožto jejich zastupitelé nebo tím, že mladším žákům pomáhají atp., mohou vedle závěrečného vysvědčení dostat ještě zvláštní diplom potvrzující jejich angažovanost. V **Maďarsku** dostávají žáci, kteří byli během školního roku zvláště aktivní a zapojili se do života školy, na konci školního roku veřejnou pochvalu za přítomnosti celé školy včetně učitelů a rodičů. V **Norsku** se u žáků šestého ročníku hodnotí jejich celkové chování ve škole a vůči spolužákům, při čemž se používají zvláštní hodnotící termíny, jako 'pořádný', 'dochvilný' apod.

4.2. Hodnocení škol

Současné metody hodnocení škol ve většině evropských zemí přihlížejí také k tomu, zda škola zahrnuje do svého vzdělávacího programu výchovu k občanství, a jak je sama v tomto ohledu aktivní.

Externí hodnocení

Při externím hodnocení škol se bere v úvahu také problematika výchovy k občanství a školy jsou v tomto ohledu více či méně explicitně hodnoceny. Za hodnocení škol v souvislosti se zaváděním výchovy k občanství odpovídají ve většině případů školní inspektoráty. Mohou při tom sledovat též jiné aspekty dané problematiky, například realizaci opatření na podporu občanského chování a pozitivních postojů u žáků, iniciativu škol k podpoře aktivního zapojení žáků do života obce a k zapojení rodičů do řízení školy (viz 3. kapitolu).

Pokud jde o výchovu k občanství v **České republice**, inspektoři tam nehodnotí pouze výuku jako takovou, nýbrž všímají si i celkového ovzduší školy a toho, do jaké míry se žáci a jejich rodiče mohou podílet na životě školy. V **Dánsku** je výchova k občanství jedním z hlavních vzdělávacích cílů na školách primární a sekundární úrovně, které jsou podle toho také Dánským evaluačním institutem hodnoceny. Ve **Španělsku**, v **Lucembursku** (sekundární vzdělávání) a v **Rumunsku** se externí inspekce zčásti zabývá také školní výchovou k občanství. Na **Kypru** se externí hodnocení škol výchovou k občanství specificky nezabývá, příznivé celkové ovzduší a morální duch panující ve škole jsou však považovány jednak za předpoklad, jednak za výsledek demokratických vztahů mezi žáky, rodiči a učiteli. V **Nizozemsku** se školní inspekce zabývá společenskou úlohou školy a občanskými vztahy (například bezpečností ve škole). V **Lotyšsku** se při inspekci hodnotí ovzduší panující ve škole. Ve **Slovinsku** se při externím hodnocení škol z hlediska výchovy k občanství sleduje také její výuka ve třídě, její tematický obsah, příprava na vyučovací hodinu, používané učební pomůcky, hodnocení žáků, profil učitelů výchovy k občanství a jejich další vzdělávání. Ve **Spojeném království (Anglii a Walesu)** je každá inspekce ve školách primární a sekundární úrovně ze zákona povinna hodnotit duševní, morální, společenský a kulturní rozvoj žáků. V **Severním Irsku** a ve **Skotsku** je jedním z aspektů hodnocených při inspekci také vnitřní ovzduší školy. V **Anglii** se při inspekci primárních škol hodnotí realizace vzdělávacího programu nazvaného 'osobní, společenská a zdravotní výchova a občanství'. Při inspekci sekundárních škol se hodnotí realizace požadavků na výchovu k občanství, uvedených v národním vzdělávacím programu, při čemž se berou v úvahu také potřeby žáků a místní obce. Ve **Walesu** inspektoři hodnotí školy podle toho, jak zajišťují osobní a společenskou výchovu a jak se žáci vyznaží v problematice udržitelného rozvoje a globálního občanství.

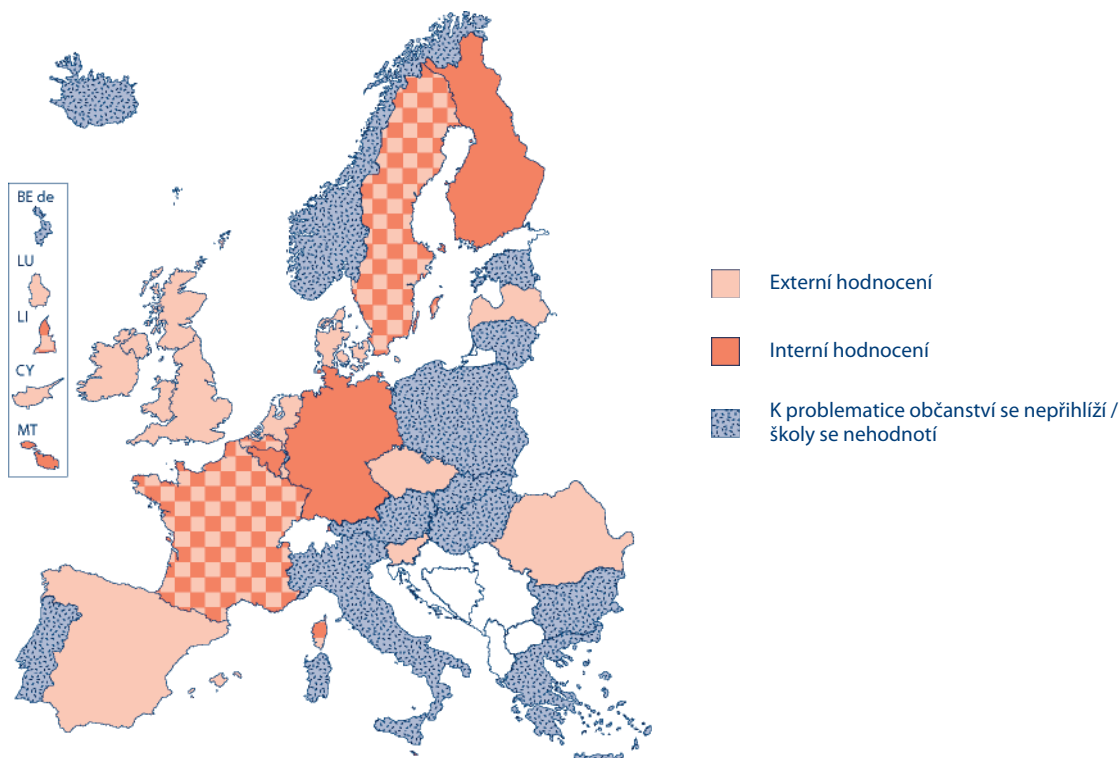
Interní hodnocení

V některých zemích se při interním hodnocení (které mohou provádět různí školní aktéři, jako ředitel, učitelé, žáci atp.) věnuje náležitá pozornost tomu, jak jsou realizovány cíle uvedené ve vzdělávacím programu, případně jiným aspektům občanství, například demokratické atmosféře, bezpečnosti nebo kultuře školy atp.

V **Belgii (Francouzském společenství)** se výroční zpráva o činnosti školy (kterou zpracovává ředitel školy a v soukromých školách subvencovaných státem zřizovatel) předkládá jedné pilotážní komisi (*la commission de pilotage*). Zpráva obsahuje zhodnocení aktivit školy spadajících do oblasti výchovy k občanství. V **Německu** se ve spolkových zemích, kde jsou školy hodnoceny interně, posuzuje mj. plnění vzdělávacího programu včetně opatření na podporu žákovské občanské participace. Na **Maltě** probíhá interní hodnocení školy v rámci plánu rozvoje školy, při čemž se sleduje obsah vzdělávacího programu, výuka a kultura školy včetně aspektů souvisejících s občanstvím. Ve **Finsku Národní rada pro školství** dodává školám nástroje pro sebehodnocení včetně různých dotazníků zjišťujících názory

žáků na ovzduší panující uvnitř školy. Ve **Švédsku** si průzkum včetně dotazníků zjišťujících názory žáků na celkové ovzduší ve škole organizují školy samy; zjišťují, zda žáci mají školu rádi, zda mají nějaký vliv, zda se mezi žáky vyskytuje šikanování atp.

Obr. 4.3: Zohlednění problematiky občanství při hodnocení škol v primárním a všeobecném sekundárním vzdělávání, 2004/05

Pramen: Eurydice.

Doplňující poznámky

Belgie (BE de): Interní a externí evaluace škol se bude provádět až po realizaci opatření podle příslušných paragrafů základního zákona z 31. srpna 1998.

Kypr: Náplň externího hodnocení motivuje školy k tomu, aby při sebehodnocení přihlížely k vnitřnímu ovzduší a vzájemným vztahům uvnitř školy.

Litva: Některé školy pracují na vývoji vlastních metod k hodnocení vzdělávacího programu, výuky, morálního a společenského ovzduší ve škole a vedení školy jako součásti sebehodnocení.

Lucembursko: Informace nejsou ověřeny na národní úrovni.

Slovensko: Zpráva školního inspektorátu za školní rok 2002/03 zahrnovala též některé aspekty problematiky občanství.

Spojené království (SCT): Školské úřady jsou povinny uveřejňovat každoročně zprávu o pokroku dosaženém v realizaci stanovených národních vzdělávacích priorit včetně osvojování hodnot a výchovy k občanství.

Norsko: Výchova k občanství není jako taková součástí hodnocení škol. Hrabství mají každý rok podávat zprávu o určitých aspektech vzdělávání na školách, které pod ně spadají, což se může týkat i výchovy k občanství. Žáci se mohou účastnit průzkumu, v němž vyjadřují hodnocení a mínění o své škole.

KAPITOLA 5

KOMPETENCE A PODPORA UČITELŮ

V převádění cílů obsažených v programech výchovy k občanství do praktického života náleží významná úloha učitelům. Z popisu rozmanitých přístupů k výchově k občanství (oddíl 2.1) vyplývá, že prakticky všichni učitelé se jí tak či onak musejí zabývat – ať už přímo jako specialisté vyučující výchovu k občanství jako samostatný předmět, nebo jako učitelé jiných předmětů, do jejichž osnov je výchova k občanství zahrnuta, nebo jako učitelé zabývající se jí jako průřezovým tématem. Je proto svrchovaně důležité, zda a do jaké míry jsou učitelé k práci tohoto druhu připraveni a zda se jim v tomto ohledu dostává nějaké podpory. Z tohoto důvodu se v této kapitole kladou následující otázky:

- Jaké požadavky musí uspokojovat ten, kdo **vyučuje teorii občanství a pomáhá ji prakticky uskutečňovat**?
- Jak se tyto požadavky berou v úvahu v přípravném a v dalším **vzdělávání učitelů**?
- Existují nějaká opatření zaměřená na **podporu** učitelů výchovy k občanství, například přidělení pomocného pracovníka či odborného poradce nebo vydání pokynů či příruček pojednávajících o výuce této látky?

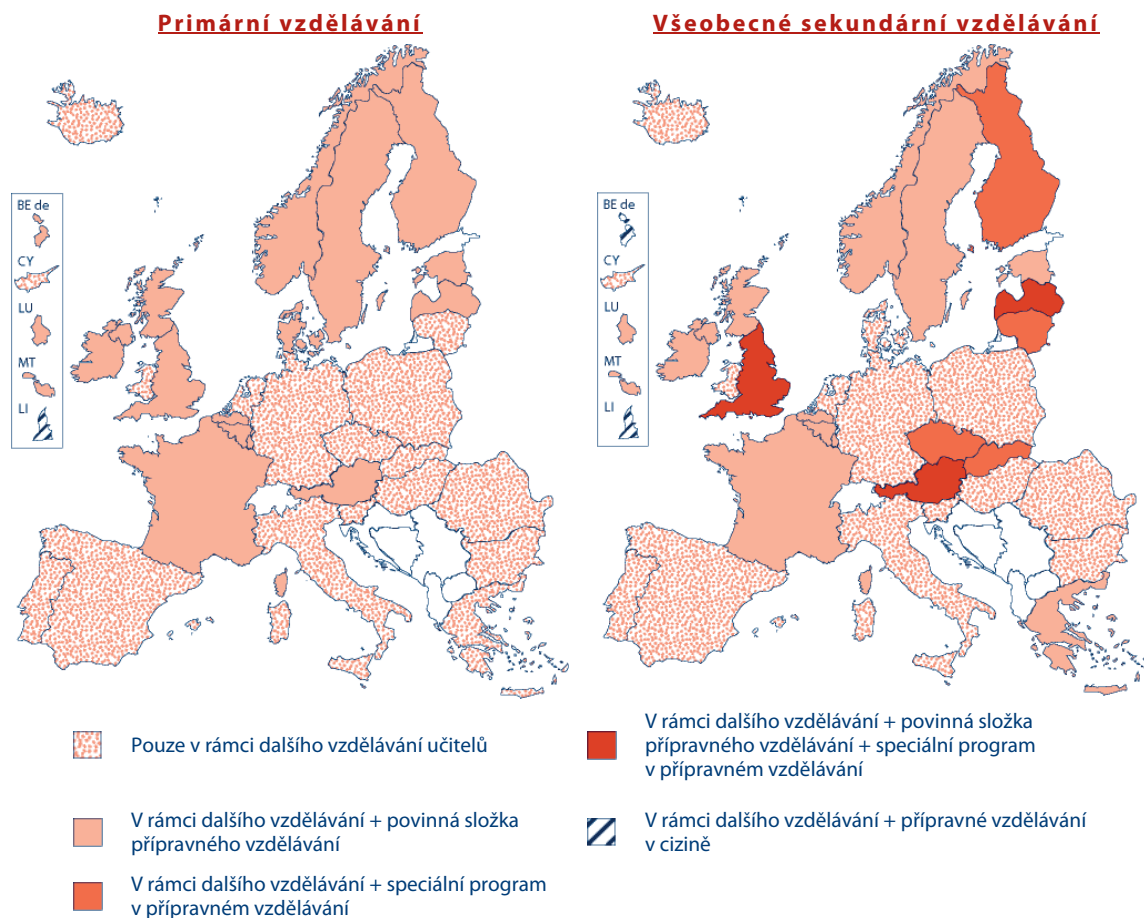
5.1. Vzdelávání učitelů

V zemích, kde se ve školách na primární a sekundární vzdělávací úrovni vyučuje výchova k občanství, musejí její učitelé uspokojovat stejné všeobecné kvalifikační požadavky jako učitelé jiných předmětů na stejné úrovni. To znamená, že museli s úspěchem absolvovat úplné terciární vzdělávání, v mnoha případech na univerzitní úrovni, obvykle trvající čtyři až pět let.

Ve většině zemí jsou učitelé na školách primární úrovně generalisté (nespecialisté), to znamená, že mohou učit všechny předměty. Tak tomu obvykle nebývá na školách sekundární úrovně, kde ve většině zemí učitel učí jen jeden nebo dva, nanejvýš a výjimečně tři předměty. Platí to i o výchově k občanství. Na primárních školách učí předměty související s občanstvím všeobecně orientovaní učitelé, na sekundární úrovni je jeho výuka vyhrazena učiteli-specialistovi, i když to nemusí být zrovna odborník na občanství. Existuje ostatně jen málo zemí, které v rámci přípravného vzdělávání učitelů nabízejí také speciální program zaměřený na výchovu k občanství (Obr. 5.1). V zemích, kde přípravné vzdělávání učitelů takový program neobsahuje, vyučují tuto látku nejčastěji učitelé společenských věd, dějepisu, filozofie či etiky.

**Obr. 5.1: Vzdělávání učitelů výchovy k občanství
v primárním a všeobecném sekundárním vzdělávání, 2004/05**

Pramen: EURYDICE.

Doplňující poznámky

Lucembursko: Informace nejsou ověřeny na národní úrovni.

Rakousko: Od roku 2003 existuje speciální povinná příprava pro budoucí učitele 'dějepisu, společenských věd a občanství' na školách vyšší sekundární úrovně.

Finsko: Právě probíhá projekt zaměřený na zvýšení pozice aktivního občanství v přípravném vzdělávání učitelů primárních škol.

Spojené království (WLS): Návrh nových standardů pro kvalifikovaného učitele, obdobných těm, jaké platí v Anglii, je předmětem konzultací a s jeho schválením se počítá v září 2005.

Lichtenštejnsko: Noví učitelé si povinně doplňují kvalifikaci pro výchovu k občanství v rámci dalšího vzdělávání.

Pokud jde o zařazení výchovy k občanství do přípravného vzdělávání učitelů, lze rozlišovat trojí přístup. Kompetence nebo dovednosti potřebné k výuce daného předmětu lze získat: 1) v rámci přípravného vzdělávání určeného pro všechny učitele, 2) absolvováním speciálního programu určeného pouze pro budoucí učitele výchovy k občanství, 3) pouze během dalšího vzdělávání.

Ve 14 zemích nebo regionech jsou prvky výchovy k občanství součástí kvalifikačního minima předpokládaného u absolventů přípravného vzdělávání bez ohledu na to, hodlají-li učit na primární nebo na sekundární úrovni. Je tomu tak v Belgii (ve Francouzském a Vlámském společenství), v Estonsku, v Řecku (pouze pro sekundární úroveň), ve Francii, v Irsku, v Lotyšsku, v Lucembursku, na Maltě, v Rakousku, ve Finsku (pouze pro primární úroveň), ve Švédsku, ve Spojeném království a v Norsku.

Speciální vzdělávací program pro učitele výchovy k občanství je k dispozici v přípravného vzdělávání učitelů v České republice, v Lotyšsku, v Litvě, v Rakousku, na Slovensku, ve Finsku a ve Spojeném království (Anglii). V těchto zemích tudíž mohou učitelé získat příslušnou odbornou kvalifikaci v této oblasti. Výchova k občanství je ve školním vzdělávacím programu samostatným předmětem.

Naproti tomu v **Rumunsku** přípravné vzdělávání učitelů žádný speciální program pro výchovu k občanství neobsahuje. Konkursní zkoušky pro obsazení učitelského místa s úvazkem zahrnujícím výchovu k občanství se však opírají o speciální vzdělávací program a u uchazečů se posuzují příslušné způsobilosti a dovednosti.

Všechny země umožňují přípravu k výuce výchovy k občanství v rámci dalšího vzdělávání a v mnoha zemích je výchova k občanství pouze součástí dalšího vzdělávání.

Všechny tři uvedené přístupy k přípravě učitelů výchovy k občanství se vyskytují pouze v Lotyšsku, v Rakousku a ve Spojeném království (Anglii).

5.2. Podpora učitelů

Rada Evropy se ve svých doporučeních k *Výchově k demokratickému občanství* (2002) výslovně zmiňuje o významu vypracování metodických nástrojů a zřízení poradních středisek na podporu učitelů výchovy k občanství ⁽¹⁾.

Ve většině evropských zemí však podpoře tohoto druhu dosud chybí úředně institucionalizovaný podklad. Mezi aktéry, kteří pomoc rozmanitého druhu již poskytují, patří orgány školské správy na celostátní, regionální a místní úrovni, veřejná nebo soukromé střediska pro soustavné zvyšování odborné kvalifikace, instituty pro přípravu vzdělávacích programů či jiné pedagogické výzkumné ústavy a nevládní organizace (NGO).

Podpora ze strany ministerstva školství nebo jiných rozhodovacích orgánů školské správy se uskutečňuje ve formě financování nebo organizování speciálních kursů s občanskou tematikou pro ředitele škol i učitele; financování externí odborné pomoci poskytované školám; tištěných nebo elektronickou cestou rozšiřovaných informací o výchově k občanství, pokynů a příruček.

Ve **Finsku** sdružení učitelů dějepisu a výchovy k občanství poskytuje učitelům výchovy k občanství konzultace k osnovám a učební pomůcky a organizuje školení pro své členy. Podobnou podporu poskytuje v **Německu** Spolkový úřad pro výchovu k občanství.

V **Belgii (Francouzském společenství)** existuje sdružení nazvané *Démocratie ou Barbarie* (Demokracie nebo barbarství), které koordinuje podpůrné aktivity pro učitele výchovy k občanství na školách sekundární úrovně.

V několika zemích se již uskutečňují různá konkrétní opatření s cílem usnadnit odbornou přípravu učitelů výchovy k občanství.

V **Německu** byl jako součást pilotního programu 'Demokracii učit a žít' v roce 2004 zahájen speciální program pro přípravu pracovníků pečujících o rozvoj výchovy k občanství. Jeho hlavním účelem je předávání znalostí a odborné způsobilosti v oblasti demokratické pedagogiky učitelům, sociálním pracovníkům a psychologům působícím ve školách.

Takzvaný Úřad pro integraci v **Estonsku** rozpracoval programy výchovy k občanství určené pro rusky mluvící učitele. Kromě toho úřad vydal informační materiály, z nichž mohou čerpat poučení všichni učitelé výchovy k občanství.

⁽¹⁾ Rada Evropy, Výbor ministrů, Doporučení č. (2002)12 Výboru ministrů členskými zeměmi o výchově k demokratickému občanství (Přijaté Výborem ministrů 16. října 2002 na 812. schůzi náměstků ministrů)

Ve **Španělsku** jsou to rodičovská sdružení, která rozšiřují učební pomůcky jako nástroj k přemýšlení o občanské participaci a demokracii a k jejich praktické realizaci.

V **Itálii** právě probíhá národní akční vzdělávací a výzkumný projekt nazvaný 'Výchova k občanství a solidaritě: kultura lidských práv'. Jeho cílem je sdružovat školy a jiné instituce, úřady a správní orgány ke společnému přemýšlení a k diskusím o solidaritě, otázkách lidské pospolitosti a lidských právech. Projekt je určen pro učitele humanitních předmětů a pro koordinátory třídních rad ve školách na všech vzdělávacích úrovních.

V **Litvě** se expertní výbor pro společenskou a morální výchovu zabývá problematikou strategie, vzdělávacího programu a praktické realizace výchovy k občanství ve školách a vydává příslušná doporučení. Posuzuje též kvalitu učebnic, navrhovaných vyučovacích metod a učebních pomůcek.

Od roku 2002 pomáhají ve **Švédsku** učitelům na místní úrovni takzvaní 'poradci rovnosti'. Ve **Spojeném království (Anglii)** stát financoval zřízení zvláštních učitelských míst na podporu výchovy k občanství ve školách. Učitel zastávající toto místo má za úkol zvyšovat úroveň plánování, výuky, učení a hodnocení výchovy k občanství ve své škole a do jisté míry i v jiných školách. Ve **Spojeném království (Skotsku)** existuje od školního roku 2001/02 na místní úrovni rovněž síť poradců.

Školské sdružení pro globální vzdělávání v **Bulharsku** připravilo pilotní projekt, který se soustřeďuje na výchovu k občanství ve školách včetně odborného vzdělávání učitelů a ředitelů škol v dané problematice.

Jako poskytovatelé učebního materiálu a praktických rad se osvědčují nevládní organizace, zejména takové, které se angažují v oblasti lidských práv, demokracie a zachování míru, čímž pomáhají učitelům a razí nové cesty v přístupu ke školní výchově k občanství.

Nicméně vzhledem k tomu, že velká část podpory učitelů je součástí jejich dalšího profesního rozvoje, je třeba mít na paměti, že další vzdělávání učitelů se uskutečňuje různými formami. Přístup k různým programům dalšího vzdělávání nebývá vždy automatický a pro učitele bývá z finančních nebo organizačních důvodů obtížné se jich zúčastnit.

KAPITOLA 6

EVROPSKÁ DIMENZE VÝCHOVY K OBČANSTVÍ

Občanství se vždy vztahuje k nějaké územně-politické jednotce nejrůznějšího rozsahu a vymezení. Ve všech zemích se ve vzdělávací politice přihlíží k tomu, že budoucí dospělí občané se identifikují s rozmanitými společenstvími místní, regionální, národní, evropské, mezinárodní či globální povahy. Evropská dimenze je mnohdy součástí jiných geopolitických dimenzí občanství. Navíc, zatímco většina vzdělávacích programů odkazuje na Evropu zcela zřetelně, jen malá část z nich se zmiňuje pouze/výhradně o mezinárodní či světové dimenzi, do níž Evropa patří. Je proto důležité rozšířit tento pojem a zahrnout do něj i mezinárodní dimenzi.

Společná průběžná zpráva ⁽¹⁾ Rady Evropské unie a Evropské komise o situaci v plnění cílů v oblasti vzdělávání a odborné přípravy, které mají být uskutečněny do roku 2010, znovu zdůraznila význam evropské dimenze ve vzdělávání. *Základní úloha školy spočívá v tom, že umožňuje, aby každý byl informován o evropské integraci a aby pochopil její smysl. Veškeré vzdělávací systémy by se měly postarat o to, aby jejich žáci končící sekundární vzdělávání disponovali znalostmi a kompetencemi potřebnými k jejich budoucí úloze evropských občanů. K tomu je zapotřebí (...) posílit evropskou dimenzi ve vzdělávání učitelů a ve vzdělávacím programu pro školy primární a sekundární úrovně.*

Evropské dimenze výchovy k občanství se dotýká celá řada aspektů vzdělávacího programu a aktivit školy a její postavení v národní vzdělávací politice se proto vymezuje obtížně.

Veškeré vědomosti týkající se Evropy (historické, politické, kulturní či lingvistické atp.), které jsou součástí vzdělávacích programů, lze pokládat za potenciální součást evropské dimenze výchovy k občanství. Na rozvoji evropského občanství se významně podílejí také mimoškolní aktivity spojené s mobilitou uvnitř Evropské unie. Předpokladem účinného uplatnění evropské dimenze ve vzdělávání je ovšem řádná odborná příprava učitelů, jimž je její výuka svěřena.

Tato kapitola se zabývá následujícími otázkami souvisejícími s evropskou dimenzí:

- Jak je tato dimenze zohledněna ve **vzdělávacích programech**?
- Jak se uplatňuje v **přípravném a dalším vzdělávání učitelů**?
- Jaké **vnější aktivity** organizované školami napomáhají k uplatnění evropské dimenze ve výchově k občanství?
- Jaké **podpůrné nástroje** k uplatňování evropské dimenze mají učitelé k dispozici?

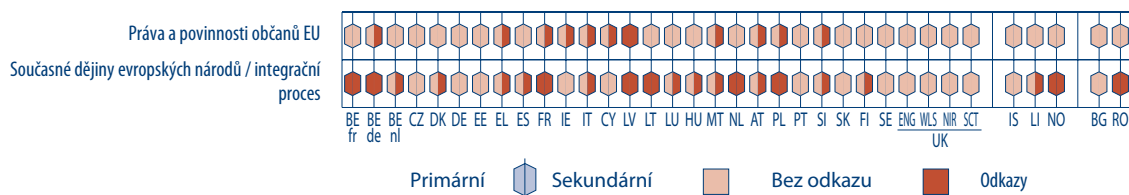
⁽¹⁾ 'Education & Training 2010' - The success of the Lisbon strategy hinges on urgent reforms. Joint interim report of the Council and the Commission on the implementation of the detailed work programme on the follow-up of the objectives of education and training systems in Europe, EDUC 43 6905/04. Brussels: Council of the European Union, 2004. - 42 s.

6.1. Vzdělávací program

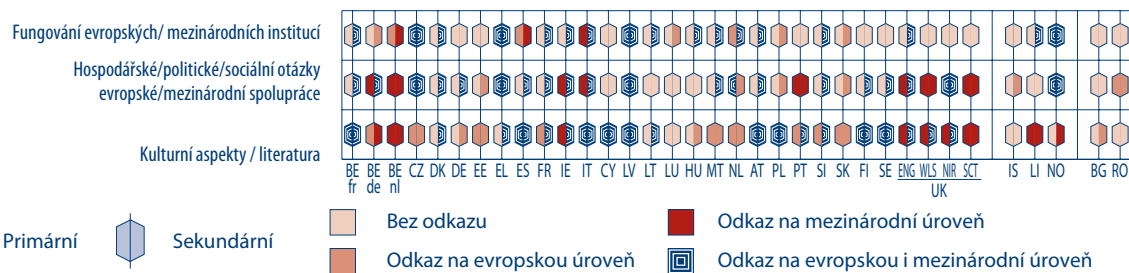
Ve většině zemí se k evropské dimenzi odkazuje ve všeobecných, rámcových cílech příslušných vzdělávacích programů. Obvykle se v této souvislosti hovoří o rozvíjení pocitu sounáležitosti k Evropě a o aktivním zapojení do evropské spolupráce. V Belgii (Vlámském společenství), v Nizozemsku, ve Švédsku, ve Spojeném království a v Norsku se hovoří spíše o mezinárodní nebo globální než o specifické evropské dimenzi, i když vlastní obsah některých vyučovacích předmětů obsahuje odkazy k Evropě. Na Islandu se evropská dimenze připomíná pouze v desátém ročníku povinného vzdělávání v souvislosti s problematikou spolupráce s Evropskou unií.

Obr. 6.1: Hlavní obsah evropské/mezinárodní dimenze výchovy k občanství podle oficiálních směrnic a/nebo vzdělávacího programu primárního a všeobecného sekundárního vzdělávání, 2004/05

Evropská dimenze

Evropská/mezinárodní dimenze

Pramen: EURYDICE.

Doplňující poznámky k obr. 6.1

Belgie (BE fr): Údaje se týkají dnešní zákonné úpravy a programů určených různými poskytovateli vzdělávání.

Dánsko: Údaje se týkají pouze vyššího sekundárního vzdělávání. Programy pro primární a nižší sekundární školy se připravují většinou na místní úrovni. K výchovným cílům formulovaným na centrální úrovni však patří informovanost žáků o hlavních otázkách mezinárodní spolupráce.

Finsko: Školní programy zpracované místními orgány někdy zahrnují i práva a povinnosti občanů EU a fungování evropských/mezinárodních institucí. Nové národní programy povinného vzdělávání a vyššího sekundárního vzdělávání, s platností od srpna 2006, resp. srpna 2005, zahrnují jako průřezové téma podstatu evropské kultury a evropských hodnot. Nový program pro vyšší sekundární vzdělávání také počítá se speciální výukou zaměřenou na evropské občanství a fungování Evropské unie.

Slovinsko: 'Práva a povinnosti evropských občanů', 'Hlavní hospodářské/politické/sociální otázky mezinárodní spolupráce' a 'Kulturní aspekty a literatura v mezinárodní perspektivě' jsou témata evropských studií jako volitelného předmětu v rámci jednoho pilotního projektu.

Spojené království (NIR): 'Místní a globální občanství' budou muset od září 2006 zavést jako povinnou látku všechny sekundární školy.

Obecně lze konstatovat, že k mezinárodní či evropské dimenzi přihlížejí programy škol obou vzdělávacích úrovní, daleko výrazněji ovšem na úrovni sekundární. V Německu, v Lucembursku a v Maďarsku se tato dimenze připomíná ve vzdělávacích programech teprve počínaje sekundární úrovní, naproti tomu v Lotyšsku se ke všem aspektům evropské dimenze přihlíží jak na sekundární, tak už na primární vzdělávací úrovni. Uplatňuje se v osnovách předmětů přímo zaměřených na problematiku občanství, ale i v osnovách jiných vyučovacích předmětů, nejčastěji dějepisu, zeměpisu, politických a společenských věd, ekologie, literatury, hudební výchovy a umění. Kromě toho četné země kladou zvláštní důraz na výuku cizích jazyků jako nástroje k pochopení moderní sociálně-kulturní rozmanitosti a jako prostředku ke komunikaci s obyvateli ostatních evropských zemí. Ovládnutí cizích jazyků se totiž nyní považuje za nezbytný předpoklad k tomu, aby lidé dokázali vystupovat jako evropští občané.

Výuka specificky zaměřená na evropskou dimenzi však probíhá jen ve velmi málo zemích.

V **Estonsku** si ji mohou jako volitelný předmět vybrat žáci vyšších sekundárních škol. Ve **Slovinsku** probíhá od školního roku 2004/05 v 14 školách vyšší sekundární úrovně pilotní projekt zahrnující několik kursů zaměřených na evropskou a mezinárodní dimenzi. Ve **Spojeném království (Skotsku)** vzrůstá počet žáků, kteří se na školách sekundární úrovně účastní volitelných kursů s evropskou tematikou.

Jak ukázal rozbor oficiálních vzdělávacích programů výchovy k občanství z hlediska evropské dimenze, jejím jednotlivým aspektům nevěnují všechny země stejnou pozornost. Jelikož evropská a mezinárodní dimenze jsou leckdy těsně propojeny (přičemž některé země se výslovně zmiňují pouze o mezinárodní dimenzi, která ovšem implicitně zahrnuje i evropské aspekty), údaje na obrázku 6.1 jsou prezentovány s ohledem na obě tyto eventuality.

Specificky evropská problematika práv a povinností obyvatel jakožto evropských občanů je součástí vzdělávacích programů zhruba v deseti zemích, dějiny procesu evropské integrace zhruba ve dvaceti zemích, a to převážně na sekundární vzdělávací úrovni. Pouze v Lotyšsku se žáci o občanských právech a povinnostech učí už od primární úrovně, v osmi zemích se však už na primární úrovni žáci dozvídají o dějinách evropských národů a o procesu evropské integrace.

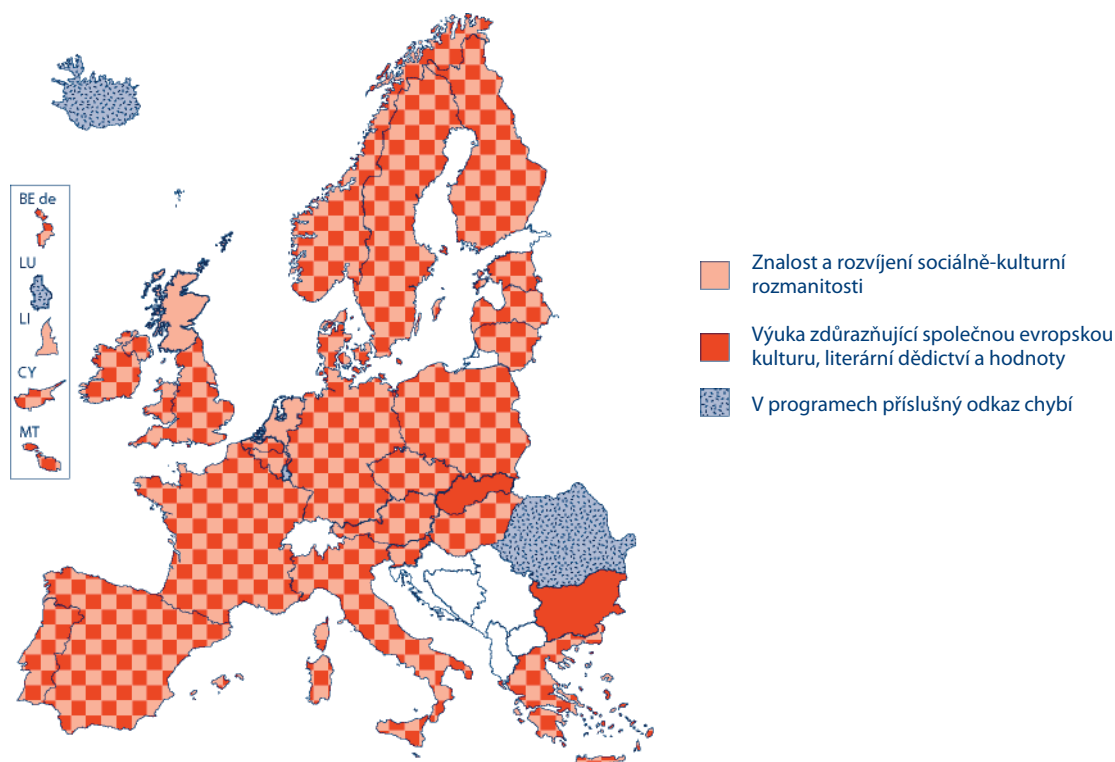
Výuka dějin evropských národů a procesu evropské integrace se často soustřeďuje na úlohu příslušné země uvnitř EU a na důsledky evropské integrace pro danou zemi.

Zhruba ve dvaceti zemích je předmětem výuky také fungování evropských a/nebo mezinárodních institucí, jakož i hlavní otázky evropské a mezinárodní spolupráce.

Nejzávažnější otázky celoevropské spolupráce vznikají například v souvislosti s celoevropskými dopady politického a hospodářského zákonodárství, s hospodářskými, sociálními, ekologickými a politickými problémy vyvolanými globalizací a s evropskými či mezinárodními přístupy k jejich řešení. Vzhledem k celospolečenské závažnosti této problematiky vůbec by se společnost měla postarat o to, aby si školní mládež dokázala utvořit vlastní představu o takových pojmech, jako je sociální spravedlnost, přerozdělování bohatství, blahobyt co největšího počtu občanů, sladování ekonomických a sociálních cílů atp. V Rakousku věnují zvláštní pozornost problematice společného zajištění bezpečnosti a společné obrany.

Pokud jde o kulturní aspekty evropské dimenze, téměř všude, jak ukazuje obrázek 6.2, se při výchově k občanství klade důraz na dva rysy evropské kultury.

Obr. 6.2: Zdůrazněné aspekty kulturní náplně evropské/mezinárodní dimenze v primárním a všeobecném sekundárním vzdělávání, 2004/05

Pramen: EURYDICE.

Doplňující poznámka

Dánsko: Údaje se týkají pouze vyššího sekundárního vzdělávání. Vzdělávací programy pro primární a nižší sekundární školy se většinou zpracovávají na místní úrovni.

Při výuce se tudíž může klást důraz na rozbor a objasňování základních rysů různých evropských kultur a na to, co mají společného, anebo se naopak zdůrazňuje a podporuje sociálně-kulturní rozmanitost jako specifický rys moderní společnosti. V České republice, v Německu, v Estonsku, ve Španělsku, v Řecku, na Kypru, v Maďarsku, na Maltě, v Nizozemsku a v Rakousku se ve vzdělávacích programech výslovně poukazuje na kulturní rozmanitost existující v dnešní Evropě.

Lze předpokládat, že uplatnění evropské dimenze při výchově k občanství nespočívá podle záměrů vzdělávacích programů pouze v předávání souboru poznatků (o hlavních etapách vývoje evropské integrace, o právech a povinnostech občanů a o fungování evropských institucí), nýbrž též v kultivaci postojů a v osvojování si hodnot vlastních budoucím evropským občanům, jimiž se žáci mají stát (pěstování zájmu o významné evropské a mezinárodní otázky, výchova k toleranci vůči sociálně-kulturní rozmanitosti atp.).

6.2. Vzdělávání učitelů

V 19 zemích se k evropské dimenzi výchovy k občanství přihlíží též při dalším vzdělávání učitelů. V osmi z těchto zemí je doporučení k respektování evropské dimenze ve vzdělávání obsaženo také úředních směrnicích pro instituce poskytující přípravné vzdělávání učitelů.

Obr. 6.3: Evropská dimenze výchovy k občanství jako součást přípravy učitelů pro primární a všeobecné sekundární vzdělávání, 2004/05

	BE fr	BE de	BE nl	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IE	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT
Přípravné vzdělávání učitelů	○	●	●	○	○	●	○	○	●	●	○	○	●	●	○	○	○	●
Další vzdělávání učitelů	○	○	●	●	○	●	○	●	●	●	●	●	●	●	●	○	●	●
	NL	AT	PL	PT	SI	SK	FI	SE	UK-ENG/ WLS/NIR	UK-SCT		IS	LI	NO		BG	RO	
Přípravné vzdělávání učitelů	○	●	○	○	○	○	○	○	○	○		○	○	(-)		○	○	○
Další vzdělávání učitelů	○	●	●	●	●	○	○	○	●	○		○	○	○		○	○	○
Přípravné vzdělávání učitelů									Další vzdělávání									
Úřední směrnice doporučují zohlednění evropské dimenze									●	Evropská dimenze je zahrnuta do programu dalšího vzdělávání								
Úřední směrnice žádné doporučení ke zohlednění evropské dimenze neobsahují									○	Evropská dimenze v programu dalšího vzdělávání chybí								
Příprava probíhá v zahraničí									(-)									

Doplňující poznámky

Belgie (BE fr): Okolnost, že mezi výukovými moduly pro další vzdělávání učitelů evropská dimenze jako samostatné téma uvedena není, neznamená, že není obsažena v jiných vzdělávacích aktivitách.

Belgie (BE de): Přípravné vzdělávání je k dispozici pouze pro budoucí učitele na školách primární úrovně.

Belgie (BE nl): Přípravné vzdělávání učitelů musí přihlížet k obsahu rámcového povinného programu pro primární a sekundární vzdělávání, v němž se pamatuje na problematiku související s evropskou a mezinárodní dimenzí občanství.

Řecko: Pro začínající učitele je povinná účast v dalším vzdělávání, které zohledňuje také evropskou dimenzi občanství.

Slovensko: Univerzitní pedagogické fakulty organizují v současné době průzkum zařazení evropské dimenze občanství do vzdělávacích programů přípravného a dalšího vzdělávání učitelů.

Finsko: Ministerstvo školství zahájilo v roce 2001 program rozvoje dalšího vzdělávání učitelů, k jehož cílům patří též získání náležitých dovedností pro účast v mezinárodní spolupráci a multikulturních vztazích.

Švédsko: Vzdělávací programy většiny institucí poskytujících přípravné vzdělávání učitelů respektují ve svém obsahu mezinárodní dimenzi.

Spojené království (SCT): Některé místní orgány školské správy si stanovily rozvoj internacionalismu mezi učiteli jako jeden z primárních cílů dalšího vzdělávání učitelů. Na Glasgowské univerzitě probíhá v současné době pilotní projekt zaměřený na zařazení výchovy ke globálnímu občanství do náplně přípravného vzdělávání učitelů.

V Německu, ve Španělsku, ve Francii, v Lotyšsku, na Maltě a v Rakousku je evropská dimenze zařazena do vzdělávání učitelů, kteří vyučují předměty zahrnující občanskou tematiku nebo občanství jako takové (viz Přílohu 2).

V **Německu** a v **Lotyšsku** přípravné vzdělávání učitelů takových předmětů, jako jsou společenské vědy, politika, občanství a dějepis, zahrnuje evropskou dimenzi. V **Lotyšsku** je například do vzdělávacího programu přípravy učitelů společenských věd zahrnuto studium důsledků připojení k Evropské unii pro lotyšské státní instituce. Ve **Španělsku** jsou do přípravného vzdělávání učitelů sekundárních škol, kteří se specializují na ekonomiku, právo atp., zahrnuty takové předměty, jako vzdělávací politika EU, občanství v Evropě 21. století, postavení občana Evropské unie. Ve **Francii** je absolvování speciální

přípravy zahrnující evropskou dimenzi povinné pro budoucí učitele výchovy k občanství a dějepisu, resp. zeměpisu; pro učitele ostatních předmětů je tento předmět během přípravného studia nepovinný. Na **Maltě** je evropská dimenze zahrnuta do přípravného vzdělávání budoucích učitelů společenských věd, v **Rakousku** do přípravného vzdělávání učitelů různých předmětů, jako dějepisu, společenských věd a výchovy k občanství na vyšších sekundárních školách.

Zařazení evropské dimenze do osnov je povinné v přípravném vzdělávání učitelů primárních škol v Německu, v Nizozemsku, v Belgii, ve Španělsku a ve Francii a v přípravném vzdělávání učitelů primární a nižší sekundární úrovně v Rakousku.

Ve **Španělsku** se v přípravě učitelů primárních škol evropská dimenze zohledňuje při probírání tematiky výchova k občanství a občanské hodnoty. Ve **Francii** je výchova k občanství součástí přípravy učitelů primárních škol a evropská dimenze se při ní bere v úvahu. V **Rakousku** je výchova k občanství součástí přípravy učitelů pro povinné vzdělávání a evropská dimenze je v ní zahrnuta.

Evropská dimenze výchovy k občanství může v programech přípravného vzdělávání učitelů existovat jako samostatný nepovinný předmět (Kypr, Malta), anebo ji tam zařazují z vlastní vůle instituce tuto přípravu poskytující, jak tomu často bývá v Belgii (Francouzském společenství), v České republice, v Litvě, v Maďarsku, v Polsku a ve Finsku.

V **České republice** je evropská dimenze výchovy k občanství rovněž většinou zahrnuta do přípravného vzdělávání budoucích učitelů ekonomiky, politické vědy, práva a soudobých dějin. Na **Kypru** jsou do přípravy učitelů primárních škol zařazeny jako nepovinné předměty kurzy zabývající se obsahem a kritickým rozбором evropské dimenze občanské výchovy. Na **Maltě** se o evropské dimenzi pojednává v nepovinných kurzech s občanskou tematikou, při čemž se vedle ostatního probírá hlavně pojem, postavení a úloha evropského občana, demokratické ideály a evropské hodnoty, základní dovednosti potřebné k přípravě výměnných programů a k účasti na nich, a metody výuky podporující kulturní dorozumění mezi mladými Evropany.

Ve většině zemí je evropská dimenze předmětem speciální výuky v rámci dalšího vzdělávání učitelů. Ve Španělsku, v Itálii, v Maďarsku a v Polsku uskutečnily nedávno v tomto směru v tomto směru ústřední (vrcholné) orgány školské správy konkrétní opatření.

Autonomní společenství ve **Španělsku** využívají dalšího vzdělávání učitelů k rozvíjení takového pojetí občanství, které chápe solidaritu, vzájemné porozumění mezi kulturami a kulturní rozmanitost jako jeden z cenných zdrojů bohatství evropské společnosti. V **Itálii** zahájilo Ministerstvo školství v roce 2005 dva vzdělávací projekty s tématem evropského občanství. Jeden z nich je určen pro všechny učitele, druhý pro učitele na vyšší sekundární úrovni a ředitele škol. V **Maďarsku** probíhá od roku 2001 několik akreditovaných programů dalšího vzdělávání učitelů, které se zabývají výchovou k občanství a její evropskou dimenzí. V **Polsku** hlavní středisko dalšího vzdělávání učitelů organizuje od roku 2001 pro venkovské školy speciální školení o Evropské unii. Kromě toho se 2500 učitelů zúčastnilo školení v řízení Evropských klubů.

V mnoha jiných zemích podporují veřejné orgány další vzdělávání učitelů o evropské dimenzi jinými způsoby.

Například v **Belgii (Vlámském společenství)** jsou některé kurzy dalšího vzdělávání učitelů zaměřené na evropskou dimenzi zčásti financovány vládou. Ve **Francii** organizují další vzdělávání učitelů o evropské dimenzi *recteurs d'académie*. Na **Kypru** instituce poskytující přípravné vzdělávání učitelů pořádá pro učitele nepovinné kurzy o evropské dimenzi. Různé kurzy dalšího vzdělávání učitelů, koordinované Střediskem pro obsah vzdělávání a zkoušení v **Lotyšsku**, zahrnují také evropskou dimenzi. Po zařazení výchovy k občanství do vzdělávacího programu škol (1998–2000) v **Litvě** organizovalo Ministerstvo školství a vědy pro 3 tisíce učitelů speciální školení zahrnující i evropskou dimenzi. Kromě toho pořádají

Evropská informační střediska, financovaná obecní správou, vlastní semináře určené pro učitele. Ve **Slovinsku** existuje národní program dalšího vzdělávání učitelů, zahrnující semináře o evropské dimenzi ve vzdělávání a o její náplni v programu pro primární školy. Ve **Spojeném království (Anglii a Walesu)** vzdělávací oddělení Britské rady (*British Council*) pořádá kurzy o výuce zaměřené na evropskou dimenzi.

Vedle programů přípravného a dalšího vzdělávání se učitelé ve většině zemí také účastní četných výměnných akcí a studijních pobytů v rámci celoevropsky koncipovaných programů, což velmi vydatně přispívá ke zdokonalení jejich znalostí a celkového přehledu o evropské problematice.

Příležitosti tohoto druhu nacházejí například v **Itálii** učitelé díky tomu, že tamější školy se v rostoucím počtu účastní Evropských programů výchovy k evropskému občanství. V **Nizozemsku** probíhá program *PLATO (Promotie Lerarenmobiliteit voor Arbeidservaring en Training in het Buitenlandse Onderwijs)* zaměřený na zvýšení mobility učitelů, který napomáhá získat odborné zkušenosti z výuky o cizích zemích a povzbuzuje učitele k účasti na studijních zájezdech do jiných členských zemí EU, spojených s návštěvami škol a účastí na doškolovacích kurzech.

6.3. Podpora učitelů a učební materiály

K uplatnění evropské dimenze při výchově k občanství napomáhá celá řada opatření rozmanitého druhu, za něž odpovídají různé instituce, například orgány školské správy, státní výzkumné ústavy, instituce pro vzdělávání učitelů (pedagogické fakulty), občanská sdružení a nevládní organizace (NGO), ale i nadnárodní, evropské instituce, jako Evropská komise nebo Rada Evropy. Jde o opatření rázu přímé materiální pomoci poskytované učitelům anebo o informační materiály o Evropské unii, určené pro širokou veřejnost.

V České republice, v Řecku a v Polsku obsahují školní učebnice informace o evropské dimenzi. V Německu, v Estonsku, ve Španělsku, v Litvě, v Lotyšsku, v Maďarsku, v Polsku a ve Spojeném království podporují školské orgány učitele tím, že vydávají speciální publikace a učební materiály k výuce o evropské dimenzi.

V Litvě a v Polsku mají školy navíc možnost požádat o konzultaci speciální poradce v evropské problematice. Ve Slovinsku se množství učebního materiálu soustavně zvyšovalo od doby, kdy se Slovinsko stalo kandidátem a potom v květnu 2004 členskou zemí Evropské unie.

Ve Finsku a v Norsku orgány školské správy zásobují učitele učebními pomůckami speciálně zaměřenými na výuku mezinárodní problematiky včetně evropských záležitostí.

V jedné zemi jsou metodologické a praktické aspekty výuky zaměřené na evropskou dimenzi předmětem vědeckého výzkumu, jehož výsledky by měly školám umožnit poskytovat učitelům nejvhodnější formu pomoci.

Jde o **Maďarsko**, kde se výzkumné středisko Národního institutu veřejného školství a Institut pro pedagogický výzkum zabývají zkoumáním teorie a metod výuky evropské dimenze. Podporují také vydávání učebnic o tohoto předmětu.

6.4. Aktivity v širších souvislostech

Učením se o evropské dimenzi občanství získávají žáci formální znalosti a rozvíjejí povědomí o řadě aktuálních společenských a politických problémů (viz oddíl 6.1). Cílem učení by však mělo být především osvojení praktických zkušeností, například prostřednictvím účasti na kulturních výměnných akcích nebo na aktivitách simulujících politickou angažovanost.

Aktivity tohoto druhu předpokládají opravdové zaujetí u škol, jejich učitelů i žáků. Nabídka aktivit či projektů poskytujících žactvu příležitost k vypěstování pocitu evropské občanské sounáležitosti je přitom bohatá jak na evropské, tak i na národní úrovni.

Řada zemí organizuje pro své žáky a učitele bilaterální výměny; tato praxe je rozšířena zejména v severoevropských a baltských zemích. Existují také národní a místní programy na podporu evropské dimenze ve školách, zahrnující aktivity rozmanitého druhu, iniciované leckdy v souvislosti s nejnovější etapou rozšiřování Evropské unie.

V **Řecku** se například pořádají schůzky žáků s řeckými členy Evropského parlamentu. V **Itálii** zahájila vládní agentura pro veřejně prospěšné neziskové organizace ve spolupráci se svými partnerskými ministerstvy a dalšími partnery program výchovy k aktivnímu a loajálnímu evropskému občanství, jehož součástí je rozvíjení školních pracovišť dobrovolné občanské služby. V **Lotyšsku** pořádá několik škol od školního roku 1997/98 speciální týden informací o Evropě, na němž mohou s vlastními příspěvky na evropská témata vystoupit i žáci. Také lotyšský úřad pro udělování státního občanství organizuje ve školách informační dny a výstavy. V **Litvě** pořádala jedna nevládní organizace modelová zasedání Rady Evropské unie, při nichž probíhala simulovaná vyjednávání o přijetí Litvy za člena EU. Ve **Slovinsku** jsou výměnné pobyty studentů součástí "evropských studií" jako volitelného předmětu v rámci jednoho pilotního projektu (viz oddíl 6.1). Ve **Spojeném království** školské úřady školám doporučují rozvíjet evropskou a mezinárodní dimenzi prostřednictvím aktivit probíhajících mimo normální učební plán. V **Bulharsku** se žákovské kluby na několika školách podílely na zpracování průvodce po evropské integraci.

Školy se také mohou podílet na rozmanitých projektech a aktivitách organizovaných na evropské úrovni. Ty nejrozšířenější obvykle zahrnují výměnu studentů nebo studijní pobyty v zahraničí, například v rámci programu Socrates-Comenius, případně při partnerství dvou škol. V mnoha zemích se každoročně pořádá soutěž Evropa ve škole, v níž se hodnotí literární a výtvarné příspěvky s evropskou tematikou. Poměrně často se také ve školách slaví různá výročí významná pro budování Evropské unie (například 9. květen) nebo Den evropského dědictví (v září). Méně je, jak se zdá, rozšířena simulace politické aktivity na evropské úrovni takového typu, jako je projekt Evropského parlamentu mládeže.

Další cesta, jak žákům přiblížit Evropu, je prostřednictvím **Evropských školních klubů**. Působí na školách všech úrovní a organizují je dobrovolně jejich učitelé. Jejich náplní jsou aktivity probíhající po vyučování a určené pro žáky zájímající se o evropské jazyky, evropskou politiku, dějiny, zeměpis, národy a kulturu. Myšlenka klubů vznikla v Portugalsku na základě jednoho podnětu z Rady Evropy, od počátku 90. let se postupně šířila jinam a v současnosti jsou tyto kluby už plně zakotveny v České republice, v Lotyšsku, v Polsku a na Slovensku.

ZÁVĚRY

Posílení sociální soudržnosti a podpora aktivnější společenské a politické angažovanosti občanů se v posledních letech stala jedním z klíčových úkolů, které musejí řešit všechny evropské země. Výchova k občanství je přitom chápána jako jedna z cest, jak se vyrovnat s náročnými výzvami 21. století. Průzkum stavu výchovy k občanství ve školách 30 evropských zemí, organizovaný sítí EURYDICE, přinesl následující základní zjištění.

Pojetí 'odpovědného občanství' ve vzdělávací politice

'Odpovědné občanství' je v mnoha evropských zemích chápáno jednak ve smyslu určitých **občanských hodnot**, jako je demokracie, rovnost, participace, solidarita, tolerance odlišnosti a sociální spravedlnost, jednak jako vědomí a uplatňování určitých **práv a povinností** (oddíl 1.1). Neznamená to však, že by se ve všech zemích v každodenním životě zmíněný termín běžně používal. Není tomu tak hlavně proto, že slovem 'občanství' se stále ještě většinou označuje právní postavení a vztah mezi občanem a státem. Některé země se v souvislosti s výchovou k občanství tomuto slovu raději vyhýbají, protože v jejich obyvatelstvu tvoří významnou menšinu lidé, kteří občany nejsou; i když se v dané zemi třeba narodili anebo tam již dlouho žijí, státní příslušnost dosud nezískali.

V souvislosti s výchovou k občanství by bylo proto namístě odmyslet si od 'občanství' jeho úzce právní význam a vnímat je v širším smyslu. Výchova k občanství by se potom týkala všech členů dané společnosti, bez ohledu na jejich státní příslušnost, pohlaví, rasový či sociální původ a vzdělání. 'Odpovědné občanství' je tudíž třeba chápat jako univerzální pojem, o němž se v té či oné formě opírá vzdělávací politika ve všech evropských zemích podchycených průzkumem EURYDICE. Ostatně lze konstatovat, že jedním z hlavních cílů vzdělávání dětí a mládeže ve školách je, aby si osvojily znalosti, hodnoty a dovednosti, které budou potřebovat k účasti na společenském životě a k tomu, aby se podílely na zvyšování blahobytu vlastního i celé společnosti.

Výchova k občanství ve školách – podobné cíle, různé přístupy

Všechny evropské země se vcelku shodují v názoru, že výchovu k občanství je potřeba tak či onak zahrnout do formálního vzdělávacího programu škol. V tom, jak je tento úkol chápán a jak se prakticky řeší, se ovšem jednotlivé země značně liší. Jak to vypadá, v danou chvíli nepřevládá žádný obecný přístup, který by přijala většina zemí.

K výchově k občanství lze přistupovat v podstatě trojím způsobem: 1) vyučovat ji jako **samostatný předmět** (často povinný); 2) její náplň **zahrnout do jiných vyučovacích předmětů** (dějepisu, společenských věd, zeměpisu nebo filozofie); 3) její náplň předávat jako **průřezové téma** (oddíl 2.1). Na školách primární úrovně je výchova k občanství ve většině zemí zahrnuta do jiných vyučovacích předmětů nebo probíhá jako průřezové téma. Naproti tomu na školách sekundární úrovně (nebo na některém stupni sekundárního vzdělávání) existuje téměř v polovině evropských zemí samostatný předmět, v němž se žáci učí občanství.

Je samozřejmé, že výchova k občanství nemůže spočívat pouze v předávání teoretických znalostí, aby se zvýšila **politická gramotnost** žáků v takové problematice, jako je demokracie, lidská práva či fungování politických institucí. Všechny evropské země se vcelku shodují v tom, že výchova k občanství má též rozvíjet **pozitivní občanské postoje a hodnoty**. Téměř všechny země posléze kladou zvláštní důraz na **aktivní participaci (angažovanost) žáků** jak v rámci školy, tak ve společnosti vůbec (oddíl 2.2).

Kultura školy a uplatňování odpovědného občanství na úrovni školy

V posledních letech se značně rozšířila myšlenka, že každá škola má svou vlastní 'kulturu'. Pod pojmem kultury školy se má na mysli systém hodnot, norem, běžných praktických úkonů a organizačního uspořádání, existující v dané škole. Tento systém ovlivňuje jednotlivé školní aktéry a partnery, tj. žáky, učitele, ostatní pracovníky školy, rodiče a jiné místní občany v tom, jak myslí, jak vystupují a jak se vzájemně k sobě chovají. Každá škola má sice svou specifickou, vlastní kulturu, ta je však do jisté míry ovlivnitelná závaznými úředními předpisy a pokyny.

Většina zemí výslovně uznává význam pozitivního klimatu ve škole a zmiňuje se přitom o tom, jak ovlivňuje vzájemné vztahy mezi všemi školními partnery (oddíl 3.1). Podporuje myšlenku '**demokratické školy**', v níž se uplatňují demokratické hodnoty a učební metody a na jejímž řízení a rozhodování se podílejí všichni zainteresovaní aktéři, zejména učitelé, žáci a jejich rodiče. Důležitým rysem 'demokratické školy' je její podpora aktivní a odpovědné **účasti žáků** na běžném životě školy (oddíl 3.2). Pouze uplatňuje-li se demokratický přístup k občanství i v rámci školy, mohou se i žáci naučit, jak se má chovat aktivní občan. Například tím, že dostanou příležitost, aby si založili vlastní orgány anebo se podíleli na práci školních poradních či řídicích orgánů.

Jiným významným rysem souvisejícím s kulturou školy je '**učení praxí (*learning by doing*)**', které se jako metoda výchovy k občanství uplatňuje v rostoucím počtu zemí. Školy nabízejí žákům příležitost, aby se z vlastní zkušenosti seznámili s odpovědným občanským chováním a vyzkoušeli si je v praxi nejen v denním životě školy, nýbrž i v životě místní obce (oddíl 3.3). Existují rozmanité činnosti do vzdělávacího programu školy nezahrnuté, jimiž se žáci mohou podílet na fungování občanské společnosti. Patří k nim výměnné pobyty s jinými školami, exkurze do místních institucí, jako je radnice nebo domov důchodců, pracovní stáže, sbírky pro dobročinné účely, účast v simulovaných volbách do parlamentu nebo v parlamentních debatách.

Měření 'úspěšnosti' výchovy k občanství

Dva velké úkoly, jejichž řešení se v budoucnosti už nebude možné vyhybat, se týkají hodnocení výsledků výchovy k občanství u samotných žáků a hodnocení škol podle podmínek, jaké pro poskytování výchovy k občanství vytvářejí (kapitola 4). **Hodnocení žáků** je nepochybně složitý a obtížný úkol. Zatímco posuzování úrovně teoretických znalostí z výchovy k občanství může být poměrně snadné, výsledky dosažené v realizaci "neteoretických" cílů výchovy – osvojení pozitivních občanských postojů a hodnot, aktivní participace čili faktického chování žáků – lze měřit zřejmě s mnohem většími obtížemi.

Totéž platí i o **hodnocení škol** podle efektivnosti výchovy k občanství jimi poskytované. Týká se to hlavně praktické stránky výchovy k občanství, protože chybějí metody umožňující objektivně posoudit kvalitu její výuky. Vzhledem k tomu, že přístupy škol k výchově k občanství bývají tak odlišné, těžko lze stanovit

obecně závazné pokyny k jejich hodnocení. Řada zemí také přiznává, že objektivní metody k hodnocení kvality výchovy k občanství prostě nemají.

Některé evropské země však již zahájily vědecký výzkum metod hodnocení jednak podle obou výše uvedených výsledkových kritérií výchovy k občanství (posuzování žáků a hodnocení škol), jednak pomocí speciálních pilotních projektů a nových metod pro jejich hodnocení.

Učitelé – základ úspěchu výchovy k občanství ve školách

Z průzkumu navíc zřetelně vyplynulo, že další závažný úkol, naléhavě vyžadující řešení, se týká vzdělávání učitelů výchovy k občanství a opatření nezbytných k podpoře této výuky (5. kapitola).

Ve většině zemí je totiž výchova k občanství stále ještě svěřena buď učitelům všeobecného zaměření, nikoli předmětově orientovaným specialistům (ve školách primární úrovně), anebo učitelům specializovaným na jiné předměty – společenské nauky, dějepis, filozofii či etiku (na školách sekundární úrovně).

Podle jakého vzoru však vůbec **vzdělávání učitelů výchovy k občanství** v jednotlivých evropských zemích probíhá? V mnoha z nich je tato výchova pouze součástí dalšího vzdělávání učitelů, v jiných je naopak zahrnuta jako povinná složka do přípravného vzdělávání učitelů. Jen v několika málo ze zemí, kde výchova k občanství existuje jako samostatný předmět v programu sekundárních škol, však existuje v přípravném vzdělávání učitelů speciální studijní program výchovy k občanství.

Podpora, které se učitelům výchovy k občanství dostává, se ve většině evropských zemích neopírá o nějakou úředně vymezenou institucionální základnu. Má nejrůznější formu, sahající od speciálního školení v rámci dalšího vzdělávání učitelů až k distribuci všeobecně informativního materiálu o výchově k občanství (tištěných učebnic, brožur, pokynů či materiálu šířeného elektronickou cestou, jako CD-ROM). K aktérům poskytujícím učitelům konzultace k výchově k občanství patří orgány školské správy, soukromé a veřejné nadace, střediska pedagogického výzkumu, jakož i nevládní organizace působící v oblasti výchovy k ochraně lidských práv, demokracie a míru.

Obsah a metody školní výchovy k občanství jsou v jednotlivých evropských zemích značně odlišné a závisí na tom, jak je organizováno vzdělávání učitelů, jsou-li opatření na podporu učitelů výchovy k občanství celostátního, regionálního nebo místního původu a jde-li o pomoc úřední nebo neúřední povahy.

Evropská/mezinárodní dimenze jako složka výchovy k občanství

I když důvody pro zavádění výchovy k občanství jsou především specificky národní a souvisejí s potřebou posílit demokracii nebo občanskou angažovanost určitých sociálních skupin, z členství země v Evropské unii vyplývá potřeba rozšířit občanské povědomí o další, specificky evropskou složku. **Školní vzdělávací programy** vycházejí této potřebě vstříc kombinací prvků leckdy značně nesourode povahy (oddíl 6.1).

Někdy jde o výuku zprostředkující osvojení "základních" vědomostí o Evropské unii (fungování jejích institucí, práva jejích občanů, hlavní vývojové etapy procesu integrace). Jinde se výuka soustřeďuje spíše na záležitosti související s evropskou identitou (základy společné evropské kultury, postavení dané země uvnitř EU), na aktuální společensky významná témata (například problémy evropské spolupráce) nebo na problematiku evropských hodnot (například toleranci a rozvíjení existující sociálně-kulturní rozmanitosti). O žádném z těchto aspektů nelze říci, že by byl předmětem výuky ve všech evropských zemích.

V některých zemích není evropská dimenze jako taková mezi obecnými cíli vzdělávání vůbec uvedena, je všech zahrnuta do mezinárodní dimenze.

Vedle školní výuky však existují četné **aktivity** a **projekty** na národní nebo evropské úrovni, které se školám z této strany nabízejí anebo je školy podnikají z vlastní iniciativy a které žákům umožňují, aby si sami přímo vyzkoušeli, co evropská dimenze znamená; patří sem například výměnné zájezdy, partnerství mezi školami ze dvou zemí, účast na soutěžích organizovaných EU atp. (oddíl 6.4). Ve většině případů je účelem aktivit tohoto typu naučit žáky navazovat a rozvíjet mezikulturní kontakty a rozšířit jejich jazykovou zručnost. Způsob, jakým jsou tyto činnosti organizovány, je zčásti závislý na angažovanosti vedení školy, učitelů a žáků. Jak se zdá, školní Evropské kluby byly v realizaci těchto cílů v rámci daných možností úspěšné.

Do jaké míry se daří evropskou dimenzi uplatnit při výuce a při mimoškolních aktivitách závisí také na **dovednostech učitelů** (oddíl 6.2). Téměř ve všech zemích je evropská dimenze zahrnuta do vzdělávání učitelů, ovšem častěji v rámci jejich dalšího vzdělávání než během jejich přípravného studia.

*

* *

Průzkum organizovaný evropskou sítí EURYDICE, o jehož výsledcích referuje tato publikace, měl podat obraz o tom, jakým způsobem byla ve školním roce 2004/05 organizována výchova k občanství na primární a všeobecné sekundární úrovni vzdělávání ve veřejném a/nebo státem subvencovaném sektoru. Zřetelně se ukázalo, že ve většině zemí se výchova k občanství ve školách výrazně rozšířila. Řada zemí zařadila výchovu k občanství do národních vzdělávacích programů anebo ji zviditelnila, jiné země plánují udělat totéž v nejbližších letech. Na druhé straně nelze přehlížet, že i když všechny země se shodují v ocenění pozitivního účinku výchovy k občanství spočívajícího v tom, že z mladých lidí pomáhá vypěstovat aktivní a odpovědné občany, přístupy, které jednotlivé země používají, se vzájemně značně liší. Je proto zapotřebí i nadále zkoumat metody výchovy k občanství, podrobně analyzovat její výsledky a hledat vhodné metody k jejich sledování a hodnocení. V tom spočívají hlavní úkoly pro nejbližší budoucnost.

GLOSÁŘ

Kódy zemí

EU	Evropská unie	PT	Portugalsko
BE	Belgie	SI	Slovinsko
BE fr	Belgie – Francouzské společenství	SK	Slovensko
BE de	Belgie – Německy mluvící společenství	FI	Finsko
BE nl	Belgie – Vlámské společenství	SE	Švédsko
CZ	Česká republika	UK	Spojené království
DK	Dánsko	UK-ENG	Anglie
DE	Německo	UK-WLS	Wales
EE	Estonsko	UK-NIR	Severní irsko
EL	Řecko	UK-SCT	Skotsko
ES	Španělsko		
FR	Francie	Země	Tři země Evropského sdružení
IE	Irsko	ESVO/EHP	volného obchodu, které jsou
IT	Itálie		součástí Evropského
CY	Kypr		hospodářského prostoru
LV	Lotyšsko	IS	Island
LT	Litva	LI	Lichtenštejnsko
LU	Lucembursko	NO	Norsko
HU	Maďarsko		
MT	Malta	Kandidátské země	
NL	Nizozemsko	BG	Bulharsko
AT	Rakousko	RO	Rumunsko
PL	Polsko		

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA 1 (Kapitola 1)

Národní výrazy pro 'občanství'	66

PŘÍLOHA 2 (Kapitola 2)

Specifikace podle formálního vzdělávacího programu, 2004/05	69

PŘÍLOHA 1 (Kapitola 1)

Národní výrazy pro 'občanství'

Země	Název v národním jazyce	Vysvětlení jeho významu
BE fr	<i>Citoyenneté</i>	Význam pojmu odpovědného občanství objasňuje § 6 'Décret Missions' z 24. července 1997, podle něž tento termín znamená totéž co <i>občanstvo schopné přispívat k rozvoji demokratické společnosti, která je solidární, pluralistická a otevřená vůči jiným kulturám</i> .
BE nl	<i>Burgerschap</i>	Vnímavost vůči politickému, hospodářskému, sociálnímu a kulturnímu životu společnosti, do níž jednotlivec patří, a ochota se na něm podílet. Občanství tudíž předpokládá porozumění zmíněným čtyřem stránkám společenského života a kromě toho i znalost základních pravidel, o něž se opírá náš právní řád a náš demokratický systém.
BE de	<i>Bürgerkunde</i> nebo <i>aktiver Bürgersinn</i>	Znalost základních principů, o něž se opírají práva a povinnosti občanů, jakož i postoje a chování odpovídající těmto principům.
CZ	<i>Občanství</i>	Právní vztah mezi občanem a státem, z něhož vyplývají i občanská práva a povinnosti.
DK	<i>Statsborgerskab</i> nebo <i>medborgerskab</i>	<i>Statsborgerskab</i> označuje právní a politické postavení jednotlivce, zatímco <i>medborgerskab</i> označuje to, jak jednotlivec svou identitu a příslušnost vnímá ⁽¹⁾ .
DE	<i>Staatsbürgerschaft</i> nebo <i>Staatsangehörigkeit</i>	<i>Grundgesetz</i> (základní zákon), § 33.1: Každý Němec v každé spolkové zemi má stejná občanská práva a povinnosti. <i>Základní zákon</i> , § 33.2: V závislosti na svých vlohách, způsobilosti a odborné zdatnosti má každý Němec rovný přístup ke všem veřejným funkcím.
EE	<i>Kodakondsus</i>	Být občanem státu. Ústava Estonské republiky, § 8: Každé dítě, jehož aspoň jeden z rodičů je estonským občanem, má od narození právo na estonské občanství. Ústava Estonské republiky, § 9: Práva, svobody a povinnosti každé osoby, uvedená v ústavě, jsou stejná pro estonské občany i pro občany cizích států a osoby bez státní příslušnosti v Estonsku.
EL	<i>Idiotita tou Politi</i>	Právní a politické postavení, z něhož pro jednotlivce vyplývají určitá (občanská, politická, sociální) individuální práva a určité povinnosti vůči politické skupině. Občanství spočívá v jisté vlastnosti, kterou stát občanům potvrdí nebo jim přizná, a vychází z předpokladu, že občané sdílejí určité hodnoty a dodržují určitá pravidla chování, umožňující jejich soužití a dodávající občanům jejich specifickou kolektivní identitu.
ES	<i>Ciudadania</i>	Právní a politické postavení, z něhož vyplývají jistá občanská, politická a sociální práva pro jednotlivce jako osobu a jisté povinnosti vůči politické skupině.
FR	(:)	(:)
IE	<i>Saoránach</i>	V § 9, odstavci 2 irské ústavy se uvádí, že <i>věrnost národu a loajálnost vůči státu patří k základním politickým povinnostem všech občanů</i> .

⁽¹⁾ Ove Korsgaard. Hvorfor master i medborgerskab? In: *Uddannelse* Nr. 8/02.

Země	Název v národním jazyce	Vysvětlení jeho významu
IT	<i>Cittadinanza</i>	Italská ústava. § 2: <i>Republika uznává a zaručuje nedotknutelná práva člověka, a to jako jednotlivce, tak i v procesu sociálního učení, kterým se rozvíjí jeho osobnost, a vyžaduje plnění nezcizitelných nároků na politickou, ekonomickou a sociální solidaritu.</i> Italská ústava, §. 3: <i>Všichni občané mají stejnou sociální důstojnost a všichni jsou si před zákonem rovni bez ohledu na pohlaví, národnost, jazyk, náboženství, politické názory a osobní a společenské podmínky.</i>
CY	<i>Politiotita, Politotita</i>	Od řeckých slov <i>Politeia</i> (stát) a <i>Polis</i> (město). Vysvětlení nebo definice není k dispozici.
LV	<i>Latvijas pilsonība</i>	'Lotyšské občanství'. Vysvětlení nebo definice není k dispozici.
LT	<i>Sąmoningas pilietis</i>	Odpovědný občan je osoba, která si je vědoma svých práv a povinností a je schopna se konstruktivně podílet na veřejném životě.
LU	<i>Citoyenneté</i>	(:)
HU	<i>Állampolgárság</i>	Podle zákona o maďarském občanství (1993/LV) <i>občanství jakožto právní instituce vyjadřuje především právní vztah fyzické osoby k určitému státu, nepostrádající však jisté citové složky.</i> Občanstvím se jednotlivci přiznávají veškerá práva a povinnosti zaručené ústavou a jinými právními dokumenty.
MT	<i>Cittadinanza</i> nebo <i>Hajja civika</i> nebo <i>tkun cittadin responsabbli</i>	Občanství je definováno jako postavení vymezené určitými občanskými úlohami a funkcemi.
NL	<i>Burgerschap</i>	Vysvětlení nebo definice není k dispozici.
AT	<i>Staatsbürgerschaft</i> nebo <i>Staatsangehörigkeit</i>	'Státní příslušnost' (například: občan Rakouské republiky) zahrnuje právo účasti na všech státních volbách.
PL	<i>Obywatelstwo</i>	'Státní příslušnost'. Vysvětlení nebo definice není k dispozici.
PT	<i>Cidadania</i>	Termín označuje osobu svobodnou, odpovědnou a nezávislou, solidární vůči jiným a demokratického a pluralistického smýšlení.
SI	<i>Državljanstvo</i>	Právní příslušnost k určitému státu.
SK	(:)	(:)
FI	<i>Kansalaisuus</i>	Zákon o státním občanství (359/2003): <i>Občanství je právní vztah mezi jednotlivcem a státem, vymezující postavení jednotlivce vůči státu, jakož i vzájemná základní práva a povinnosti jednotlivce a státu.</i> Finská ústava (731/1999): <i>Veškerá státní moc ve Finsku spočívá v rukou lidu zastupovaného parlamentem. Demokracie zahrnuje právo jednotlivce na účast v životě společnosti, na ovlivňování společenského vývoje a vlastních životních podmínek.</i>

Země	Název v národním jazyce	Vysvětlení jeho významu
SE	<i>Medborgare</i> nebo <i>Aktivt medborgarskap</i>	Výraz má tři významové aspekty: politický (právo volit a právo účasti na životě společnosti), právní (rovnost před zákonem) a sociální (právo na hmotné a kulturní zdroje nezbytné ke slušnému životu).
UK-ENG/ WLS/NIR	<i>Citizenship</i>	Spojené království nemá psanou ústavu, která by vymezovala základní principy, z nichž jsou občanská práva a povinnosti odvozeny. Zákon o lidských právech z roku 1998 však zahrnuje téměř veškerá práva uvedená v Evropské úmluvě o lidských právech a poskytuje občanům jasné právní ujištění o jejich základních právech a svobodách.
UK-SCT	<i>Citizenship</i>	Zahrnuje využívání práv, výkon povinností a politickou participaci příslušníků demokratického státu. Obsahuje též širší pojetí občanství, zahrnující řadu občanských, třeba i nepolitických aktivit s dopadem na blahobyt místních společenství.
IS	<i>Borgaravitund</i>	Vysvětlení ani definice není k dispozici.
LI	<i>Staatsbürgerschaft</i> nebo <i>Staatsangehörigkeit</i>	Součástí lichtenštejnské státní příslušnosti je několik práv a povinností. Mezi povinnosti patří účast na volbách, plebiscitech a referendech; z práv je uvedeno právo navrhnout zákony a referenda.
NO	<i>Aktivt medborgerskap</i>	Využívání práv a výkon povinností. Společenská angažovanost a péče o druhé.
BG	<i>Гражданско образование</i>	Zákon o národním vzdělávání Bulharské republiky: <i>Vychovat mladého člověka tak, aby se z něho stal svobodný, morální a aktivní jednatel, dodržující zákony a respektující práva, kulturu, zvyky a náboženství jiných.</i> Cíle národního vzdělávání: <i>Mladý člověk jako občan, jako svobodný a zdatný jednatel znající svá práva a povinnosti a respektující práva druhých.</i>
RO	<i>Cetățenia Română</i>	'Rumunské občanství'. Vysvětlení ani definice není k dispozici.

(:) Údaje nejsou k dispozici.

PŘÍLOHA 2 (Kapitola 2)

Specifikace podle formálního vzdělávacího programu, 2004/05 (¹)

Země	Vzdělávací úroveň	Názvosloví	Přístup	Časová dotace
BE fr	primární a sekundární	náboženská a morální výchova, cizí jazyky, zeměpis, dějepis, přírodní vědy, společenské vědy	zahrnuta do jiných předmětů (integrovaná) + průřezové téma	není předepsána
	Odkazy Ministère de la Communauté française (1999). <i>Socles de compétences. Enseignement fondamental et premier degré de l'enseignement secondaire</i> . Bruxelles: Ministère de la Communauté française, Administration générale de l'enseignement et de la recherche scientifique. 'Výsledné kompetence a požadované znalosti a dovednosti' u jednotlivých vyučovacích předmětů.			
BE de	primární	občanská výchova (<i>Bürgerkunde</i>)	samostatný předmět (od r. 2006/07: průřezové téma)	ve 3.–6. ročníku 1 hodina týdně
	nižší a vyšší sekundární	náboženská a morální výchova, cizí jazyky, zeměpis, dějepis, společenské vědy	integrovaná	není předepsána
BE nl	primární	orientace ve světě	integrovaná	není předepsána
	nižší a vyšší sekundární	výchova k občanství	mezipředmětové téma	
Odkazy Primární úroveň: 15 juli 1997 – <i>Decreet tot bekrachtiging van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs</i> . Nižší a vyšší sekundární úroveň: × 24 juli 1996 – <i>Decreet tot bekrachtiging van de eindtermen en de ontwikkelingsdoelen van de eerste graad van het gewoon secundair onderwijs</i> . (B.S. 14/08/1996). × 18 januari 2002 – <i>Decreet tot bekrachtiging van de eindtermen van de tweede en derde graad van het gewoon secundair onderwijs</i> . (B.S. 19/04/2002).				

Země	Vzdělávací úroveň	Názvosloví	Přístup	Časová dotace
CZ	primární (1.–3. ročník) (program <i>Základní škola</i>)	<i>prvouka</i>	integrovaná	není předepsána
	primární (4.–5. ročník) (program <i>Základní škola</i>)	<i>vlastivěda</i>	integrovaná	
	nižší sekundární (6.–9. ročník) (program <i>Základní škola</i>)	<i>občanská výchova</i>	samostatný předmět	1 hodina týdně
	vyšší sekundární (1.–4. ročník)	<i>základy společenských věd</i>	integrovaná	není předepsána
	Odkazy Primární a nižší sekundární úroveň: Vzdělávací program Základní škola. Praha 1996. Vyšší sekundární úroveň (1.–4. ročník): Učební dokumenty pro gymnázia. Praha 1999.			
DK	primární, nižší a vyšší sekundární		průřezové téma	není předepsána
	Odkazy Primární, nižší a vyšší sekundární: Zákon (konsolidační) o <i>Folkeskolea</i> , prováděcí nařízení o <i>Gymnasium</i> (obojí 2003).			
DE	primární	regionální zeměpis a základy vědeckého a technického vzdělání (<i>Heimat- und Sachkundeunterricht</i>)	integrovaná	není předepsána
	nižší a vyšší sekundární	společenské vědy / politika (<i>Sozialkunde/Politik</i>)	integrovaná	
	Odkazy Primární úroveň: 'Doporučení k primárnímu vzdělávání', schválená Stálou konferencí zemských ministerstev školství a kultury, 5.–6. května 1994. Nižší a vyšší sekundární úroveň: Vzdělávací program pro <i>gymnasium</i> .			
EE	primární	společenská výchova, humanitní vědy	samostatný předmět + integrovaná	1 hodina týdně
	nižší a vyšší sekundární	společenská výchova, dějepis, zeměpis	samostatný předmět + integrovaná	2 hodiny týdně
	Odkazy Úřední list část I, Č. 20. Národní kurikulum pro základní a vyšší sekundární školy. 22. února 2002.			

Země	Vzdělávací úroveň	Názvosloví	Přístup	Časová dotace
EL	primární	společenská a občanská výchova	samostatný předmět + průřezové téma	1 hodina týdně v 5. a 6. ročníku
	nižší sekundární	společenská a občanská výchova stará a moderní řecká literatura, dějepis, psychologie, veřejné právo a politické instituce, sociologie, dějepis, společenské vědy, evropská civilizace a její kořeny, ekologie	samostatný předmět + integrovaná	2 hodiny týdně ve 3. ročníku
	vyšší sekundární	úvod do práva a občanských institucí předměty, do nichž je zahrnuta: jako na nižší sekundární úrovni	samostatný předmět + integrovaná	2 hodiny týdně ve 2. ročníku
	Odkazy Řecká ústava, § 16; Zákon č. 1566/85, články 1, 28, 37, 45–47; Národní vzdělávací program primárního a sekundárního vzdělávání.			
ES	primární	přírodní, sociální a kulturní prostředí, cizí jazyky, španělský jazyk a literatura	integrovaná + průřezové téma	není předepsána
	nižší sekundární (první a druhý stupeň)	etika, společenské vědy, zeměpis a dějepis, cizí jazyky	integrovaná + průřezové téma	
	vyšší sekundární	filozofie, dějepis, cizí jazyky, soudobé světové dějiny (společenskovědní směr); latina (humanitní směr); ekonomika (společenskovědní směr)	integrovaná + průřezové téma	
	Odkazy Primární úroveň: Královský dekret č. 1006/1991 ze 14. června 1991 o zavedení rámcového programu pro primární vzdělávání. Nižší sekundární úroveň: Královský dekret č. 3473/2000 Z 29. prosince 2000 upravující dekret č. 1007/1991 ze 14. června 1991 o rámcovém vzdělávacím programu pro povinné sekundární vzdělávání. Vyšší sekundární úroveň: Královský dekret č. 3474/2000 Z 29. prosince 2000 upravující Královský dekret č. 1700/1991 Z 29. listopadu 1991 o zavedení maturitního studia a Královský dekret č. 1178/1992 Z 2. října 1992 o rámcovém vzdělávacím programu maturitního studia. Všeobecný dokument: Královský dekret č. 732/1995 Z 5. května 1995 o právech a povinnostech žáků a pravidlech soužití vzdělávacích zařízení.			
FR	primární		mezipředmětové téma	ve 3.–5. ročníku 1 hodina rozložená do všech předmětů
	nižší sekundární	dějepis, zeměpis	integrovaná	½ hodiny týdně při dějepise a zeměpise v 6. ročníku
	vyšší sekundární	občanská, právní a společenská nauka (<i>education civique, juridique et sociale</i>)	samostatný předmět + integrovaná	1 hodina týdně

Země	Vzdělávací úroveň	Názvosloví	Přístup	Časová dotace
	Odkazy Primární úroveň: <i>Arrêté du 25 janvier 2002</i> (vzdělávací program primárního vzdělávání). Nižší sekundární úroveň: x <i>Arrêté du 29 mai 1996 modifié relatif à l'organisation des enseignements dans les classes de Sixième de collège.</i> x <i>Arrêté du 26 décembre 1996 modifié relatif à l'organisation des enseignements du cycle central de collège (classes de Cinquième et de Quatrième).</i> x <i>Arrêté du 26 décembre 1996 modifié relatif à l'organisation des enseignements du cycle d'orientation de collège (classe de Troisième).</i> Vyšší sekundární úroveň: x <i>Arrêté du 18 mars 1999 modifié relatif à l'organisation et aux horaires de la classe de Seconde des lycées d'enseignement général et technologique et des lycées d'enseignement général et technologique agricole.</i> x <i>Arrêté du 18 mars 1999 modifié relatif à l'organisation et aux horaires des enseignements des classes de Première et Terminale des lycées, sanctionnés par le baccalauréat général.</i>			
IE	primární	společenská, ekologická a vědecká výchova zeměpis, dějepis; sociální, osobnostní a zdravotní výchova	integrovaná	není předepsána
	nižší sekundární	občanská, sociální a politická výchova	samostatný předmět + integrovaná	70 hodin
	vyšší sekundární	dějepis, zeměpis a nauka o domácím hospodářství vědecká a sociální výchova	integrovaná	není předepsána
	Odkazy Sekundární úroveň: Rules and Programmes for Secondary Schools, 2002, DES.			
IT	primární a nižší sekundární	výchova ke společenskému soužití (<i>educazione alla convivenza civile</i>)	průřezové téma	není předepsána
	vyšší sekundární	dějepis / občanská výchova (<i>storia / educazione civica</i>)	samostatný předmět	2 hodiny týdně
	Odkazy Primární a nižší sekundární úroveň: <i>Decreto Legislativo n. 59/2004.</i>			
CY	primární (1.–6. ročník)		průřezové téma	není předepsána
	nižší sekundární (7.–9. ročník)	občanská výchova (<i>politiki agogi</i>)	samostatný předmět + integrovaná	v 9. ročníku 1 hodina týdně
	vyšší sekundární	občanská výchova (<i>politiki agogi</i>)	samostatný předmět + integrovaná	ve 12. ročníku 1 hodina týdně

Země	Vzdělávací úroveň	Názvosloví	Přístup	Časová dotace
	Odkazy Primární úroveň (1.–6. ročník): Ministerstvo školství, Program pro primární školy, 2003. Nižší sekundární úroveň (7.–9. ročník): Dokumenty Ministerstva školství (2002), Občanský výchova na gymnáziích. Nicosia: Ministerstvo školství. Vyšší sekundární úroveň: Ministerstvo školství, Všeobecný vzdělávací program, 2003. Nicosia: Ministerstvo školství.			
LV	primární	poznávání společnosti	integrovaná + průřezové téma	není předepsána
	nižší sekundární	dějepis, zdravotní výchova, zeměpis, etika, úvod do národního hospodářství, občanská výchova (<i>civilzinības</i>)	samostatný předmět + integrovaná	1–2 hodiny týdně
	vyšší sekundární	politika a práva, dějepis, zeměpis, filozofie, základy ekonomiky	integrovaná	není předepsána
	Odkazy Primární úroveň: Občanská výchova. Standard základní výchovy. Středisko pro vzdělávací programy a zkoušení, Riga, 1997. Vyšší sekundární úroveň: Standard vyššího sekundárního vzdělávání.			
LT	primární	etika, zeměpis, dějepis, společenské vědy základy občanské společnosti (změní se na: 'základy občanství')	integrovaná	není předepsána
	nižší sekundární		samostatný předmět + integrovaná	v 8. a 10. ročníku 1 hodina týdně
	vyšší sekundární		integrovaná	
	Odkazy Všeobecný program občanské výchovy (<i>Bendroji pilietinio ugdymo programa</i>) (2004).			
LU	primární	mravní, náboženská a sociální výchova, úvod do světa vědy (sociální oblast)	integrovaná	není předepsána
	nižší a vyšší sekundární	mravní, náboženská a sociální výchova, zeměpis, dějepis, cizí jazyky; občanská výchova (<i>cours d'instruction civique</i>)	samostatný předmět + integrovaná	1 hodina týdně
	Odkazy Programové pokyny, Nařízení Velkovévodství Z 10. srpna 1991.			

Země	Vzdělávací úroveň	Názvosloví	Přístup	Časová dotace
HU	primární	ekologická výchova, literatura, dějepis	integrovaná	není předepsána
	nižší a vyšší sekundární	humanitní vědy a etika, společenské vědy	integrovaná	není předepsána
Odkazy Národní rámcový vzdělávací program, Vládní výnos č. 243/2003 (17. XII).				
MT	primární a sekundární	výchova k demokratickému občanství a osvojování demokratického chování	průřezové téma	každá škola si zpracovává vlastní program podle národního minimálního programu
	Odkazy Národní vzdělávací minimum, 2000.			
NL	primární	zeměpis, dějepis, společnost, životní prostředí, sebedůvěra a zdravý životní způsob	integrovaná	není předepsána
	nižší a vyšší sekundární	společenské vědy, cizí jazyky, zeměpis, dějepis a politika, ekonomika	průřezové téma	
Odkazy Doporučení k 'Výchově a občanství', prosinec 2003 (Nizozemská rada pro vzdělávání).				
AT	primární	občanská výchova	průřezové téma	není předepsána
	nižší sekundární	občanská výchova	průřezové téma	
	vyšší sekundární	dějepis, společenské vědy a občanská výchova	samostatný předmět	v 9. ročníku 1 hodina týdně, v 10.–12. ročníku 2 hodiny týdně
Odkazy Primární a nižší sekundární úroveň: <i>Schulorganisationsgesetz</i> . Vyšší sekundární úroveň: Spolkový zákon č. 77 upravující zákon o organizaci školství a 12. novela zákona o organizaci školství § 39, odst. 1,1.				

Země	Vzdělávací úroveň	Názvosloví	Přístup	Časová dotace
PL	primární (4.–6. ročník)	výchova k životu ve společnosti, dějiny a společnost	integrovaná	není předepsána
	nižší sekundární	regionální vlastivěda – regionální kulturní dědictví, poznávání Evropy, polská kultura v kontextu středomořské civilizace, znalost o společnosti, občanská výchova	samostatný předmět + integrovaná	1 hodina týdně během 3 ročníků
	vyšší sekundární	regionální vlastivěda – regionální kulturní dědictví, poznávání Evropy, polská kultura v kontextu středomořské civilizace, znalost o společnosti, občanská výchova	samostatný předmět + integrovaná + průřezové téma	1 hodina týdně během 2 ročníků
Odkazy Předpis Ministerstva školství a sportu Z 6. listopadu 2003, kterým se mění předpis o rámcovém programu pro předškolní výchovu a všeobecné vzdělávání na školách speciálních typů.				
PT	primární	občanská výchova (<i>formação cívica</i>)	samostatný předmět + průřezové téma	v 5.–6. ročníku 1 hodina týdně
	nižší sekundární	občanská výchova (<i>formação cívica</i>)	samostatný předmět + průřezové téma	v 5.–9. ročníku 1 hodina týdně
	vyšší sekundární	výchova k občanství (<i>educação para a cidadania</i>)	průřezové téma	není předepsána
Odkazy <i>Currículo Nacional do Ensino Básico – Competências essenciais, DEB, 2001.</i>				
SI	primární	dějepis, zeměpis, slovinský jazyk, cizí jazyky, společnost, ekologická výchova	integrovaná	není předepsána
	nižší sekundární	dějepis, zeměpis, slovinský jazyk, cizí jazyky, společnost, ekologická výchova, náboženství a etika; občanská kultura	samostatný předmět + integrovaná	v 7.–8. ročníku 1 hodina týdně (35 hodin za školní rok) v 9. ročníku 1 hodina týdně (32 hodin za školní rok)
	vyšší sekundární	občanská kultura	samostatný předmět	15 hodin za rok v jednom ročníku <i>gimnazija</i> , podle školního rozvrhu

Země	Vzdělávací úroveň	Názvosloví	Přístup	Časová dotace
	Odkazy Primární úroveň: Programové dokumenty pro základní školy; osnovy společných předmětů (1998). Nižší sekundární úroveň: x Programové dokumenty pro základní školy; osnovy společných předmětů; osnovy náboženství a etiky (1998). x Programové dokumenty pro základní školy; osnovy společných předmětů (1998). Vyšší sekundární úroveň: <i>Gimnazija</i> Programové dokumenty; osnovy povinných a nepovinných předmětů (1998).			
SK	primární	<i>prvouka/vlastiveda</i>	integrovaná	není předepsána
	nižší sekundární	<i>občianská výchova</i>	samostatný předmět	1 hodina týdně
	vyšší sekundární	<i>náuka o spoločnosti</i>	integrovaná	není předepsána
	Odkazy Ministerstvo školství, <i>Občianska výchova. Učebné osnovy</i> . Bratislava 1997.			
FI	primární (1.–6. ročník)	ekologie a přírodopis (<i>ympäristö-ja luonnontieto</i>)	integrovaná	není předepsána
	nižší sekundární (7.–9. ročník)	dějepis a společenské vědy (<i>historia ja yhteiskunta-oppi</i>)	integrovaná + průřezové téma	není předepsána
	vyšší sekundární	dějepis a společenské vědy (<i>historia ja yhteiskunta-oppi</i>)	integrovaná + průřezové téma	38 hodin vyhrazených jednoznačně pro občanskou výchovu
	Odkazy Primární a nižší sekundární úroveň: Rámcový program pro všeobecné školy (1994). Vyšší sekundární: Rámcový program pro vyšší sekundární školy (1994).			
SE	primární (1.–6. ročník) a nižší sekundární (7.–9. ročník)	společenské vědy / občanská výchova (<i>samhällskunskap</i>), náboženství	samostatný předmět + průřezové téma	855 hodin během 9 let povinného vzdělávání
	vyšší sekundární	společenské vědy / občanská výchova, dějepis	samostatný předmět + průřezové téma	není předepsána
	Odkazy Primární a nižší sekundární: Program pro povinné vzdělávání, Lpo 94. Vyšší sekundární: Program pro vyšší sekundární vzdělávání, Lpf 94.			

Země	Vzdělávací úroveň	Názvosloví	Přístup	Časová dotace
UK-ENG	primární	Osobnostní, sociální a zdravotní výchova, občanství	integrovaná	není předepsána
	nižší a vyšší sekundární	občanství	samostatný předmět	není předepsána
	Odkazy Primární úroveň: National Curriculum: Handbook for primary teachers (DfEE a QCA, 1999). Nižší a vyšší sekundární úroveň: National Curriculum: Handbook for secondary teachers (DfEE a QCA, 1999).			
UK-WLS	primární a sekundární	Osobnostní a sociální výchova	integrovaná	není předepsána
	Odkazy Personal and Social Education Framework Key Stages 1 to 4; (ACCAC, 2000).			
UK-NIR	primární a sekunární		průřezové téma	není předepsána
	Odkazy Education for Mutual Understanding and Cultural Heritage: Cross-Curricular Guidance Materials (CCEA 1997).			
UK-SCT	primární	Osobnostní a společenský rozvoj, náboženská a mravní výchova	integrovaná + průřezové téma	není předepsána
	nižší sekundární	Osobnostní a společenský rozvoj, společenskovední předměty	integrovaná + průřezové téma	
	vyšší sekundární	společenskovední předměty	integrovaná + průřezové téma	
	Odkazy A Curriculum for Excellence, November 2004 (http://www.scotland.gov.uk/library5/education/cerv-00.asp).			
LI	primární a nižší sekundární	reálie (<i>Realien, Lebenskunde</i>)	integrovaná	není předepsána
	vyšší sekundární	dějepis, etika, národní hospodářství a právo		
Odkazy Primární a nižší sekundární úroveň: <i>Lehrplan für das Fürstentum Liechtenstein</i> . Amtlicher Lehrmittelverlag Vaduz, 1999. Vyšší sekundární úroveň: <i>Lehrplan für das Liechtensteinische Gymnasium</i> .				

Země	Vzdělávací úroveň	Názvosloví	Přístup	Časová dotace
IS	primární a sekundární	praktické dovednosti (<i>lifsleikni</i>)	integrovaná	není předepsána
	Odkazy Ministerstvo školství, vědy a kultury. Pokyny k národnímu programu pro předškolní, povinné a vyšší sekundární vzdělávání, 1999.			
NO	primární (1.–7. ročník)	dějepis, zeměpis, společenské vědy	integrovaná + průřezové téma	není předepsána
	nižší sekundární (8.–10. ročník)	dějepis, zeměpis, společenské vědy	integrovaná + průřezové téma	
	vyšší sekundární	občanská výchova	samostatný předmět	ve 12. ročníku 2 hodiny týdně
BG	Odkazy Primární úroveň: Program pro desetileté povinné vzdělávání (L97). Vyšší sekundární: Program společenskovedního studia pro vyšší sekundární školy (R04).			
	primární a sekundární (1.–11. ročník)	společenské vědy, občanská výchova a náboženství	průřezové téma	není předepsána
	vyšší sekundární (12. ročník)	svět a jednotlivce	samostatný předmět	1 hodina týdně
RO	Odkazy Primární a sekundární úroveň (1.–11. ročník): Vzdělávací program občanské výchovy. Výnos č. 2 Z 18. května 2000. Vyšší sekundární úroveň: Vzdělávací program občanské výchovy. Výnos č. 2 Z 18. května 2000.			
	primární	občanská výchova (<i>educație civică</i>)	samostatný předmět	1–2 hodiny týdně
	nižší sekundární	občanská kultura (<i>cultură civică</i>)	samostatný předmět + integrovaná	V 7.–8. ročníku 1–2 hodiny týdně
	vyšší sekundární (9.–12. ročník)	konzultace a pomoc (<i>consiliere și orientare</i>)	integrovaná	není předepsána
	Odkazy Rámcový program pro ročníky I–VII. Ministerský výnos č. 4686/2003. Rámcový program pro ročníky IX–XII. Ministerský výnos č. 4686/2003.			

SEZNAM OBRÁZKŮ

Kapitola 2: Výchova k občanství a vzdělávací program

Obr. 2.1:	Přístupy k výchově k občanství podle vzdělávacích programů pro primární a všeobecné nižší a vyšší sekundární vzdělávání, 2004/05	18
Obr. 2.2:	Věk žáků, kteří se účastní výchovy k občanství jako povinného předmětu, a doba, po kterou se tato výchova poskytuje v primárním a všeobecném sekundárním vzdělávání (školní rok 2004/05)	20
Obr. 2.3:	Doporučený minimální průměrný počet hodin občanské výchovy jako samostatného předmětu za rok v primárním, všeobecném nižším a vyšším sekundárním vzdělávání, 2004/05	21
Obr. 2.4:	Cíle občanské výchovy uvedené v úředních dokumentech týkajících se primárního a všeobecného nižšího a vyššího sekundárního vzdělávání, 2004/05	24

Kapitola 3: Kultura školy a účast na životě obce

Obr. 3.1:	Oficiální doporučení k účasti žáků ve školních orgánech v primárním a všeobecném sekundárním vzdělávání, 2004/05	30
Obr. 3.2:	Rozsah pravomocí školských rad nebo řídících útvarů s rodičovským zastoupením v osmi oblastech, povinné vzdělávání, 2002/03	33
Obr. 3.3:	Zastoupení rodičů v konzultačních orgánech, povinné vzdělávání, 2002/03	34

Kapitola 4: Hodnocení výchovy k občanství

Obr. 4.1:	Existence interních a/nebo externích kritérií pro hodnocení žáků ve výchově k občanství v primárním a všeobecném sekundárním vzdělávání, 2004/05	41
Obr. 4.2:	Aspekty, k nimž se přihlíží při hodnocení žáků ve výchově k občanství v primárním a všeobecné nižším a vyšším sekundárním vzdělávání, 2004/05	42
Obr. 4.3:	Zohlednění problematiky občanství při hodnocení škol v primárním a všeobecném sekundárním vzdělávání, 2004/05	46

Kapitola 5: Kompetence a podpora učitelů

Obr. 5.1:	Vzdělávání učitelů výchovy k občanství v primárním a všeobecném sekundárním vzdělávání, 2004/05	48

Kapitola 6: Evropská dimenze výchovy k občanství

Obr. 6.1:	Hlavní obsah evropské/mezinárodní dimenze výchovy k občanství podle oficiálních směrnic a/nebo vzdělávacího programu primárního a všeobecného sekundárního vzdělávání, 2004/05	52
Obr. 6.2:	Zdůrazněné aspekty kulturní náplně evropské/mezinárodní dimenze v primárním a všeobecném sekundárním vzdělávání, 2004/05	54
Obr. 6.3:	Evropská dimenze výchovy k občanství jako součást přípravy učitelů pro primární a všeobecné sekundární vzdělávání, 2004/05	55

ODKAZY

Úřední dokumenty

Rada Evropy

Council of Europe. Second Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe (Strasbourg, 10-11 October 1997). Final Declaration. Strasbourg: Council of Europe, 1977.

Council of Europe. Committee of Ministers. Declaration and programme on education for democratic citizenship, based on the rights and responsibilities of citizens (Adopted by the Committee of Ministers on 7 May 1999, at its 104th Session). Strasbourg: Council of Europe, 1999.

Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation Rec (2002) 12 of the Committee of Ministers to member states on education for democratic citizenship (Adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2002 at the 812th meeting of the Ministers' Deputies). Strasbourg: Council of Europe, 2002.

Evropská unie

Council of the European Union. 'Education & Training 2010' - The success of the Lisbon strategy hinges on urgent reforms. Joint interim report of the Council and the Commission on the implementation of the detailed work programme on the follow-up of the objectives of education and training systems in Europe, EDUC 43 6905/04. Brussels: Council of the European Union, 2004. - 42 s.

Dostupné na WWW:

<http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/jir_council_final.pdf>

Council of the European Union. The future of education and citizenship policies: The Commission adopts guidelines for future programmes after 2006. *Press Release*, IP(04) 315.

Dostupné na WWW:

<<http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/04/315&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>>

European Commission. Making citizenship Work: fostering European culture and diversity through programmes for Youth, Culture, Audiovisual and Civic Participation. *Communication from the Commission*, COM(2004) 154 final. Brussels: European Commission, 2004. - 18 s.

Dostupné na WWW:

<http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/site/en/com/2004/com2004_0154en01.pdf>

Publikace

Rada Evropy

Council of Europe. *Adopted Texts on Education for Democratic Citizenship*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1999. - 54 s.

Council of Europe; Bîrzea, C. *Education for democratic citizenship. A lifelong learning*. Project on 'Education for democratic citizenship': a lifelong learning. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000. - 88 s.

Council of Europe. *Stratégies pour une éducation civique au niveau de l'enseignement primaire et secondaire. Dossier pédagogique*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000. - 156 s.

Council of Europe; Heydt, J.M. *Education for democratic citizenship: word and actions*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2001. - 44 s.

Council of Europe. *Transitions of youth citizenship in Europe. Culture, subculture and citizenship*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2001. - 325 s.

Council of Europe; Masaryk University; Pol, M. Education for democratic citizenship activities 2001-2004. All-European Study on Education for Democratic Citizenship (EDC). *Regional Study. The Central European Region*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003. - 63 s.

Council of Europe; National Foundation for Educational Research (NFER); Kerr, D. Education for Democratic Citizenship activities 2001-2004. All-European Study on Education for Democratic Citizenship (EDC). *Regional Study. Western Europe Region*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003. - 53 s.

Council of Europe; National Institute for the Evaluation of the Education System (CEDE); Losito, Br. Education for Democratic Citizenship activities 2001-2004. All-European Study on Education for Democratic Citizenship (EDC). *Regional Study. Southern Europe Region*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003. - 51 s.

Council of Europe; O' Shea, K. *A Glossary of terms for education for democratic citizenship. Developing a shared understanding*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003.

Council of Europe; O'Shea, K. *Education for democratic citizenship: policies and regulatory frameworks*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003. - 59 s.

Council of Europe; University of Oslo. Department of Teacher Education and School Development; Mikkelsen, R. Education for Democratic Citizenship activities 2001-2004. All-European Study on Education for Democratic Citizenship (EDC). *Regional Study. Northern Europe Region*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003. - 45 s.

Council of Europe; Birzea, C. et al. *All-European Study on Education for Democratic Citizenship Policies*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004. - 130 s.

Council of Europe. Education for Democratic Citizenship activities 2001-2004. *All-European Study on EDC Policies*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004. - 95 s.

Council of Europe. Gollob, R. et al. Education for Democratic Citizenship 2001-2004. *Tool on Teacher Training for Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004. - 43 s.

Evropská unie

European Parliament. The European Dimension in Secondary Education in Europe. A comparative study of the place occupied by the European Union in the secondary education curriculum in the Member States and in the candidate countries. *Education and Culture Series*, EDUC 113 EN. Brussels: EP, 2003. - 74 s.

Ostatní

Consortium of Institutions for Development and Research Education (CIDREE). The Standing International Conference of Central and General Inspectorates of Education (SICI). *Raising the effectiveness of Citizenship Education. The perspectives of curriculum developers, school inspectors and researchers*. CIDREE-SICI Workshop. Brussels, Belgium, 30-31 May 2002. Enschede: CIDREE/SICI, 2002. - 52 s.

Dostupné na WWW: <<http://www.cidree.org/toon/10/86/>>

The Dutch Ministry of Education, Culture and Science. *Citizenship - made in Europe: living together starts at school*. Zoetermeer: The Dutch Ministry of Education and Science, 2004. - 130 s.

European Network Against Racism (ENAR); Miguel Sierra, M.; Patel, J. *For a real European Citizenship*. Brussels: ENAR, 2001. - 28 s.

Dostupné na WWW: <<http://www.enar-eu.org/en/publication/index.shtml>>

Eurydice Unit for England, Wales and Northern Ireland. *Citizenship Education across Europe*. Slough: NFER, 2002. - 31 s.

Dostupné na WWW: <<http://www.nfer.ac.uk/research/citlong.asp>>

International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA); Torney-Purta, J.; Schwille, J.; Amadeo, J-A. eds. *Civic Education Across Countries: Twenty-four National Case Studies from the IEA Civic Education Project*. Amsterdam: IEA, 1999. - 624 s.

International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA); Torney-Purta, J.; Lehmann, R.; Oswald, H. et al. *Citizenship and Education in Twenty-eight Countries. Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*. Amsterdam: IEA, 2001. - 237 s.

International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA); J-A. Amadeo et al. *Civic Knowledge and Engagement. An IEA Study of Upper Secondary Students in Sixteen Countries*. Amsterdam: IEA, 2002. - 213 s.

Qualifications and Curriculum Authority (QCA). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools*. Final report of the Advisory Group on Citizenship, 22 September 1998. London: QCA, 1998. - 88 s.
Dostupné na WWW: <http://www.qca.org.uk/downloads/6123_crack_report_1998.pdf>

Steiner-Khamsi, G. Torney-Purta, J.; Schwille, J. eds. New Paradigms and Recurring Paradoxes in Education for Citizenship: an International Comparison. *International Perspectives on Education and Society*, Vol. 5. Amsterdam: Elsevier Science, 2003. - 295 s

UNESCO. Institute for Education (IBE); Medel-Anonuevo, C.; Mitchell, G. eds. *Citizenship, Democracy, and Lifelong Learning*. Hamburg: UNESCO Institute for Education, 2003. - 190 s.

Internetové stránky

Council of Europe. Division for Citizenship and Human Rights Education
<http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/E.D.C/>

European Commission. Directorate-General for Education and Culture. Learning for Active Citizenship
<http://europa.eu.int/comm/education/archive/citizen/citiz_en.html>

International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). Civic Education Study (CIVED)
<<http://www.iea.nl/iea/hq/index.php?id=85&type=1>>

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO). Civics education for the twenty-first century
<http://portal.unesco.org/education/en/ev.phpURL_ID=4611&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>

SÍŤ EURYDICE

A. EVROPSKÉ ODDĚLENÍ EURYDICE

Avenue Louise 240
B-1050 Brussels
(<http://www.eurydice.org>)

Odpovědná redaktorka

Arlette Delhaxhe

Autoři

Isabelle De Coster, Bernadette Forsthuber, Renata Kosinska, Marion Steinberger

Obrázky

Patrice Brel

Grafická úprava

Patrice Brel, Fabian Colard

Překlad do češtiny

Lubomír Kotačka

Redakce českého překladu

Stanislava Brožová, Petra Homolová

Technická podpora

Gisèle De Lel

Administrativní podpora

Helga Stammherr

Bibliografické a dokumentační řešerše

Colette Vanandruel

Internetové soubory

Brigitte Gendebien

B. NÁRODNÍ ODDĚLENÍ EURYDICE

BÄLGARIJA

Eurydice Unit
Equivalence and Information Centre
International Relations Department
Ministry of Education and Science
2A, Kniaz Dondukov Bld
1000 Sofia
Příspěvek oddělení: Yordanka Nenova (expert)

BELGIQUE / BELGIË

Unité francophone d'Eurydice
Ministère de la Communauté française
Direction des Relations internationales
Boulevard Léopold II, 44 – Bureau 6A/002
1080 Bruxelles
Společná odpovědnost oddělení; Christiane Blondin
(expert – Assistant de recherche, Service de Pédagogie
expérimentale, Université de Liège)

Vlaamse Eurydice-Eenheid
Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Departement Onderwijs
Afdeling Beleidscoördinatie
Hendrik Consciencegebouw 5 C 11
Koning Albert II – laan 15
1210 Brussel
Příspěvek oddělení: Bart Maes

Agentur Eurydice
Agentur für Europäische Bildungsprogramme
Ministerium der Deutschsprachigen Gemeinschaft
Gospertstraße 1
4700 Eupen
Příspěvek oddělení: Leonhard Schifflers

ČESKÁ REPUBLIKA

Eurydice Unit
Ústav pro informace ve vzdělávání
Senovážné nám. 26
P. O. Box č.1
110 06 Praha 1
Příspěvek oddělení: Stanislava Brožová (oddělení
Eurydice); Jana Stará (expert)

DANMARK

Eurydice's Informationskontor i Danmark
CIRIUS
Fiolsstræde 44
1171 København K
Společná odpovědnost oddělení

DEUTSCHLAND

Eurydice Unit of the Federal Ministry of Education and
Research
EU - Bureau of the Federal Ministry of Education and
Research
Königswinterer Straße 522-524
D - 53227 Bonn

Eurydice-Informationsstelle der Länder im Sekretariat
der Kultusministerkonferenz
Lennéstrasse 6
53113 Bonn
Příspěvek oddělení: Brigitte Lohmar

EESTI

Eurydice Unit
Estonian Ministry of Education and Research
Tallinn Office
11 Tõnismägi St.
15192 Tallinn
Příspěvek oddělení: Mare Oja (hlavní expert, Národní
středisko pro zkoušky a kvalifikace)

ELLÁDA

Eurydice Unit
Ministry of National Education and Religious Affairs
Direction CEE / Section C
Mitropoleos 15
10185 Athens
Příspěvek oddělení: Antigoni Faragoulitaki, Tina Martaki

ESPAÑA

Unidad Española de Eurydice
CIDE – Centro de Investigación y Documentación
Educativa (MECD)
c/General Oraá 55
28006 Madrid
Příspěvek oddělení: Paloma Fernández Torres, Ana
Gómez Vela, Noelia Martínez Mesones, Gala Peñalba
Esteban, Sara Redondo Duarte, Cristina Tiernes Cruz

FRANCE

Unité d'Eurydice
Ministère de l'Éducation nationale, de l'Enseignement
supérieur et de la Recherche
Direction de l'évaluation et de la prospective
61-65, rue Dutot
75732 Paris Cedex 15
Příspěvek oddělení: Thierry Damour

IRELAND

Eurydice Unit
 Department of Education and Science
 International Section
 Marlborough Street
 Dublin 1
 Příspěvek oddělení: společná odpovědnost

ÍSLAND

Eurydice Unit
 Ministry of Education, Science and Culture
 Division of Evaluation and Supervision
 Sölvholsgata 4
 150 Reykjavík
 Příspěvek oddělení: Guðni Olgeirsson (Ministry of Science, Culture and Education)

ITALIA

Unità di Eurydice
 Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca
 c/o INDIRE
 Via Buonarroti 10
 50122 Firenze
 Příspěvek oddělení: Simona Baggiani, Erika Bartolini

KYPROS

Eurydice Unit
 Ministry of Education and Culture
 Kimonos and Thoukydidou
 1434 Nicosia
 Příspěvek oddělení: oddělení Eurydice; Mary Koutselini (Associate Professor, Department of Education, University of Cyprus)

LATVIJA

Eurydice Unit
 Socrates National Agency
 Academic Programmes Agency
 Blaumaņa iela 28
 1011 Riga
 Příspěvek oddělení: Sandra Falka (Středisko pro rozvoj vzdělávacích programů a zkoušky); Viktors Kravčenko (oddělení Eurydice)

LIECHTENSTEIN

Eurydice National Unit
 Schulamt
 Austrasse 79
 9490 Vaduz
 Příspěvek oddělení: Marion Kindle (expert); Corina Beck (oddělení Eurydice)

LIETUVA

Eurydice Unit
 Ministry of Education and Science
 A. Volano 2/7
 2691 Vilnius
 Příspěvek oddělení: Evaldas Bakonis (Švietimo plėtotės centras)

LUXEMBOURG

Unité d'Eurydice
 Ministère de l'Éducation nationale et de la Formation professionnelle (MENFP)
 29, Rue Aldringen
 2926 Luxembourg
 Příspěvek oddělení: Sara D'Elcio, Jean-Claude Fandel

MAGYARORSZÁG

Eurydice Unit
 Ministry of Education
 Szalay u. 10-14
 1055 Budapest
 Příspěvek oddělení: Katalin Falus, György Jakab, Katalin Zoltán

MALTA

Education Officer (Statistics)
 Eurydice Unit
 Department of Planning and Development
 Education Division
 Floriana CMR 02
 Příspěvek oddělení: Philippe Said (expert); Raymond Camilleri (koordinace – oddělení Eurydice)

NEDERLAND

Eurydice Nederland
 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
 Directie Internationaal Beleid
 IPC 2300 / Kamer 10.086
 Postbus 16375
 2500 BJ Den Haag
 Příspěvek oddělení: Ministerie OCW, oddělení Eurydice

NORGE

Eurydice Unit
 Ministry of Education and Research
 Department for Policy Analysis and International Affairs
 Akersgaten 44
 0032 Oslo
 Společná odpovědnost oddělení

ÖSTERREICH

Eurydice-Informationsstelle
Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und
Kultur – Abt. I/6b
Minoritenplatz 5
1014 Wien
Společná odpovědnost oddělení

POLSKA

Eurydice Unit
Foundation for the Development of the Education
System
Socrates Agency
Mokotowska 43
00-551 Warsaw
Příspěvek oddělení: Katarzyna Zakroczymska (národní
zpráva) a společná odpovědnost oddělení

PORTUGAL

Unidade de Eurydice
Ministério da Educação
Gabinete de Informação e Avaliação do Sistema
Educativo (GIASE)
Av. 24 de Julho 134
1399-029 Lisboa
Příspěvek oddělení: Isabel Almeida, Ana Araújo;
Maria Manuela Perdigão (expert)

ROMÂNIA

Eurydice Unit
Socrates National Agency
1 Schitu Magureanu – 2nd Floor
70626 Bucharest
Příspěvek oddělení: Alexandru Modrescu, Tinca Modrescu

SLOVENIJA

Eurydice Unit
Ministry of Education, Science and Sport
Office Development of Education (ODE)
Kotnikova 38
1000 Ljubljana
Společná odpovědnost oddělení

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

Eurydice Unit
Slovak Academic Association for International
Cooperation
Socrates National Agency
Staré grundy 52
842 44 Bratislava
Příspěvek oddělení: Daniela Drobná (poradce pro
vysoké školství a celoživotní učení, Univerzita
Komenského, Bratislava)

SUOMI / FINLAND

Eurydice Finland
National Board of Education
Hakaniemenkatu 2
00530 Helsinki
Společná odpovědnost oddělení

SVERIGE

Eurydice Unit
Ministry of Education and Science
10333 Stockholm
Příspěvek oddělení: Bengt Landfeldt (Školský ředitel,
Švédská agentura pro zdokonalení školy)

TURKEY

Eurydice Unit
Ministry of National Education
Board of Research, Planning and Coordination
06648 Bakanliklar-Kizilay / Ankara

UNITED KINGDOM

Eurydice Unit for England, Wales and Northern Ireland
National Foundation for Educational Research (NFER)
The Mere, Upton Park
Slough, Berkshire SL1 2DQ
Společná odpovědnost oddělení

Eurydice Unit Scotland
The Scottish Executive Education Department (SEED)
International Relations Unit
Information, Analysis & Communication Division
Area 1-B South / Mailpoint 25
Victoria Quay
Edinburgh EH6 6QQ
Příspěvek oddělení: Ernie Spencer a kolegové
z ministerstva

Výchova k občanství ve školách v Evropě.

Eurydice

Brussels: Eurydice

2005 - 90 s.

(Eurydice Survey)

ISBN 92-894-9762-9

Descriptory: občanská výchova, terminologie, kurikulum, cíle výchovy, školská legislativa, studentská účast, rodičovská účast, vztah škola–veřejnost, evaluace, žák, vzdělávací zařízení, vzdělávání učitelů, úvodní výcvik, další vzdělávání, metodologie, učební pomůcka, evropská dimenze, výměna žáků, primární vzdělávání, sekundární vzdělávání, nižší sekundární, vyšší sekundární, Bulharsko, Rumunsko, EFTA, Evropská unie

